

**ABDÜLKÂDİR el-KÂDİRÎ ve
VESÎLE ADLI ESERİ**

Sedef Sertyay

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Prof. Dr. İsa ÇELİK
2013
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Sedef SERTYAY

ABDÜLKÂDİR el-KÂDİRÎ ve VESÎLE ADLI ESERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. İsa ÇELİK**

ERZURUM-2013

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

05/02/2013

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "ABDÜLKÂDİR el-KÂDİRÎ ve VESÎLE ADLI ESERİ" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

05/02/2013

Sedef SERTYAY

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. İsa GELİK... danışmanlığında, Sedef SERTYAY tarafından hazırlanan bu çalışma 05/02/2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. İsa GELİK İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Cengiz GÜNDOĞDU İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Osman GÜRBUZ İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 05/02/2013

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

F-85/00/22.02.2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM**ABDÜLKÂDİR el-KÂDİRÎ'NİN VESÎLE ADLI ESERİ**

1.1. EVRÂD-I ŞERÎFE ŞERHİ VESÎLE'NİN GENEL ÖZELLİKLERİ	7
1.2. ESERİN MUHTEVASI VE KAYNAKLARI	10

İKİNCİ BÖLÜM**TARİKAT GELENEĞİNDE EVRÂD VE KÂDİRİYYE TARİKATI EVRÂDI**

2.1. TARİKAT GELENEĞİNDE EVRÂD	26
2.2. KÂDİRİYYE TÂRİKÂTINDA EVRÂD	30

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**VESÎLE'NİN ANA KONULARI**

3.1. ZİKİR	42
3.2. ESMÂÜ'L-HÜSNÂ	63
3.3. ALLAH TEÂLÂ'NİN SIFATLARI	89
3.4. SALAVÂT	105
KAYNAKÇA	123
ÖZGEÇMİŞ	131

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDÜLKÂDİR el-KÂDİRÎ ve VESÎLE ADLI ESERİ

Sedef SERTYAY

Danışman: Prof. Dr. İsa ÇELİK

2013, 131 Sayfa

Jüri: Prof. Dr. İsa ÇELİK (Danışman)

Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ

Doç. Dr. Cengiz GÜNDOĞDU

Abdülkâdir el-Kâdirî XIX. yüzyılda yaşamış Osmanlı'nın yetiştirdiği âlim ve mutasavvıflardan biridir. Bu çalışmada, Abdülkâdir el-Kâdirî, Kâdiriyye Tarikatına ait evrâdı şerh ettiği “*Vesîle*” adlı eseri ve tasavvufî düşünceleri incelenmiştir.

Çalışmamız üç Bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümünde müellifin “*Vesîle*” adlı eseri ile ilgili bilgiler verilmiştir. İkinci Bölümde tarikat geleneğinde ve Kâdiriyye Tarikatında evrâd konusu işlenmiş, müellifin şerh ettiği zikirlerle yer verilmiştir. Üçüncü Bölümde Abdülkâdir el-Kâdirî'nin değindiği tasavvufî kavramlar çerçevesinde görüşlerine yer verilmiştir.

Bu çerçevede çalışmamızda; zikir, esmâü'l-hüsna, Allah Teâlâ'nın sıfatları ve salavât terimleri; âyetler, hadisler ve tasavvuf klasikleri ışığında incelenmiştir. Son olarak da bu kavramlara müellifin yaklaşımları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vesîle, zikir, esmâü'l-hüsna, Allah'ın sıfatları, salavât.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

ABDÜLKÂDİR el-KÂDİRÎ and VESÎLE

Sedef SERTYAY

Advisor: Prof. Dr. İsa ÇELİK

2013, 131 Pages

Jury: Prof. Dr. İsa ÇELİK (Advisor)

Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ

Assist. Prof. Dr. Cengiz GÜNDOĞDU

Abdülkâdir el-Kâdirî is one of the scholars and the Sufis of the 19th century raised by the Ottoman Empire.

This study analyzes Vesîle by Abdülkâdir el-Kâdirî in three chapters. While the first chapter presents the life of the author and his work “*Vesîle*”, the second chapter analyzes *awrad* (recitations) in Qadiriyya tariqa (order). The final chapter Abdülkâdir el-Kâdirî’s includes the views of the author in relation to the Sufi concepts he touches upon.

Within this framework, Sufi concepts such as dhikr, Names of Allah, attributes of Allah and salavat are studied in the light of verses of the Quran, hadith and Sufi classics. Finally, the author’s approach to these concepts is determined.

Key Words: Vesîle, dhikr, Names of Allah, attributes of Allah, salavât.

ÖNSÖZ

Toplumların tarihinde birikmiş kültür sanat ve edebiyat mirasının sonraki nesillere aktarılması önemli vazife sayılmaktadır. Geçmiş dönemlerde nice kıymetli âlim şahsiyetlerimiz vardır ki hem hayatları bilinmemekte hem de eserleri tanınmamaktadır. Geçmiş ile günümüz arasında sosyal, kurumsal ve kültürel bağların güçlendirilmesi bu raflar arasında kalmış eserlerin orijinal uslûblarının muhâfazası sûretiyle anlaşılması ve gelecek nesillere aktarılması büyük bir önem taşımaktadır.

Bu çalışmayı yapmamızdaki amacımız ise, Vesîle adlı eserin tüm yönleriyle anlaşılmasını sağlamak ve içerdiği öğretilerden faydalanılmasına aracı olmaktır. Bu çalışmada XIX. yüzyılda yaşamış olan Osmanlı müelliflerinden Abdülkâdir el-Kâdirî'nin "*Vesîle*" adlı eseri incelenmiştir. Abdülkâdir el-Kâdirî XIX. yüzyıl Osmanlı padişahlarından II. Mahmud ve II. Abdülhamid'in tahtta bulunduğu yılları içeren bir zaman diliminde yaşamıştır. Bu yüzyıl, Osmanlı imparatorluğunun dağılma süreci içerisinde, içeride ve dışarıda sıkıntıların var olduğu, bununla birlikte devletin ve toplumun her kesiminde batılı tarzda değişikliklerin yapıldığı bir dönemdir.

Hayatı hakkında ayrıntılı bir bilgi bulunmayan Abdülkâdir el-Kâdirî, eserindeki aktarımlarından ve uslûbundan anlaşıldığı kadarıyla ilim ve tasavvufa gönül vermiş şahsiyetlerden birisidir. Kâdiriyye Tarikatına ait olan evrâdın bir kısmını şerh eden müellifimizin eserini kaleme alırken yararlandığı kaynaklara bakıldığında, tefsir ve hadis alanında da bilgi sahibi olduğu görülmektedir. Abdülkâdir el-Kâdirî yazdığı bu eserde birçok tasavvuf klasiğinden de faydalanmıştır.

Çalışmamız Giriş ve üç Bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Abdülkâdir el-Kâdirî'nin yaşadığı dönemin genel özellikleri ve müellifin hayatı ile ilgili kısa bilgilere yer verilmiştir.

Birinci Bölümde; müellifin "*Vesîle*" adlı eserine ait genel özellikler, eserin muhtevâsı, kaynakları ve eserin uslûbu ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Eserden alıntılar yaparken kullandığımız transkripsiyon kuralları sade bir şekildedir. Uzun (a), (u) ve (i) sesli harflerini uzatma işareti olarak kullandığımız şapka (^) işareti ile yazdık. Ancak kalın (k) yani "kaf" harfinden sonra gelen uzun (a) ve (u) seslerini, ince (k) yani "kef" harfinden sonra gelen uzun seslilerle karışmasını önlemek için, sadece (a) ve (u) harflerinin üstüne (-) koyarak (ā) ve (ū) şeklinde yazdık. Fakat kalın (k) yani "kaf" harfinden sonra gelen (i) sesini göstermek için, günümüzde ince (k) ile arasında pek

telaffuz farkı bulunmadığından, şapka (^) işareti kullanarak (î) şeklinde yazdık. Arapçada sakin “ayn” harfini ve “hemze”yi apostrof ile gösterdik. Günümüz Türkçesinde görülen kelime içi veya sonundaki (b→p), (c→ç), (d→t), (n→m) gibi sessiz harf değişikliklerini kelime sonundaki takılarda ses uyumunu genelde uygulamadık.

İkinci Bölümde, Tarikat geleneğinde ve Kâdiriyye Tarikatında evrâd konusu ele alınmış, Kâdiriyye Tarikatına ait evrâd incelenerek müellifin eserinde şerh ettiği bölümler gösterilmiştir.

Üçüncü Bölümde müellifin tasavvufî görüşlerine yer verilmiştir. Çalışmamızda eserde yer alan âyet-i kerîmeleri, başta müellifin eserinde yer alan tefsir kaynakları ve çeşitli tefsirlerden yararlanmak sûretiyle incelenmiştir. Müellifin eserinde kullandığı hadîs-i şerîflerin kaynaklarına ulaşılarak dipnotlarda gösterilmiştir. Abdülkâdir el-Kâdirî'nin çokça istifade ederek alıntıda bulunduğu kaynakların, cilt ve sayfa numaraları belirtilerek dipnotlarda verilmiştir. Tasavvufî kavramlar incelenirken müellifin görüşlerine de yer verilmiştir.

Bu çalışmamızın tamamlanmasında, her aşamada yardım ve desteklerini eksik etmeyen muhterem hocam Prof. Dr. İsa ÇELİK Bey'e minnet ve şükranlarımı arz ediyorum. Ayrıca değerli fikirleri ile bana yardımcı olan hocalarım Doç Dr. Cengiz GÜNDOĞDU Bey'e ve Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ Bey'e, hadis alanında verdiği destek ve yardımları için Yrd. Doç. Dr. Harun ÖZÇELİK Hocama, kadîm dostum Tuba Karışman'a, dualarını benden esirgemeyen anneme şükranlarımı sunuyorum.

KISALTMALAR DİZİNİ

a.s.	: Aleyhi's-selam
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
bsk.	: Baskı
c.c.	: Celle celalüh
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İA	: İslam Ansiklopedisi (Milli Eğitim)
k.s.	: Kuddise sirruh
M.	: Miladî
md.	: Madde
Nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radiyâllâhu anh
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar arası.
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
Thk.	: Tahkik eden ismi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
tsz.	: Tarihsiz eser
Yay.	: Yayınları
yy	: Yüzyıl
y.y.	: Yayım yeri yok

GİRİŞ

Çalışmamızda, AbdülKâdir el-Kâdirî'nin "*Vesîle*" olarak adlandırdığı, Kâdiriyye Tarikatına ait zikirlerin bir kısmını şerh ettiği eserinin içerisinde yer alan kavramların, genişletilerek incelenmesinden, müellifin tasavvufî görüşlerinin tespit edilip aktarılmasından oluşmaktadır. el-Kâdirî'nin hayatı hakkında bilinenler, eserinde verdiği bilgilerle sınırlıdır. Birçok kaynaktan yararlanarak bu eseri ortaya koyan bu zâtın, hayatı hakkında üç-beş satırlık kendi aktarımının dışında başka bir bilgiye bibliyografya eserlerinde rastlayamadık. Çalışmamızda ilk olarak müellifin, yaşadığı dönem hakkında bilgiler aktarıldıktan sonra el-Kâdirî hakkında eserde yer alan kısa bilgilere yer verilecek, birinci Bölümünde ise "*Vesîle*" adlı eserinin genel özellikleri, muhtevâsı ve kaynakları işlenecektir. Bunun ardından tarikat geleneğinde ve Kâdirî Tarikatında evrâd konusuna değinilecektir. Müellifin görüşlerini, eseri incelemede bize yardımcı olacak dört kavram; zikir, esmâü'l-hüsna, Allah Teâlâ'nın sıfatları ve salavât-ı şerîf çerçevesinde ele alınacaktır. Bu terimler işlenirken ilk olarak anlamlarına, çeşitlerine, daha sonra da faydalarına değinilecektir. "*Vesîle*" adlı eserde geçen bu dört kavram; âyetler, hadîsler ve tasavvuf kalsikleri ışığında çalışılacaktır. Çalışma içerisinde konular ve kavramlar işlenirken tasavvufî tefsirler başta olmak üzere çeşitli tefsirlerden sahih hadîs kaynaklarından ve tasavvuf klasiklerinden yararlanılacaktır.

İslambolî es-Seyyid Abdülkâdir el-Kâdirî hayatı ile ilgili bilinenler sadece onun kendi eserinde aktardığı bilgilerle sınırlıdır. Birçok tasavvufî kaynaktan faydalanarak bu eseri oluşturan bir şahsiyetin hayatı ile ilgili yalnızca bir kaç satırlık bilgi bulunmaktadır. Eserin girişinde müellif kendini kısa bir şekilde tanıtmış ve bu eseri yazmadaki amacına değinmiştir. Kendisini "*Bu abd-i fakîr İslambolî es-Seyyid Abdülkâdir el-Kâdirî el-mülakkab bi'r-Râşidü'r-Rufâî ibn es-Seyyid eş-Şeyh Mustafa el-ma'rûf bi'l-Hulûsî*"¹ olarak tanıtmış mahlukâtın efendisinin şefaatine nâil olabilmek için yazdığı eseri "*Vesîle*" olarak adlandırmıştır.

Büyük insanların, yaşadıkları dönemin siyasî, askerî, edebî, mâlî, ve benzeri koşullarından etkilendikleri bir gerçektir. el-Kâdirî'nin yaşadığı tahmin edilen devir olan XIX. yüzyıl Osmanlı toplumu büyük farklılaşmaların yaşandığı, hemen her alanda akıl almaz çöküntü ve değişimlerin olduğu bir dönemdir. Bu devirde batılılaşma ve

¹ Abdülkâdir el-Kâdirî, *Vesîle*, İzzet Efendi Matbaası, İstanbul 1868, s. 2.

değişim, toplumun tüm kesimlerinde açık bir şekilde kendini ortaya koymaktadır. Bu yüzyıl Avrupa’da teknik, coğrafi ve fikrî bakımdan hızlı ilerlemelerin olduğu, batı ülkelerinin yükselip, Osmanlı’nın gerileme sürecine girdiği bir dönemdir. Osmanlı imparatorluğu bu yüzyıldan itibaren en sorunlu dönemlerine girmiştir. Gerek askerî, gerek toplumsal her alanda batı ülkelerine duyulan aşırı hayranlığın sonucunda yapılan ıslahatlar ve yenileşme çalışmaları, Osmanlı imparatorluğunun bir sonraki yüzyılda çöküşüne mani olamamıştır. Modernleşme adı ile gerçekleştirilen bu girişimler, Osmanlı toplumunun yapısı göz önüne alınmadan yapıldığı için başarısızlıkla sonuçlanmıştır.² el-Kâdirî’nin de yaşadığı dönemin koşullarının tesiri altında kaldığı, bu etkinin, yazdığı eserlere yansıdığı görülmektedir. Bu sebeptendir ki Abdülkâdir el-Kâdirî’yi, fikirlerini ve eserlerini daha iyi anlayabilmek için, hayat sürdürdüğü devrenin özelliklerine bakmak yararlı olacaktır.

Müellifin yaşadığı tahmin edilen dönem siyasî olaylar açısından çok hareketli ve hararetli bir dönemdir. Bu dönemde Osmanlı hem dış dünya ile hem de imparatorluk içindeki olaylarla fazlaca meşgul olmuştur.³ Osmanlı devletinin kuruluş ve yükselme dönemlerinde genelde dinî, fikrî ve tasavvufî hareketlere karşı oldukça müsâmahakâr ve hoşgörülü davrandığı bilinmektedir. Bu anlayışın oluşmasında Osmanlı tarihinin ilk dönemlerinden itibaren padişahların hemen hepsinin âlimler ve mutasavvıflara büyük değer verip, onlara karşı gerekli hürmet ve saygıya riâyet etmelerinin payı oldukça büyüktür.⁴

el-Kâdirî’nin yaşadığı dönem, II. Mahmud (1808-1839), Abdülmecid (1839-1861), I. Abdülaziz (1861-1876), V. Murad (1876-1876), II. Abdülhamid (1876-1909) dönemlerini içine almaktadır. XIX. yüzyıl dediğimiz bu dönem, Osmanlı imparatorluğunun dağılma süreci içerisinde, içeride ve dışarıda sıkıntıların varolduğu, bununla birlikte devletin ve toplumun her kesiminde batılı tarzda değişikliklerin yapıldığı bir dönem olmaktadır. Kurumlardaki değişimler toplumun yapısına da tesir etmiş, aslında bu yüzyıl, hukuk ve eğitim de içinde olmak üzere her alanda eski ve yeninin birlikte yaşandığı bir kültürel dualizimin yüzyılı olmuştur.⁵

² Mahmut Hür Yücer, *19. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İnsan Yayınevi, İstanbul 2003, ss. 53-59.

³ Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1994, V, 103.

⁴ Cengiz Gündoğdu, “XVII. Yüzyıl Osmanlısında İki Farklı Süffî Tipi: Abdülmecid-i Sivâsî ve İdrîs-i Muhtefî”, *İLAM Araştırma Dergisi*, II(II), İstanbul, 1997, ss. 21-40.

⁵ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2006, s. 32.

Yeniçeri isyanları, merkezi idareyi zaafa uğratan zorba idareciler ve ayanların te'dibi, Sırp ve Yunan milliyetçi ayaklanmaları, İran ve Rus savaşları ve özellikle Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanı, devrini işgal eden önemli gelişmeler arasında yer alır. Bunlarla beraber içinde devletin tekrardan yapılanmasıyla ilgili hayatî önem arz eden köklü ıslah çalışmalarının sürdürülmesi saltanat döneminin belirgin özelliğini meydana getirmektedir.⁶

II. Mahmut'tan sonra tahta oğlu Abdülmecit geçmiş, bu dönem de iç ve dış siyaset bakımından oldukça sarsıntılı bir seyir izlemiştir. Abdülmecit dönemi ıslahat tarihi bakımından büyük önem taşımaktadır. Malî imkânsızlıklar ve gayr-i müslim tebeaya verilen geniş imtiyazlardan doğan memnuniyetsizlik memleketi tekrar karmaşaya sürüklemiş, isyanlar meydana çıkmıştır. Avrupa bu durumdan yararlanarak devletin iç işlerine karışmaya devam etmiştir.⁷

Abdülmecit'ten sonra tahta kardeşi Abdülaziz geçmiş ve 1861-1876 yılları arasında devleti idare etmiştir. Abdülaziz'in tahta çıktığı devrelerde devletin durumu son derece karmaşıktı. Ancak Abdülaziz döneminde yapılan hatalı maddî politika neticesinde devlet iflasın eşiğine gelmiştir. Padişaha karşı oluşan muhalefet cephesinin hal kararı almasıyla padişah tahttan indirilmiş, ardından köşkünde bilek damarları kesilmiş halde bulunmuştur.⁸

Abdülaziz'den sonra tahta V. Murat geçirilmiş, fakat akıl sağlığının yerinde olmadığı farkedilince II. Abdülhamit padişah olmuştur. Abdülhamit'in meşrûî idare kurma sözü vererek başa geçtiği sırada devlet, en sıkıntılı günlerini yaşamaktaydı.⁹ Abdülhamid'in en başarılı yönü dış politikasıdır. 1878'den XX. yüzyıl başlarına kadar bağımsız bir politika takip etti.¹⁰ Tarihe 31 Mart Vakası olarak geçen bu ayaklanma kanlı olaylara sebebiyet vermiştir. Hareket ordusu ayaklanmayı bastırsa da muhâlif sesler yükselmiş ve padişahın hal'ine karar verilmiştir. Bu şekilde Abdülhamid devri sona ermiştir.¹¹

⁶ Ergun Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1988, s. 24.

⁷ Cevdet Küçük, "Abdülmecid", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, I, 259-263.

⁸ Küçük, "Abdülmecid", I, 259-263.

⁹ İra M. Lapidus, *Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası*, (Çev. Safa Üstün), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınevi, İstanbul 1996, ss. 63-66.

¹⁰ Küçük, "Abdülmecid", I, 259-263.

¹¹ Küçük, "Abdülmecid", I, 259-263.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin ilmî ve kültürel vaziyetini anlayabilmek öncelikle dönemin eğitim kurumları hakkında bilgilenmekle gerçekleşir. Oldukça hareketli siyasî gelişmelere sahne olan imparatorluğun en uzun yüzyılında, eğitim alanında da hareketlilik görülmekteydi. Geleneksel eğitim veren ve dinî ilimler aktaran medreseler, XIX. yüzyılda da yaygın eğitim kurumlarındandı.¹² Eğitim sistemini düzeltmek için XVIII. yüzyılda başlatılan ıslahat hareketleri bu yüzyılda da batılı eğitim kurumlarını hâkim kılmak sûretiyle devam etmiştir.¹³

Tanzimat Dönemi'nde medreselerin ve genelde ilmiye sınıfının toplum ve yönetimdeki yeri zamanla zayıflamıştır. Tanzimat'a kadar kendi hallerine bırakılan medreselerin sorunlarına karşı çeşitli mektepler kurularak eğitim ve öğretim sistemine çareler aranmıştır.¹⁴ Tanzimat'tan sonra Batı tarzında eğitim ve öğretim öncelikli eğitim sistemi haline gelmiştir. Batı'daki ilerlemeleri yakından takip eden, eğitimin bu gelişmelerdeki rolünü çok iyi anlayan II. Abdülhamid'in saltanat döneminde, kendi imkânlarıyla ayakta duramayan medreselerin yeni usullerle eğitim veren okullara dönüştürülmesine hız verilmiştir.¹⁵

Bu dönemde medreseler dinî eğitim veren kurumların başında gelmekteydi. Osmanlı'da ilk dönemden XX. yüzyılın başlarına kadar tahsil olunan ilim dalları büyük ölçüde dinî nitelikliydi. Bunun yanında; halkın dinî açıdan bilgilendirilmesinde camilerin yanında, tekke ve tarikatların, daha genel bir ifade ile tasavvuf erbâbının faaliyetlerinin medreseler kadar faal oldukları görülmektedir. Büyüklük ve çeşitlerine göre zaviye, tekke, ribat, dergâh, âsîtâne gibi adlar alan, tarikat müesseseleri de yaygın durumdadır.¹⁶

XIX. yüzyıl Osmanlı döneminin karışık siyasî ortamında şüphesiz her alanda olduğu gibi tasavvufî alanda da önemli gelişmeler yaşandı. XIX. yüzyıla genel olarak bakıldığında, bazı tarikat kollarının tesir halkaları küçülürken, birçok yeni kollar da tarih sahnesine çıkmıştır. Anadolu'da Hâlidiyye başta olmak üzere Halvetiyye, Kâdiriyye, Rifâiyye, Şâzeliyye, Mevleviyye, Melâmiyye ve Bektaşîyye yaygın olan

¹² Davut Dursun, *Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*, İşaret Yayınevi, İstanbul 1989, s. 400, 401.

¹³ Beydilli K., "Mahmud II", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, XXVII, 354.

¹⁴ Davut Dursun, *Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*, İşaret Yayınevi, İstanbul 1989, s. 401.

¹⁵ Küçük, "Abdülmeccid", I, 259-263.

¹⁶ Fahri Ünan, *Osmanlı Medreselerinde Din Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu: 4-6 Aralık 1998- İzmir*, Ankara 1999, s. 192, 193.

tarikatlar içerisinde. ¹⁷ XIX. yüzyıl tasavvuf tarihini ilgilendiren en önemli olaylardan biri, 1826'da Yeniçerilikle beraber, Bektaşîlik tarikatının da kaldırılmış olmasıdır. ¹⁸

Osmanlı'nın son döneminde tasavvuf ve tarikatların siyasî ve toplumsal alanda oynadıkları rol son derece önemlidir. Bunun yanında, tasavvuf erbâbının XIX. yüzyıl ilim ve kültür tarihindeki yerleri de önem taşımaktadır. ¹⁹ Bu asırda şiir yazmayan tasavvuf erbâbı yok denecek kadar azdı. Muhyiddîn Arabî ve Mevlânâ Celaleddin Rûmî'nin fikirleri bu asırda da öncekilerde olduğu gibi ilgi görmüş, ömrünü Füsûs, Fütuhât ve Mesnevî okutmaya adanmış hocalar çıkmış, bu eserleri okutmak için özel mekânlar inşâ edilmiştir. Bazı camilerde Mesnevî okutmak üzere Mesnevîhanlık kadrosu ihdas edilmiş, sadece Mevlevîler arasında değil, Nakşî, Sa'dî ve Kâdirîler arasından da Mesnevîhanlar ortaya çıkmıştır. Mutasavvıflar, Mesnevî'nin yanında Kadı Beydâvî, Bursevî gibi tefsirler okutmuş, Delâil-i Hayrât, Şifâ-i Şerîf, İhyâu Ulûmi'd-Din gibi dua, ahlak ve mev'iza kitaplarından icâzetnâmeler vermişlerdir. ²⁰ İlgi gören eserler içerisinde; Buhârî, Müzekki'n-Nüfus ve Rûhu'l-Beyânda bulunmaktadır. ²¹

Yüzyılın sonlarına doğru meşâyih arasında birden fazla tarikattan icâzetli olmak (câmiu't-turûk) artmıştı. Tasavvuf kitapları tarikatlar arası ilişkileri olumlu yönde geliştiren önemli unsurlardan biridir. Tasavvuf klasiklerinden özellikle Kuşeyrî Risalesi, İhyâ, Âvârifü'l-Maârif gibi eserler Osmanlı döneminde fazlaca okunan eserlerdi. Fakat Mevlânâ'nın Mesnevî'si ile İbnü'l-Arabî'nin Fusûsu'l-Hikem'i bu birliği sağlayan öncelikli kitaplardır. Bu iki eseri hemen her tarikat mensubu bilir ve okurdu. Bu eserlerin tercüme ve şerhleriyle meşgul olan sûfilerin tarikatları incelendiğinde bu yaygınlık hemen farkedilmektedir. ²²

XIX. yüzyılda yapılanların sonucunda Osmanlı'nın göstermiş olduğu değişim, toplum içinde önemli bir yer tutan tasavvufî hayatı, tekkeleri ve tarikatları da değişime sürüklemiştir. Yüzyılın başlarında sanatsal alanlarda üretim merkezi olan, toplumda birçok kesime yol gösteren, ilim ve kültür merkezi kimliğinde bulunan, tarikatlar ve tekkeler dönemin sonuna doğru diğer toplumsal kurumlar gibi değişime uğramışlar ve

¹⁷ Yücer, s. 853.

¹⁸ Küçük, "Abdülmeccid", I, 259-263.

¹⁹ İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Yayınları, İstanbul 1984, s. 177, 178.

²⁰ Mustafa Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Sır Yayınevi, İstanbul 2004, s. 310.

²¹ Abu Manneh Butrus, 19. Yüzyıl Başlarında Osmanlı'da Nakşî-Müceddîdilik, (Çev. Mahmut Hür Yücer), *Tasavvuf İlimi ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. XII, (2004), s. 626.

²² Kara, s. 310.

bir kısmı öz kimliklerini koruyamamışlardır.²³ el-Kâdirî'nin yaşadığını tahmin ettiğimiz bu dönemin toplumsal etkilerini hayatında hissetmesi kaçınılmaz olacaktır.

²³ Yücer, s. 67.

BİRİNCİ BÖLÜM

ABDÜLKÂDİR el-KÂDİRÎ'NİN VESİLE ADLI ESERİ

1.1. EVRÂD-I ŞERİFE ŞERHİ VESİLE'NİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Eser, 27 Şâban 1285/22 Kasım 1868'de İzzet Efendi Matbaasında basılmıştır.

İncelemiş olduğumuz eser: Bursa İnebey Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesinde K. 5680 demirbaş ve 297/73 tasnif numarası ile kayıtlı olup 5+112 sayfadır.

Müellifimizin eseri telif sebebi tarikata mensub olanlara yardımcı olmak, şeklinde ifade etmiştir. Bunu eserde geçen şu sözlerinden anlamaktayız; *“cümle tarikat kardeşlerimize fakirin bir hizmeti olsun.”*²⁴ Zira eserin ilk kısımlarında müellif bir şeyin mânâsı bilinip anlaşılmadıkça hedeflenen faydanın elde edilemeyeceğini şu sözleriyle ifade etmektedir: *“Lâkin bir şeyin mânâsı bilinip anlaşılmadıkça, latîfeleri belki ecir ve havâssı dahi tümüyle zâhir ve tamamıyla açık olmadığından bu yüce evrâdın açıklanmasını bu fakir kuldân, bilgisi yetersiz kullar, dostlar ve bazı tarîk kardeşlerimiz ricâ ettiler.”*²⁵

el-Kâdirî eserin girişinde şunları aktarır; *“Abdülkâdir Kâdirî der ki; eskiden beri tekkelerimizde okunması âdet olan evrâd-ı şerîfe, salât-ü selâmı ve azâmetli esmâ-i hüsnâyı bazı mübârek duaları ihtiva eden, özellikle Fâtiha, İhlâs, Mu'âvezeteyn, Âyetü'l-kürsî ve diğer âyetleri bir araya getirmekle tarikat mensuplarına, yani hakikat nurlarına mazhâr furkân-ı mürşidimiz, soyu asil olan Cenâb-ı Ahmedü'r-Rufâ'î ve Muhammedî irfâna mazhâr asil bir soydan olan Cenâb-ı Ahmed-i Bedevî, hakkü'l-yakîn sırlarına mazhâr olan ve temiz bir soydan gelen Cenâb-ı Şeyh Sa'deddîn (k.s.) hazretlerinin yolunda bulunan muhterem zâtlar Allah'ın lütûf ve nimetleri onların üzerine olsun, söz konusu evrâdı okumalarıyla şerefyâb ve devamlarıyla feyizyâb olagelmişlerdir.”*²⁶

Konuların işlenilişinde müellifimizin eserinin farklı yerlerinde *“وَعَزَّجَاهُكَ”* Ya Rab senin ulûhiyet rütben azîzdir. *“bundan sonra bazı nüshalarda “وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ”* ve, veya

²⁴ el-Kâdirî, s. 2.

²⁵ el-Kâdirî, s. 3.

²⁶ el-Kâdirî, s. 2, 3.

şeklindeki kullandığı cümleler bu eseri istinsâh eden şahsın birçok nüshayı esas alarak tahkikli bir nüsha oluşturduğu kanaatini vermektedir. Bu kanaatte bulunmamıza sebep olan eserdeki bazı örnekler şunlardır:

“أَجْلِيلٌ” “Öyle Allah Te‘âlâ ki sıfât-ı ‘azâmet ve sıfât-ı celâlet ile mevsûfdur ki yerde ve gökde celâleti sabittir. Bu ism-i şerîfi bir kimse misk ve zâferân ile bir pak kase içüne yazıp ve su ile mahvedip, o suyu içse Hak Te‘âlâ onu beyne’n-nâs ‘azîz ve kerîm eder ve ‘illet ve emrâzını izâle eder” ifadesine müellifimiz dipnot olarak; “ba’zı nüshada yalnız İbn-i Mâce rivâyetine binâ’en” “جَلِيلٌ” ism-i şerîfi ba’zında “جَمِيلٌ” ismi dahî mezkûrdur.”²⁷ ifadesi yer almaktadır. el-Kâdirî’nin bu çalışmasına diğer örnekler de şöyledir:

“أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا” “Allah her şeyi ilmiyle kuşattı”²⁸ “Ya’ni Hak Te‘âlâ bi’l-cümle eşyayı ihâta-i sıfat-ı ilmiyye ile Muhîttir ki ilm-i ilâhiden zerre hâric kalmaz mutasavvıfa ihâta-i zâtiye ile Muhîttir derler.” “Ba’zı nüshalarda, “أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا” sonra “وَأَخَصَى كُلَّ شَيْءٍ عَدَاً” kaydı görülmüştür.”²⁹

“وَعَزَّ جَاهُكَ” “Dahi Yâ Rab senin rütbe-i ‘ulûhiyetin ‘azîz oldu ya’ni kavî ve gâlib oldu ki ol rütbenin fevkinde bir rütbe dahi tasavvur etmek mümkün değildir.” “Ba’zı nüshada “عَزَّ جَارُكَ” vâki’dir.” “جَارٌ” Kavî kişi demektir, ona göre mâ’nâ Yâ Rab sana ‘ibâdât ve tâ’at ile tekarrüb edenlerin derece-i ‘âliyeleri ‘azîz oldu demektir.” “Bundan sonra ba’zı nüshada “وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ” vâki’dir.”

“يَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ بِقُدْرَتِهِ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ” “Ya’ni Hak Te‘âlâ dilediğini kudretiyle muamele eder. Fi’ilinde hesap sorucu yoktur. Murâd etdiğini dahi ‘izzetiyle hükmeder hükmünde mu’ârızı yoktur. Fâ’il-i muhtârdır, kerîm-i cebbârdır, ganî-i kakhârdır.” “Bundan sonra ba’zı nüsha-i gayr-i mu’temedede

“أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ”³⁰ görülmüştür.”

“بِرَحْمَتِكَ نَسْتَعِيْثُ” “Yâ Rab ancak Senin rahmetinle istiğâse ederiz zirâ hakikaten senden başka sığınılacak yoktur.” “Bundan sonra ba’zı nüshada;

”أَعْتَنَّا لِمَزِيْدِ الْأَنْعَامِ عَلَيْنَا فَاتَّنَا نَطْلُبُ مِنْكَ الْإِسْتِعَاثَةَ

²⁷ el-Kâdirî, s. 29.

²⁸ Nisâ, 4/126.

²⁹ el-Kâdirî, s. 57.

³⁰ Arâf, 7/54; el-Kâdirî, s. 62.

görülmüştür.”³¹

“وَمِدَادَ كَلِمَاتِكَ” “Ya Rab senin kelimelerinin adedi ve çokluğu kadar Efendimiz Resûl-i Ekrem’e âline salât eyle. Ya’ni sonsuz ve sınırsız salâtle salât eyle. Zira Allah Te’âlâ’nın kelimelerine nihayet yoktur. Bu takdirce ma’nâ: Nitekim kelimâtının nihayeti olmadığı gibi bizden Peygamberimiz (s.a.v.) üzerine daima ve aralıksız olarak had ve hasrı mümkün olmayacak derecede sonsuz salâtle salât eyle demek olur. “Bundan sonra ba’zı nüshada “مَبْنَعٌ عِلْمِكَ وَأَيَاتِكَ” görülmüştür.”³²

“وَبَارِكْ” “Ya Allah celle ve ‘azze şânühû salli ve sellim “اللَّهُمَّ”

“الْأُمِّيُّ” Ümmî m’in ve ى’nun teşdidiyle Hazret-i Resûl-i Ekrem’in sıfat-ı memdûha ve mu’cizat-ı bâhiresindendir. Ümmî demek, okumayub ve bir mu’allimden ta’allüm etmeyüb belki anasından doğduğu hâlet üzere kaldığından ânaya nisbet olub ümmî denilir. Peygamberimizin gayrisine ümmî utlâk olunsa cahildir bir şeyi bilmez demek olur. Sıfat-ı mezmûmedendir. Ma’nâ demek olur ki öyle Muhammed (a.s.) ki hiçbir kimseden bir harf ta’allüm etmedi ve kitâb okumadı. Lakin ta’allüm etmeden ve kitâb mütâla’a etmeden ‘ulûm-i evvelini ve ‘ulûm-i âhirini bi’t-tamam ve cümle eşyâyı künhü ve hakikâtiyle bilir ve vakı’a mutâbık-ı beyân buyurur. Bu hal ancak Hakk Te’âlâ’nın kendisine vahiy ve ilhâm ile bildirmesiyle olduğundan ism-i şerîfine ümmî denildi.³³

“اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ عَلَى” “Bundan evvel “اللَّهُمَّ” Yâ Allah celle ve ‘azze ve şânühû “سَيِّدِنَا وَنَبِيِّنَا وَطَبِيبِ قُلُوبِنَا وَقُرَّةِ أَعْيُنِنَا مُحَمَّدِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الْحَبِيبِ الشَّفِيعِ الرَّؤُفِ الرَّحِيمِ الَّذِي أَخْبَرَ عَنْ رَبِّهِ الْكَرِيمِ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى فِي كُلِّ نَفْسٍ مِائَةَ أَلْفِ فَرْجٍ قَرِيبٍ صَلَاةٍ” bazı nüshada görülmüştür.”³⁴

Yukarıda verilen örneklerle görüldüğü üzere müellifin eseri istinsah ederken birçok nüshayı esas alarak tahkikli bir nüsha oluşturduğu kanaatini güçlendirmektedir. Müellif, Kâdirî evrâdı şerhi olan eserinde incelediği kavramları kendi üslûbuyla açıklamıştır.

³¹ el-Kâdirî, s. 63.

³² el-Kâdirî, s. 72.

³³ el-Kâdirî, s. 73.

³⁴ el-Kâdirî, s. 74.

1.2. ESERİN MUHTEVASI VE KAYNAKLARI

Müellifimizin yazmış olduğu 112 sayfalık bu eserinde özellikle tasavvufî meseleler olmak üzere, çeşitli dîni konulara değinmiş ve bunları açıklamaya çalışmıştır. Kendisine has bir yöntemle konulara yaklaşmış, üzerinde durduğu hususlara ve olaylara kısa kısa değinmiş ve bu hususları Kur'an-ı Kerîm'den âyetlerle, Peygamberimizin hadîs-i şerîfleriyle açıklamıştır. Müellif eserinde tasavvufunda kapsadığı terimlerden olan; zikir, salâvat, Allah Teâlâ'nın sıfatları ve esmâü'l-hüsna konularına geniş yer verilmiştir.

Esere adını veren, vesîle kelimesi sözlüklerde “vasıta, aracı, sebep, bahane” anlamlarına geldiği gibi tasavvufî anlamda vesîle ve tevessül “Allah'a yaklaşmak, bir dileğin kabul edilmesini veya bir musîbetin def edilmesini sağlamak için ermişlerin rûhları aracılığıyla ile Allah Teâlâ'dan medet ummak” anlamına da gelmektedir.³⁵

Vesîle kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de iki yerde kullanılmıştır. “*Ey îman edenler Allah'tan korkun. O'na yaklaştırmaya vesîle arayın ve yolunda cihâd edin ki kurtuluşa eresiniz.*”³⁶, “*O'nun yalvardıkları bu varlıklar, Rablerine -hangisi daha yakın olacak diye- vesîle ararlar, O'nun rahmetini umarlar ve azâbından korkarlar. Çünkü Rabbinin azâbı sakınmaya değer.*”³⁷

Müfessirler âyetlerde kastolunan vesîlenin, Allah Teâlâ'nın emrettiklerinin yerine getirilmesi ve yasakladıklarının terk edilmesi olduğunu belirtmişler, kişiyi Allah'a yaklaştıracak ve rızasını kazanmaya yardım edecek her türlü ibadet ve eylemi vesîle saymışlardır.³⁸ Kudsî hadîslerde kişiyi Allah'a yaklaştıran en önemli şeyin Allah'ın farz kıldığı ibadetler ile nafîle ibadetler olduğu ifade buyurulmuştur.³⁹ Ayrıca vesîle cennette sadece Hz. Peygamber'e verilecek olan bir makâmın adıdır.⁴⁰ Allah'a yaklaşmak, O'ndan yardım dilemek üzere bir söz veya davranışı aracı kılmak anlamına gelen tevessül terimi zamanla farklı bir anlam kazanmış; melekler, arş, kürsî ve bunun gibi kutsal sayılan bazı varlıklarla peygamber ve velîlerin Allah katındaki yüksek mertebeleri hürmetine dua etmeyi ve âhirete intikâl etmiş sâlih insanlardan yardım

³⁵ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2001, s. 380.

³⁶ Mâide, 5/35.

³⁷ İsrâ, 17/57.

³⁸ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, II, 264-267.

³⁹ İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 256.

⁴⁰ Buhârî, Ezân, 8; Müslim, Salât, 11.

istemeyi ifade eder hale gelmiştir. Kavrama yüklenen bu muhtevâ âlimler arasında tartışılmış ve aşağıda sıralanan üç tür tevessül meşrû sayılmıştır.

1. Yüce Allah'ın isim ve sıfatlarıyla tevessül.
2. Peygamber ve velîlerin hayatta iken yaptıkları dualarla tevessül.
3. İyi ameller hürmetine tevessül.

Bunlardan özellikle Allah'ın isimleriyle yapılan tevessül Kur'ân ve hadîste yer almış, Yüce Allah tarafından açıkça emredilmiştir: *“En güzel isimler (el-esmâü'l hüsnâ) Allah'ındır; bu güzel isimlerle O'na duâ edin.”*⁴¹ İkinci tevessülün meşrûiyeti ise peygamberlerin ümmetlerine, ümmetin de birbirine dua etmelerini tavsiye eden âyetler⁴² dikkate alınarak kabul edilmiştir. Üçüncüsü yani iyi amellerle tevessül de Kur'ân-ı Kerîm'de mü'minlerin bazı dualarından örnekler⁴³ verilerek teşvik edildiği için makbul sayılmıştır.⁴⁴

Vesîle adlı eser tasavvufa dair bazı önemli konuları kapsamaktadır. Çalışmamızda işlenecek olan bu kavramlar seçilirken, müellifin eserinde geniş yer ayırdığı konulara dikkat edilmiştir. Müellifin *“Vesîle”* ismini verdiği eserinde öne çıkarttığı Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatları aynı zamanda tevessül çeşitlerindedir.

el-Kâdirî, eserde mü'minlere ve tarikat mensuplarına hitaben bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Örnek verecek olursak eserin başında besmele ile başlamasının sebebini şöyle açıklamıştır: *“Bilinmelidir ki; Kur'ân-ı Kerîm'e iktidâ ve Resûl'ün emrine uyarak uğur ve bereket umarak işlerimizin başında özellikle evrâd, ezkâr ve du'âlarımıza besmele-i şerîfe ile başlarız.”*⁴⁵ Felak Sûresinin faziletine, şeytanın vesvesesinden Allah'a sığınmanın önemine ise şöyle değinmektedir: *“Şeytanın vesvesesinin şerrinden Allah Teâlâ'ya sığınırım. Beni onun şerrinden korusun. Zira ben zayıfım, nefsimi onun şerrinden korumaya gücüm yetmez. Çünkü o şeytan vesveselerini damarda kanın yürümesi gibi yürütür. Ben onu göremem, o beni görür. Bu şeytanın ismi hannâstır. Adeta hortum şeklinde ağzı vardır. Eğer insan hakkın zikrinden gâfil kalırsa, ağzını uzatıp insanın gönlüne vesvese verir. Ama zikir ile meşgul bulursa kendini çekip*

⁴¹ Â'râf, 7/180.

⁴² Bkz. Nisâ, 4/64; Yûsuf, 12/97-98; Muhammed, 47/19.

⁴³ Bkz. Bakara, 2/285; Âl-i İmrân, 3/16, 53, 191, 192.

⁴⁴ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, II, 264-267.

⁴⁵ el-Kâdirî, s. 3.

*dürülür.*⁴⁶ Müellif müttakî bir mü'min olmak için şunları tavsiye etmiştir: “*Müttakî, şirk ve büyük günahlardan ve ahlaksızlıktan sakınan ve güzel amelde acele eden ve istenmeyen amelleri de terk edendir.*”⁴⁷

“*Allah'ın yüzden bir eksik, doksan dokuz ismi vardır kim onları okursa cennete girer*”⁴⁸ hadîsi şerîfini zikrettikten sonra bu müjdeye nâil olabilmek için ancak bu isimlerle amel etmek gerektiğini şöyle ifade etmiştir: “*Yani her isminin hakkına riâyet etsin. Gereğiyle amel etsin.*”⁴⁹ Yine Allah Teâlâ'nın zikrettiği isimler dışında başka bir isimle nitelendirilemeyeceğini bunun câiz olmadığını belirterek ve uyarmaktadır: “*Ehl-i sünnete göre Allah'ın isimleri sabittir. Yani şer'i izin olmadan Allah Teâlâ'ya bir ismin verilmesi sahih ve câiz değildir. Mesela Allah Teâlâ'ya Cevvâd, Âlim denir, âkil denilmez.*” Allah Teâlâ'yı zikretmenin önemini eserinde sıkça vurgulamış bir çok âyet ve hadîsten delil getirerek zikirde elde edilecek faydaları belirtmiştir. “*Allah Teâlâ kullarının bütün işlerinde yardımcı olduğunu ve onlara te'yid ve yardımıyla kefil olduğunu duyurmakla mü'minlerin kalplerini mutmaîn kılmıştır. Yahut bütün vesvese ve elemeleri def eden, bütün mekrûhat ve mezmûmatı ref eden zikriyle meşgul olan mü'minlerin kalplerini mutmaîn kılmıştır*”⁵⁰ diyerek kalbî mutluluğun, zikir ile elde edilebileceğini, sıkıntı ve elemelerden kurtulmak için Allah Teâlâ'nın zikri ile meşgul olmanın gerekliliğini ifade etmiştir. Allah Teâlâ'yı zikrederken mânâlarını düşünmenin, ancak kalbi Allah Teâlâ'dan başka herşeyden arındırarak anmanın, fayda vereceğini şu sözleriyle aktarmıştır: “*Esmâ-i şerîfeleri zikretmek istediğinde bu mânâlarını düşünmek ve isim sahibine yönelerek mâsivâdan kalbini elden geldiği kadar hâlî kılarak zikretmekle sâlik ilâhî feyizlere nâil olup zikrinden fayda görmelidir. Zirâ sâlik huzurla lafzâ-i celâli tekrar ile yüksek mertebelere çıkar, ehl-i gayb ve ehl-i şehâdetten olur. Bilinmelidir ki bazıları lafzâ-i celâli Allah Allah diyerek tekrar ile zikretmek selef ulemasından nakil olmadığından bid'attir, derler. Bu minvalde zikretmek kalben ve zihnen yapılan ibadetlerin hepsinden daha faziletlidir.*”⁵¹

İnsanların amellerinden sorumlu olacağını, “*kullara fayda ve zararı, hayrı ve şerri ayırt etsinler diye akıl cevherini ihsân etmiştir. Onun için akli yükümlülük sebebi*

⁴⁶ el-Kâdirî, s. 6.

⁴⁷ el-Kâdirî, s. 8.

⁴⁸ Buhârî, Şurût, 18; Müslim, Zikr ve'd-Duâ, 6.

⁴⁹ el-Kâdirî, s. 12, 13.

⁵⁰ el-Kâdirî, s. 14, 56.

⁵¹ el-Kâdirî, s. 15, 16.

kılmıştır. “Elhasıl ehl-i sünnet itikadında hayır ve şer; yarar ve zararı yaratan Hüdâ’dır. Kullar da irâdeleriyle onları işleyerek ecir veya cezasını alırlar. Ceza amelin cinsindedir bu tahkik ve açıklamamız güzelce mütalaa edilip öğrenilsin”⁵² diyerek kulun irâdesi ile tercih ettiği herşeyin hesabını vereceğini ve bunun sonucunda ödül ve ceza göreceğini hatırlatmaktadır. Müellifimiz tefekkürü vâcip gördüğünü şu ifadeleriyle açıklamaktadır: “Bilinmelidir ki, Allah Teâlâ’nın mârifetini anlamak için mahlûkata bakmak ve tefekkür etmek şer‘an herkese vâciptir.” Müellif, mârifet kavramının önemini ise şöyle nitelemektedir: “Mârifetten kasıt Allah Teâlâ’nın varlık, vahdâniyet, sıfat ve kemâliyetini tasdiktir. Bu mârifet cümle vâcipler ve farzlardan daha önce farzdır.”⁵³

“Amellerinde riyâkar olmayan, muhlîs kullar Hak Teâlâ’yı zikrederek ünsiyet bulur. Allah’ı zikretmek onların nefislerinin gıdası ve bedenlerinin kuvveti rûhlarının rahatıdır.”⁵⁴ bu sözleriyle ibadet ve zikirde ihlâsın, mü’min için Allah Teâlâ’nın ünsiyetine vesîle olacağını ifade ederek, yol göstermektedir.

Muhlîs olan kulların kavuşacağı mükâfatı, Allah Teâlâ’nın cemâlini görmek ve cennet olarak ifade etmektedir: “Hakk’a kavuşmak ve sonsuz feyiz ve bolluk sahibine erişmek yani Zât-ı ze’l-Celâlî görmenin ebedî lezzeti muhlîslerin gözlerini mesrûr ve münevver eder.”, “Allah Teâlâ ehl-i muhabbeti cennette mutlu edip onlara o mübarek mekânı mutluluk yeri, zevk ve rahat mahallî kıldı.”⁵⁵

el-Kâdirî eserinde günahları üç gruba ayırarak bunları açıklamış ve Allah’ın dilediği kulunu kerem ve ihsânıyla bağışlayabileceğini şu sözleriyle aktarmıştır: “Mahum ola ki zünûb üç türdür: Biri; kul ile Allah arasında olan zenb-i zîna, livata, içki içmek gibi olanlar. Bunlar tevbe-i sâdika ile affolunur. İkinci; kul ile ameller arasında olan namaz, oruç, hac ve zekâtla ilgili olanlar. Bunlara yalnız tevbe kifâyet etmez, belki terk olunanları iade ettikten sonra tevbe etmeli. Zira bu misallerde tevbenin şartı terk ettiği amelleri edâdır. Şart bulunmadıkça şarta bağlı tevbenin sıhhati dahi bulunmaz. Üçüncü; kul ile kullar arasında olan zenb ki kul hakkı, mal gaspı, darp ve azarlamak gibi olanlar. Bunlarda yalnız tevbe etmek ile kifâyet etmez, hasmını razı edip helalleşmek gereklidir. Onun için kul hakkı Allah’ın hakkından güç ve büyüktür. Bu makamda dahi günahlardan kasıt bunlardır. Mânâsı: Allah Teâlâ günahkarların

⁵² el-Kâdirî, s. 41, 42.

⁵³ el-Kâdirî, s. 48.

⁵⁴ el-Kâdirî, s. 53.

⁵⁵ el-Kâdirî, s. 53, 54.

günahını gerek hakkullâh hakk-ı amel ve hakk-ı ibâd olsun kerem ve hilmden af ve mağfîret eder. Allah Teâlâ kul hakkını nasıl affeder diye sorulursa, cevapta denir ki; haşir gününde Allah Teâlâ kullarına temennî ettiklerinden fazlasını ihsân edip hak sahibini hakkından geçirir. Mesela der ki; ey kulum filan kimsede olan hakkını helâl edip ondan razı olursan bende sana şu kadar nimeti ihsân edeceğim.⁵⁶ Hak sahibi de memnuniyetle ve rızasıyla hakkını ona helâl edip o yüksek dereceye nâil olur. Bu cihetle kul hakkı ile günahkâr olanların da günahlarını fazl-ı ilâhîyesinden af ve mağfîret buyurur.” Yine Allah Teâlâ’nın af ve mağfîretini açıklarken; “Hakk’ın keremi, mutlak, sonsuz feyiz ve bolluk sahibi olan Allah’ın inâyetidir. Zira kullara edilen rahmet, gufrân, lütûf ve ihsân onlar hak ettikleri için değildir. Belki kerem ve ilahî inâyettir. Binaenaleyh keremen ve hilmen kayıtları ziyade olmuştur ki dünyada ve âhirette halka teveccüh eden nimetlerin Hakk Teâlâ’nın kerem ve merhametinden olduğu bilinsin”⁵⁷ sözleriyle ihsânının sonsuzluğunu ifade etmiştir.

Ahzâb Sûresi 56. âyeti eserinde açıklarken mü’minlerin sıkıntılarından kurtulabilmenin yolunu salavât getirmek olduğunu aktarmıştır: “Zira Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmesinde Hz.Peygamber (s.a.v.) üzerine bizzat Cenâb-ı Allah salât eder, ikinci olarak bütün melekeler salât eder diye haber verip, üçüncü olarak bütün mü’minlere salât ve selâm etmeyi fermân etti. Ta ki mü’min kullar Hz.Peygamber (s.a.v.) üzerine olunan salât ve selâma gecede ve gündüzde devam etsinler ki onunla dünya ve âhîret azâbından necât ve selâmet bulsunlar. Bu takdirde bizlere dahi vâcip olan selâmların lafızlarına riâyet üzere ve latif mânâlarını mülâhaza ile ism-i saadet geldiğinde hürmet ve ta’zîm ile bir rabt-ı kalp bağı yapıp okumaktır. Tâ ki asıl nûru Muhammedî olup Peygamber’e intisab tahsil edelim. Zira salât ve selâm nimetlere ulaştırır, meserret ve mutluluk veren hal ve durumlara götürür. Kederleri ve gamı def eder. Kalplerin süsü ve her zorluğu kolaylaştırır”⁵⁸ sözleriyle dünya ve âhîret hayatının selâmetine vesîle olacağını öğütlemiştir. Peygamber (s.a.v.) için şu güzel sözleri nakleder; “Yani insanoğlunun muhabbet ve dostluğunun süs ve ziyneti Hz.Resûl-i Ekrem’dır.”⁵⁹; “ağyâr muhabbetiyle ile kalbi tozlanmış kimselerin kalplerinden ağyârın tozunu ref‘ ve def‘

⁵⁶ İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut 1982, III, S. 111; el-Kâdirî, s. 57.

⁵⁷ el-Kâdirî, s. 58.

⁵⁸ el-Kâdirî, s. 66.

⁵⁹ el-Kâdirî, s. 89.

eden odur.”⁶⁰ “Bir kimse dâire-i sırra girdiğinde bâtnını nefis sıfatlarından arındırıp ilahî ahlak ile ahlaklanıp sıfat-ı zâta erişir. Bu sır ehl-i hâle ve ehl-i zikre zâhir olur. Şimdi Resûl-i Ekrem’in sır-ı latîfleri cümleden a’zâm ve eşref olmakla yani peygamberimizin sır-ı latîflerinin ve kalb-i şerîflerinin bir latîfe-i Rabbaniyesi vardır ki cemi‘ enbiyâ-i mürselînin, evliyâ, etkiyâ, sâlihîn, bi’l-cümle sâlikîn ve zâkirînin sırları sır-ı Muhammedî’den olup ondan feyz alır ve aydınlanırlar. Zira Sırr-ı Muhammedî güneş menziline olup diğerlerinin sırları mertebelerine göre ay ve yıldız gibidir. Nitekim yıldızların ve kamerin ışığı güneşten kaynaklandığı gibi onların da envâr ve esrârı sır-ı Muhammedî’den kaynalanmaktadır. Onun için Hz. Resûl-i Ekrem’e sır-ı azîm denildi”⁶¹ müellif burada Allah Resûlünü, ilâhî feyze vâsil olabilmenin anahtarı olduğunu ve onun vasıtasıyla ilâhî sırlara erilebileceğini belirtmektedir. “Şimdi Peygamberimiz esrâr-ı zât, esrâr-ı sıfat, esrâr-ı ef‘âlin mahalli ve ma‘deni olup gayb anahtarları onun eline teslim olunmakla bi’l-cümle sır ehlinin sırları onun sır-ı şerîfiyle zâhir olmuştur ki Peygamberimiz vâsıta-i feyzdır. Halka meded ancak Hz. Peygamber (s.a.v.) vâsıtasıyla olur.”⁶² “Şeri‘at Allah Teâlâ’nın kullarına beyân ettiği yola denir. Resûl-i Ekrem bu yolun güneşidir. Nitekim şems âlemi ve insanları aydınlattığı gibi Hazreti Resûl-i Ekrem dahi bizim tarîk-i hakka gitmemize ve nûri iman ve hidâyeti Rahmân ile münevver olmamıza sebep olmuştur”⁶³ diyerek hakk yola ulaşmanın ancak Allah Resûlü’nün sünnetine uyarak olabileceğine nasihatle işaret etmektedir.

Zikrin, fazilet ve öneminin genişçe yer aldığı eserde zikrin nasıl yapılması gerektiğini; “bir kimse Allahümme, dediğinde ism-i a’zamı zikrettiğinden diğer bütün esmâ-i hüsnâyı ziktermiş olur ve cümle esmâ ile Allah Teâlâ’ya tazarru‘ ve niyaz etmiş olur. Onun için Hz. Muhammed (s.a.v.) duasının başında “Allahümme” lafz-ı şerîfiyle başlardı. Şimdi bu ism-i şerîf, ism-i a’zâm olduğu ve onunla başlandığından icâbete yakın olduğunu bilinsin. Bu ism-i şerîfin lafzını okurken riâyet ve ta’zîm üzere okumak şarttır. Ta ki okunmasıyla çok sevaba nâil olunabilsin. Yoksa zamanımızda bazı derviş sûret münâfık sûret kimselerin cehalet ve ahmaklıklarından kaynaklanan lafızların okunuşuna bakmadan mânâsız bir şekilde telaffuzdan kaçınmak gerekir. Harfleri

⁶⁰ el-Kâdirî, s. 100.

⁶¹ el-Kâdirî, s. 103, 104.

⁶² el-Kâdirî, s. 106.

⁶³ el-Kâdirî, s. 90.

mânâsızca telaffuz ederek nice mânâları kapsayan kelime-i tayyibeyi mânâdan mahrum bırakıp çocukların oyun oynadıkları gibi harflerin mahreçlerinden farklı bir şekilde tegannî edip ibadet zannetmekte, sevaptan uzak, cezaya müstehâk olmakta ne fayda var?”⁶⁴ sözleriyle ifade etmektedir. el-Kâdirî, zikrin en faziletli olanın kelime-i tevhîd olduğunu; “huzûr-ı kalb ile bu kelime-i münciyeyi tekrâr etmek en faziletli zikirdir. Bu zikr-i şerîfe devam eden mevlânın kalesine dâhil olup dünyada ve âhirette korku ve tehlikeden kurtulur”⁶⁵ sözleriyle belirtmektedir. Kelime-i tevhîdi zikrederken mânâsını da düşünmenin önemine şöyle değinir: “Sâlik-i sâdık ve gerçek mü'min ki bu kelime-i tayyîbeden nasîb nedir diye dâima tefekkür etmelidir. Eğer nasîbi onun rûhu ve mânâsı ise o sâlik kale-i tevhîdde korunmuş ve defter-i evliyâ-i kirâma kayd olunmuştur. Ve esrâr-ı tevhîdden haberdâr olmuştur, eğer onun nasîbi yalnız laklaka-i lisan ise o sâlik hicâb-ı gafletle mahcûb olmuştur. Zira laklaka-i lisân bir fayda vermez.”⁶⁶ “el-hâsıl tevhîdin esrâr ve envârına nâil olmak isteyen sâlik dünya sevgisini belki âhîret sevgisini kalpten çıkarıp nefsinde aslâ bir şeye haz bırakmayıp dâima rızâ-i hakkı gözetip âdâb-ı şeri'at, erkân-ı tarîkat ve ulüvv-ü himmetle meşgûl olmalıdır. Tâ ki derece derece âlem-i nefisten âlem-i kalbe ve karanlıktan nûr-i şühûda çıkıp yükselebsin.”⁶⁷ Kelime-i tevhîd ile ilgili eserde aktarılan diğer tavsiyeler ise şöyledir: “Lâ ilâhe illallâh demekle sâlik ilm-i tevhîd ve nûr-i zikre vâsıl olamaz. Onun için sâlikler üzerine vâcib olan kelime-i tevhîdin sûretiyle sîret ve mânâsıyla bâtınlarını süsleyip aydınlatmalı ve hakikat-i tevhîde nâil olmalıdır. Lâ ilâhe illallâh dediğin halde dünya ve içindekilere tapıp halktan ümidin kesmezsen ve haktan korkup ona güvenmez ve dayanmazsan bu davranışın, sözünü yalanlayıp seni münâfiklar zümresine sokar. Eğer tevhîdin mânâsının kalpte bir semeresi olsaydı asla haktan başkasına iltifât ve nazar etmezdik. Esrâr-ı tevhîde mazhâr olanlar (her kim Allah'ın olursa Allah'da onun olur) sırrına dahi mazhâr olur. Bir sâlikin kalbi kelime-i tevhîdin devamında vaz' olunan envâr-ı vahdâniyetle münevver olduğunda o zaman sâlik görür ki mevcûdât emr-i hakiki olmayıp belki tamamen emr-i itibârîdir. Güvenmek ve dayanmak tümüyle fânîdir. Gerçekte fayda ve zararı veren Allah Teâlâ'dır, deyip tüm işlerini Allah Teâlâ'ya havale eder. Onun artık halk ile bir muâmelesi kalmaz. Daima rıza kapısında bekler durur. Bu zevki ilm-i tevhîde nâil olanlar ve esrâr-ı zikre vâkıf olanlar bilir. Bu da

⁶⁴ el-Kâdirî, s. 67.

⁶⁵ el-Kâdirî, s. 97.

⁶⁶ el-Kâdirî, s. 108, 109.

⁶⁷ el-Kâdirî, s. 110.

bilinmelidir ki kelime-i tevhîdin neticesi mârifet ve vahdâniyettir. Semeresini ikrâr ferdâniyettir. Sâlik-i sâdık buna devamla kalp temizliği hâsıl edip âlem-i fenâdan âlem-i cezbeye yükselir. Âlem-i cezbede oldukça ism-i zâta devâm edip âlem-i kabza yükselerek kabzda da devâm üzere ism-i hû ile meşgûl olup makâm-ı sırra nâil olur. Onun için kelime-i tevhîde mükâşif-i kulûb denilmiştir. İsm-i zâta mükâşif-i ervâh denilmiştir. İsm-i hû'ya mükâşif-i esrâr denilmiştir. Zira sâlik kalp kapısını lâ ilâhe illallâh anahtarıyla açar. Rûh kapısını Allah lafzının anahtarıyla açar.”⁶⁸ el-Kâdirî eserinde bunun gibi pek çok tavsiyede bulunmuş ve yapılan zikrin fayda sağlaması için mutlak sûrette mânâlarına da vâkıf olunması gerektiğini vurgulamış ve eseri yazma amacının bu hizmet olduğunu belirtmiştir.

el-Kâdirî eserini telif ederken kaynak olarak; Kur’ân-ı Kerîm âyetleri ve Peygamberimiz’in (s.a.v) hadîs-i şerîflerinden deliller getirirken bunun yanısıra İmâm-ı Gazâlî, Cüneyd-i Bağdadî (v. 911), Kuşeyrî (v. 1072), Abdülkâdir Geylanî (v.1166), ve İbn Arabî (v. 1240) gibi mutasavvıfların görüşlerinden faydalanmıştır. Bu mutasavvıfların eserlerinden istifade ettiğini şu sözleriyle ifade etmektedir; *“bilinmelidir ki Allah Teâlâ'nın esmâsının özellikleri ve mânâları yıldızlardan daha çok ise de vukûf ehlinden bazı büyük ulemânın tecrübe ettikleri ve vâkıf oldukları özellikleri Kimyâü'l-Ginâ⁶⁹ ve Risâle-i Kuşeyriyye,⁷⁰ Şerh-i İmâm-ı Gazâlî'den⁷¹ ve diğer müteber şerhlerden alıp tercüme ederek bu şerhimizde açıkladık ki kardeşlerimiz faydalansınlar”⁷²*

el-Kâdirî, eserinde 45 kadar sûreden âyet-i kerîmeler zikrederek konuları izah etmiştir. Bu âyet-i kerîmelerin eserde geçtiği sayfa numaraları parantez içinde verilmiştir ve şöyledir:

Fâtiha, 1/1-6, (6,7); Bakara, 2/1-5, 32 (24), 81 (58), 184 (70), 219 (37), 253 (94) 163, 255, 285-286 (7-12); Âli İmrân, 3/26 (19), 190 (47); Nisâ, 4/14 (58), 79 (49), 93 (59), 116 (59); Mâide, 5/1 (63), 15 (102), 44 (58), 54 (30); En'am, 6/19 (31); Âraf, 7/157 (73), 180 (12); Tevbe, 9/72 (28); Yûnus, 10/101 (48); Hûd, 11/73 (70); Yûsuf, 12/87 (59); İbrâhîm, 14/4 (40), 27 (63); Nahl, 16/17 (14), 125 (89); İsrâ, 17/1 (73), 9

⁶⁸ el-Kâdirî, s. 109, 110.

⁶⁹ Katip Muhammed İbn İbrahim Muallim, Kimyâü'l-Ginâ fi Şerhi'l-Esmâü'l-Hüsnâ, Kitaphane-i Küdkân, Rebeze 1132.

⁷⁰ Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, (Haz. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul 1991.

⁷¹ Gazâlî, *Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi*, (Çev. M. Ferhat), İstanbul 2005.

⁷² el-Kâdirî, s. 18.

(54), 44 (55), 79 (81), 110 (13); Tâhâ, 20/50 (43); Enbiyâ, 21/69 (42); Mü'minûn, 23/16 (31), 75 (54); Nûr, 24/22 (79), 39 (34), 63 (106); Şuarâ, 26/84 (69); Ankebût, 29/19 (33); Lokman, 31/26 (15); Ahzâb, 33/25 (56), 41 (15), 56 (66); Yâsin, 36/79 (31), 82 (52), 103 (49); Saffât, 37/96 (21), 80 (102), 129 (29); Sâd, 38/44 (61); Zümer, 39/53 (28), 62 (21); Fussilet, 41/31 (101); Şûrâ, 42/11 (46); Ahkâf 46/35 (95); Muhammed, 47/19 (49); Fetih, 48/10 (95); Kâf, 40/16 (13); Zâriyât, 51/20 (47); Necm, 53/18 (90); Rahmân, 55/27 (62); Hadîd, 57/3 (36); Haşr, 59/24 (15); Teğâbûn, 64/1 (15); Talak, 65/3 (29), 12 (57); Hâkka, 69/40 (85); Cin, 72/3 (51), 23 (59); Müzzemmil, 73/8 (15); İhlâs, 112/1-4 (51); Felak, 113/1-5 (4); Nâs, 114/1-6 (4,5).

el-Kâdirî'nin meselelere delil olarak getirdiği hadîs-i şerîfler, çoğunlukla sahih hadîs kaynaklarında bulunan hadîs-i şerîflerden oluşmaktadır. Eserde 42 hadîs-i şerîfe yer verilmiştir. Eserinde yer verdiği hadîs-i şerîfler şunlardır:

“Kim kulhuvallâhu ehad'ı besmele ile okursa Allah onun elli yıllık günahını bağışlar.”⁷³

“İhlâs Sûresini bir kere okuyan, Kur'ân'ın üçte birini, iki kere okuyan Kur'ân'ın üçte ikisini, üç kere okuyan, Kur'ân'ın tamamını okumuş gibidir.”⁷⁴

“Allah tektir ve teki sever.”⁷⁵

“Allah'ın yüzden bir eksik, doksan dokuz ismi vardır, kim onları okursa cennete girer.”⁷⁶

“Ey ihsânı bütün ihsânların üzerinde olan veya ey kendisine hiç bir şeyin acziyet vermediği.”⁷⁷

“İhsân, Allah Teâlâ'ya onu görüyormuş gibi ibadet etmektir. Sen onu göremiyorsan da bil ki o seni görüyor.”⁷⁸

“Allah Teâlâ'yı o kadar çok zikredin ki, münâfiklar deli desinler.”⁷⁹

“Cennet bahçelerine uğradığınız zaman, oradan istifade ediniz. Cennet bahçeleri nedir? dediler. Zikir halkalarıdır buyurdu.”⁸⁰

⁷³ el-Kâdirî, s. 3; Dârimî, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 24.

⁷⁴ el-Kâdirî, s. 4; Taberânî, *el-Mucemü'l-Evsat*, VI, 128; *el-Mucemü's-Sağîr*, II, 153.

⁷⁵ el-Kâdirî, s. 12; Müslim, *Zikr Ve'd-Duâ*, 5; Ebû Dâvûd, *Sücdü'l-Kur'ân*, 338.

⁷⁶ el-Kâdirî, s. 12; Buhârî, *Şurût*, 18; Müslim, *Zikr Ve'd-Duâ*, 6.

⁷⁷ el-Kâdirî, s. 14; Hadîsin kaynağı bulunamadı.

⁷⁸ el-Kâdirî, s. 13; Müslim, *Îmân*, 1.

⁷⁹ el-Kâdirî, s. 15; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XII, 169.

“Gizli ameller açık amellerden daha hayırlıdır.”⁸¹

“Bevl yolundan iki defa çıkmasına rağmen nefsini kibirlendirene hayret ettim.”⁸²

“Allah Teâlâ kanaat edeni izzetli kılar, tamah edeni zelîl kılar.”⁸³

Ebû Dâvûd Süneninde sahih senetle, Ebu'd-Derdâ (r.a.)'dan rivâyeten buyurmuşlar ki; bir kimse sabah ve akşam yedi defa;

“حَسْبِيَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ”

“Kendisinden başka ilâh olmayan Allah benim dayanağımdır. O yüce arşın Rabbidir”⁸⁴ dese Hakk Teâlâ o kimsenin halinde ve durumunda yardımcısı olup hiç kimseye muhtaç etmez.⁸⁵

“Allah’ım ilk olan sensin senden evveli yoktur, sonda sensin senden sonrası yoktur, zâhir olan sensin senin üzerinde bir şey yoktur, bâtın olan olan sensin altında hiç birşey yoktur, rahmetinle borcu üzerimizden kaldır ve bizi fakirlikten müstağnî kıl sen merhametlilerin en merhametlisisin.”⁸⁶

“Ya Zülcelâl-i ve’l İkrâm ile ısrarla isteyin.”⁸⁷

“Ey insanları hakkında şüphe olmayan bir günde toplayan Allah’ım, “جامع” isminin hürmetine beni kaybettiğimle veya filan kimseyle bir araya getir”⁸⁸

“Hayrın tamamı senin elinde şer ise senin değildir”⁸⁹

“Ya ma’rûf seni hakkıyla bilemedik, seni her türlü noksanlıktan tenzîh ederiz”⁹⁰

⁸⁰ el-Kâdirî, s. 15; Tirmizî, Daavât, 83; Ahmed b. Hanbel, III, 150.

⁸¹ el-Kâdirî, s. 16; Beyhâkî, Şuabu'l-İmân, V, 376.

⁸² el-Kâdirî, s. 21; Hadîsin kaynağı bulunamadı.

⁸³ el-Kâdirî, s. 26; Hadîsin kaynağı bulunamadı.

⁸⁴ Tevbe, 9/129.

⁸⁵ el-Kâdirî, s. 29; Ebû Dâvûd, Sünen-i Ebû Dâvûd, IV, s. 321, hadis no: 5081.

⁸⁶ el-Kâdirî, s. 36; Tirmizî, Deavât, 68; İbn Mâce, Dua, 2.

⁸⁷ el-Kâdirî, s. 38; Tirmizî, Deavât, 92.

⁸⁸ el-Kâdirî, s. 39; el-İsfehânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh, Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ, Dârü'l-Kitâbil-Arabî, Beyrût 1405, X, 286.

⁸⁹ el-Kâdirî, s. 40; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 201; Ebû Dâvûd, Salât, 121; Tirmizî, Deavât, 31; Nesâî, Sıfatu's-Salât, 17.

⁹⁰ el-Kâdirî, s. 50; el-Münâvî, Feyzü'l-Kadîr, II, 410.

Nitekim âyet-i kerîmede “*قُلْ أَنْظَرُوا مَاذَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ*” “*yerlerde ve göklerde olanlara bakın*”⁹¹ buyrulmuştur. Yani ey benim Resûlüm ümmetine göklerde ve yerlerde olan acayip sanatlara bakınız ve görüp yaratıcının varlığını ve kemâlatını ve rubûbiyetini tasdîk ve ikrar ediniz de. Bu âyet nazil olduğunda Peygamber Efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki; “*vay bu âyeti okuyupta düşünmeyenlerin haline!*”⁹²

“*Seni gerektiği gibi övemem, sen kendini övdüğün gibisin.*”⁹³

“*Rabbini dolunayda ayı görür gibi göreceksiniz.*”⁹⁴

“*Namazı bilerek terk eden kâfir olur.*”⁹⁵

“*Diliyle lâ ilâhe illallâh deyip kalbi ile tasdîk eden, cennete girer.*”⁹⁶

“*Seni övemem sen kendini övdüğün gibisin. Hamd, razı olduğun gibi, Sana’dır.*”⁹⁷

“*Kim üzerine bir (konuda) zorluk çökerse bana salâvatını artırsın. Çünkü salâvat gam, keder ve sıkıntıyı giderir, rızkı çoğaltır ve hâceti giderir.*”⁹⁸

“*Ben öncekilerin ve sonrakilerin efendisiyim. Fakat övünme yoktur.*”⁹⁹

“*Allah’ım Muhammed’e, İbrahim’e salavât ettiğin gibi salavât et*”¹⁰⁰

“*Allah evvela benim nûrumu yarattı diğer her şeyi benim nûrumdan yarattı*”¹⁰¹

“*Kıyâmet günü yeryüzündeki taşlardan ve ağaçlardan daha fazla kimseye şefaât etmeyi dilerim.*”¹⁰²

“*Bütün insanlara gönderildim.*”¹⁰³

⁹¹ Yûnus, 10/101.

⁹² el-Kâdirî, s. 48; İbn Hibbân, II, 386.

⁹³ el-Kâdirî, s. 50; Müslim, Salât, 222; Ebû Dâvûd, Salât, 148.

⁹⁴ el-Kâdirî, s. 53; Buhârî, Mevâkitü’s-Salât, 25; Tirmizî, Sıfatu’l-Cennet, 17.

⁹⁵ el-Kâdirî, s. 59; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Evsat*, III, 343.

⁹⁶ el-Kâdirî, s. 59; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, IV, 127; İbn Hibbân, I, 211.

⁹⁷ el-Kâdirî, s. 62; Müslim, Salât, 222; Ebû Dâvûd, Salât, 148.

⁹⁸ el-Kâdirî, s. 66; Hadîsin kaynağı bulunamadı.

⁹⁹ el-Kâdirî, s. 68; Buhârî, Enbiyâ, 5; Müslim, İmân, 327; Ebû Dâvûd, Sünne, 14.

¹⁰⁰ el-Kâdirî, s. 69; Müslim, Salât, 66; Nesâî, Sehv, 51.

¹⁰¹ el-Kâdirî, s. 75; Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü’l-Hafâ ve Müzîlü’l-İlbâs Ammeştehera mine’l-Ehâdis alâ Elsineti’n-Nâs*, I, 265, hadis no: 827.

¹⁰² el-Kâdirî, s. 77; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 347.

¹⁰³ el-Kâdirî, s. 78; Buhârî, Salât, 56; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 301.

“Ben şehâdet ederim ki Allah’tan başka ilâh yoktur. Ve şüphesiz ben Allah’ın elçisiyim.”¹⁰⁴

“Senden daha hayırlı olanın önünde mi yürüyorsun? Allah’a and olsun ki peygamberlerden sonra güneş Ebû Bekir’den daha faziletli bir kimse üzerine doğup batmamıştır.”¹⁰⁵

“Peygamberlerden sonra insanların en hayırlısı Ebû Bekir’dir sonra Ömer’dir sonra Allah bilir.”¹⁰⁶

“Arapların en fasihiyim.”¹⁰⁷

“Bize hakkı hak olarak göster ve ona uymayı; bâtili bâtil olarak göster ve ondan kaçınmayı nasip et.”¹⁰⁸

“Şefaetim ümmetimden büyük günah işleyenleredir.”¹⁰⁹

“Benim şefaetim ancak kıyâmette ümmetimden büyük gühah işleyip, tevbesiz olarak o günahla âhirete gidenler içindir.”¹¹⁰

“Öncekilerin ve sonrakilerin en kerîmiyim.”¹¹¹

“Allah için sevmek ve Allah için buğzetmek.”¹¹²

“En faziletli zikir lâ ilâhe illallâhtır.”¹¹³

“Sen olmasan felekleri yaratmazdım.”¹¹⁴

“Muhammed olmasa Âdem’i yaratmazdım.”¹¹⁵

“Lâ ilâhe illallâh benim kalemdir kim kaleme girerse azâbımdan kurtulur.”¹¹⁶

¹⁰⁴ el-Kâdirî, s. 78; Tirmizî, Kader, 10.

¹⁰⁵ el-Kâdirî, s. 79; Taberânî, *el-Mucemü'l-Evsat*, VII, 213.

¹⁰⁶ el-Kâdirî, s. 80; İbn Mâce, Mukaddime, 11; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 207; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 115; Taberânî, *el-Mucemü'l-Evsat*, VII, 85.

¹⁰⁷ el-Kâdirî, s. 82; Taberânî, *el-Mucemü'l-Evsat*, VI, 35.

¹⁰⁸ el-Kâdirî, s. 82; Hadîsin kaynağı bulunamadı.

¹⁰⁹ el-Kâdirî, s. 84; Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâme, 11; Ebu Dâvûd, Sünnet, 23; Ahmed b. Hanbel, III, 213.

¹¹⁰ el-Kâdirî, s. 84; Buhârî, Rikak, 51.

¹¹¹ el-Kâdirî, s. 85; Tirmizî, Menâkib, 1; Dârimî, Mukaddime, 8.

¹¹² el-Kâdirî, s. 90; Ebû Dâvûd, Sünne, 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 146.

¹¹³ el-Kâdirî, s. 97; Tirmizî, Deavât, 9; İbn Mâce, Edeb, 55.

¹¹⁴ el-Kâdirî, s. 100; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 164. Aclûnî, Sağâni'nin bu hadîse mevzû dediğini nakleder. Kendisine göre bunun hadîs olmadığını ancak mânâsının sahih olduğunu belirtir.

¹¹⁵ el-Kâdirî, s. 100; Ali el-Muttakî, *Kenzü'l-Ummal fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Efâl*, XI, 616. Ali el-Muttakî Bu hadîsin zayıf olduğunu söyler.

¹¹⁶ el-Kâdirî, s. 108; el-Kuzâî Sellame b. Cafer, *Müsnedü'ş-Şihâb*, II, 323.

el-Kâdirî, Kur'ân-ı Kerîm âyetlerini açıklarken İsmail Hakkı Bursevî'nin "Rûhu'l-Beyân" adlı tefsirinden faydalanmıştır. Bu eserden naklettikleri şöyledir: **ذَلِكَ** "الْكِتَابِ" Kasıt önceki kitaplarda indirileceği vaat edilen kâmil kitaptır. Mânâsı: *Yâ Muhammed (s.a.v.) bu kâmil kitaptır ki; onun inmesini sana vaat etmişim, demek olur.* "لَا رَيْبَ فِيهِ" Onda şüphe yoktur, demektir. Mânâsı: *O kitâbın Allah Teâlâ tarafından indirildiğine şüphe yoktur demek olur. Mânâsından anlaşılan, bu Kitâb-ı Kerîm'in içinde yani kendisinde şüphe yoktur ve şek olması mümkün değildir. Haktır ve doğruluğu kesindir. Her ne kadar küffâr ve bazı insanlar şüphe etseler de. İnsanlar her ne kadar yalanı doğru olarak tavsîf etseler de yalan kendi içinde yalandır. Nitekim İsmail Hakkı; "Kör onu görmese de güneş güneştir" buyurmuşlardır. Yani güneş zâtında güneştir. Her ne kadar kör onu görmezse de ışığı ve ısıyı mevcuttur. İmâm-ı Busayrî bu mânâyı onaylayarak; "göz ağrıdan dolayı güneşin ışığını inkâr eder ve ağız hastalıktan dolayı yemeğin tadını inkâr eder" buyurmuşlardır. Yani göz ağrısına mübtelâ olan bir göz hastalıktan dolayı güneş ışığı yoktur diye inkâr eder ve varlığından şüphe eder. Bunun gibi hasta ağız hastalığından dolayı suyun tadının ve lezzetinin olduğunu inkâr eder. Lakin gerçekte güneşin ışığı ve suyun tadı mevcuttur. Bunun gibi her ne kadar insanlar şüphe var dese de gerçekte Kur'ân-ı Kerîm'de şüphe yoktur. Kur'ân şüpheden münezzehtir. "هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ" Yani o kitap takvâ ehline rüşd ve Allah'tan beyândır. Amacı insanın onunla hedefine ulaşmasıdır. Müttakî, şirk ve büyük günahlardan ve ahlaksızlıktan sakınan ve güzel amelde acele eden ve istenmeyen amelleri de terk edendir. "الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ" Gayba iman eden akîl kimseler demektir. Yani Hz. Muhammed (s.a.v.) haber verdiği herşeyi tasdik eder. Yahut gayb ile kastedilen kalptir. Yani kalpleriyle iman ederler demek olur. "وَيُؤْتُونَ الصَّلَاةَ" Onlar namazı dosdoğru kılarlar ve amellerine halel getirmezler veya ona sebât ederler veya edâsına ilgisiz kalmaksızın kıyâm ederler. "وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ" Bizim ilâhî kudret ve kuvvetimizle verdiğimiz açık-gizli nîmetlerden ilâhiyetimize itaatle Allah yolunda harcarlar."¹¹⁷*

"أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ" Âyet-i kerîmede İsmâil Hakkı der ki: "Vakta ki Hz. Resül-i Ekrem (s.a.v.) mâkâm-ı kurbe vâsıl ve müşâhade-i cemâle nâil ve kelâm-ı Rabbü'l-izzeti istima buyurup, ilmü'l-yâkin ayne'l-yâkine ve iman-ı gaybî iman-ı şuhûdiye tebdîl olundu. Hakk Teâlâ o imandan Hz. Sultan-ı Enbiyâ'ya haber verip,

¹¹⁷ el-Kâdirî, s. 7.

Âmene'r-resûlü buyurdu. Mânâsı: Hz. Resûl-i Ekrem yakınlık makâmına erip Allah'ın cemâlini görüp âlemlerin Rabbinin sözünü işittiği zaman ayne'l-yakîne ve gaybî iman görerek inanmaya dönüştü. Hakk Teâlâ o imanı peygamberlerin sultanına haber verip, "Peygamber iman etti" buyurdu."¹¹⁸

İsmail Hakkı Rûhu'l-Beyân'da der ki: "Bir kimse "وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْحَمْدُ لَهُ" zikrini vird edinse azâbı ilâhîden kurtulur, necat bulur. Feyiz kapısını açar, sayısız ecir ve sevaplara nâil olur."¹¹⁹

"İsmâil Hakkı tefsîrinde "تَسْأَلُكَ يَأْمَنُ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ" "Ey kendisinden başka ilâh olmayan Allah senden dileriz.""¹²⁰

"وَعَلَى رُوحِ اللَّهِ عِيسَى الْأَمِينِ" "Dahi Ya Rab tazîmât ve tekrîmâtını Hz. İsâ Ruhullâh üzerine inzâl eyle. Hz. İsâ (a.s.)'ya ruhullâh ve kelimetullâh isimleri Hz. Meryem (r.a.)'den babasız yalnız "كُنْ" emri şerifiyle yaratıldığından dolayı verilmiştir. Zira Allah Teâlâ Cebrâil (a.s.) Hz. Meryem'e gönderip Hz. Cebrâil rûhu Hz. Meryem'e üflemeyle Hz. Meryem hamile olup zaman geçirmeksizin doğumunu yaptı. Binâenaleyh Hz. İsâ (a.s.)'a kelimâtullâh ve rûhullâh denildi.""¹²¹

Kuşeyrî'den naklettikleri şöyledir; "İmâm Kuşeyrî'nin "مُهَيِّمٌ" demek, cümle halkın amelleri rızıkları ve ecellerinin ve bütün hallerinin kâimi ve hâfîzîdir dediği, en güzel mânâ ve eksiksiz beyândır. Bu ismi bir kimse gusûlden sonra yüz kere kırâat etse Hakk Teâlâ onu bâtın ehlinden kılıp ilm-i gaybî bilen kılar. İlâhî ilhâmıyla kalbini süsler.""¹²²

Kuşeyrî'den aktardıkları ise şöyledir; "İmâm Kuşeyrî dir ki: "وَدُودٌ" fe'ul vezninde vâd mânâsındadır. Yahut "وَدُودٌ" anlamındadır. Eğer vâd mânâsında olursa, anlamı Hakk Teâlâ kullarına muhabbet yani rahmet ihsân edendir. Eğer "مُؤَدُّودٌ" mânâsında olursa, anlamı Hakk Teâlâ evliyâlar, âşıklar, sevenler ve sâlihlerin kalplerinde sevgilidir.""¹²³

¹¹⁸ İsmail Hakkı Bursevî, *Tenvirü'l-Ezhan min Tefsiri'l-Rûhi'l-Beyân*, thk., Muhammed Ali Sabûnî, Dârü'l-Kalem, Dimaşk 1137/1988, I, 446; el-Kâdirî, s. 11; Bakara, 2/285.

¹¹⁹ Bursevî, II, 385; el-Kâdirî, s. 61; Kehf, 18/39.

¹²⁰ Bursevî, IX, 457; el-Kâdirî, s. 13; Haşr, 59/22.

¹²¹ Bursevî, I, 397-399; el-Kâdirî, s. 87; Nîsâ, 4/171.

¹²² Kuşeyrî Ebü'l-Kâsım Zeynü'l-İslam Abdülkerîm b. Hevazin, *et-Tahbîr fi't-Tezkîr Şerh-i Esmâ-illahi'l-Hüsna*, 465/1072, thk. Abdülvaris Muhammed Ali, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût 1999/1420, s. 16,17; el-Kâdirî, s.20.

¹²³ Kuşeyrî Ebü'l-Kâsım Zeynü'l-İslam Abdülkerîm b. Hevazin, *et-Tahbîr fi't-Tezkîr Şerh-i Esmâ-illahi'l-Hüsna*, adlı eserinde "وَدُودٌ" ismini müellif almamıştır.

“İmam Kuşeyrî der ki: “Sabrın mânâsı lügat dilinde nefsin hapsi ve hevâyâ muhâlefetten ibarettir. Lâkin bu mânâ Hakk Teâlâ’dan mülâhaza olunmayıp, ancak hikmeten erteleme ve ruhsat anlaşılır.”¹²⁴

“Kuşeyrî der ki; bir kimse “بَيْعٌ” ismi vird edinse Allah Teâlâ onu maarif ve kemâlata mazhâr kılar.”¹²⁵

İmâm-ı Gazâlî’den naklettikleri şöyledir; “İmâm-ı Gazâlî der ki: “İsm-i celâl ateşle ile kötü nefsinin pak etmedikçe Allah Allah demekle sâlik feyz-i hakka nâil olamaz. O ateş ile nefsi pak olan sâlikin kalbi sâfî olup, bütün vesvese desiselerden temizlenir âzâd olur. Bütün istediklerine nâil olur ve zikrin lezzetinden haberdâr olur, bu zikr-i şerîf hürmetine bir takım şeytanî, rezil huylardan izâle olup yüce Muhammedî ahlakla ve güzel vasıflarla ahlaklanıp, (Allah ahlakıyla ahlaklanırsın), sırrına mazhâr olur.” “لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ” Bu kelime-i tayyibe dahi en faziletli zikirdir ve zâkirlerin kalplerine nûr getirir. Zira lâ nefîy bir ateştir ki; masivâyı kalpten ihraç edip mahveder. “إِلَّا” İsbâtî bir nûrdur ki daimâ meşrik-i esrardan doğup zâkirlerin kalplerini mir’ât-ı mücellâ gibi süsler ve aydınlatır. Mâdem ki sâlik masivâ örtüsüne bürünmüştür ve muhabbeti ağyar ile meşguldür, “لَا إِلَهَ” nefyine muhtaçtır ki; masivâyı bu nefîy ile izâle edip, “إِلَّا هُوَ” ispatına vâsıl olup, kendi gibi bir bu âciz kula uyup ondan korkmadan ve haşyet etmeden kurtulup “kim Allah’ın olursa, Allah’da onun olur, onlar bizden haşyet ederler, biz de onlara koruyucu oluruz” sırrına mazhâr olup dil ve gönül rahatlığı bulur.”¹²⁶

İbn Arabî’den şu cümleyi aktarır: “Şeyh-i Ekber der ki: “Kelime-i tevhîd mânâsıyla birlikte rûh ile beden gibidir. Nasıl ki rûhsuz beden bir işe yaramazsa bu kelime de mânâsı olmadan bir şeye yaramaz.”¹²⁷

el-Kâdirî’nin Cüneyd-i Bağdâdî’den aktardığı sözler şöyledir; “Şeyh Cüneyd-i Bağdâdî der ki: “Allah Teâlâ evvel demekle halkın kalplerini memnûn ve mesrûr ettiğini duyurmuştur. Zâhir demekle halkın sıkıntılarının münkeşif olduğunu duyurmuştur. Bâtın demekle bütün gizliliklere müttalî olduğunu duyurmuştur.”¹²⁸

¹²⁴ Kuşeyrî, s. 95; el-Kâdirî, s. 44.

¹²⁵ Kuşeyrî, s. 92; el-Kâdirî, s. 42.

¹²⁶ el-Kâdirî, s. 16.

¹²⁷ el-Kâdirî, s. 108.

¹²⁸ el-Kâdirî, s. 36.

Müellifimiz, açıkladığı virdlerin büyük bir kısmını önce âyet ve hadislerle açıklamış, yukarıda aktardığımız örnekler gibi önemli mutasavvıfların görüşlerine de yer verdikten sonra kendi görüşlerini belirtmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİKAT GELENEĞİNDE EVRÂD VE KÂDİRİYYE TARİKATI EVRÂDI

2.1. TARİKAT GELENEĞİNDE EVRÂD

Evrâd “gelmek, çeşmeye varmak, suya gelen topluluk, akan su ve dere” gibi mânâlara gelen vird kelimesinin çoğuludur.¹²⁹

Kur’ân-ı Kerîm’de günün değişik zamanlarında Allah’ı zikir ve tesbih emredilmekle beraber vird kelimesi bu anlamda kullanılmamıştır. Hz.Peygamber (s.a.v.) farklı zaman ve mekanlarda zikir ve dua ile meşgul olmuş ve bunu bütün Müslümanlara tavsiye etmiştir. Bu da İslâm’ın ilk asırlarında özellikle hadisçiler arasında “*Amelü’l-Yevm ve’l-Leyl*” adı verilen bir kitap türünün meydana gelmesine sebep olmuştur. Hz. Peygamber’in günlük dua ve zikirlerini ve bununla ilgili tavsiyelerini ihtivâ eden bu eserler Hasan b. Ali el-Ma’merî ile başlamış, Nesâî, İbnü’s-Sünnî, Ebû Ömer Talemenkî, Ebû Nuaym el-İsfahânî, Münzirî, Cemâleddin Ahmed b. Mûsâ b. Câfer ve Suyûtî ile devam etmiştir. Başta Buhârî ve Müslim olmak üzere belli başlı hadis kitapları da dua ve zikir konusuna birer bölüm ayırmışlardır. Sahâbîlerin okuduğu rivâyet edilen dua ve tesbihler de ezkâr ve evrâd kitaplarının vazgeçilmez bölümlerini meydana getirmiştir.¹³⁰

Tasavvufî kaynaklarda yer alan bilgilerden anlaşıldığına göre ilk sûfler vird kelimesi ile her gün okudukları belli âyetleri kastetmişlerdir. Ayrıca virdi nafîle namaz kılama belli dualar okuma, tefekkür ve ağlama anlamında da kullanmışlardır. Kuşeyrî’nin verdiği bilgiye göre Nasrâbâzî tasavvufun vazgeçilmez esaslarını sıralarken vird ve zikre devam etme maddesini ilave etmiş¹³¹, Azîz Neseff’de tasavvufî hayatın sekiz edebini sayarken belli vakitlere tahsis edilen evrâdı ihmal etmemeyi özellikle tavsiye etmiştir. Yolculuk gibi sıkıntılı zamanlarda, hatta ölüm yatağında dahi günlük evrâdı terk etmemeye özen gösteren sûfler, feyzin gelmesini belli dualara bağlamışlardır. İbn Atâullah el-İskenderî virdi “Allah Teâlâ’nın kuldân istediği şey”, vâridi ise “kulun Allah Teâlâ’dan beklediği şey” olarak tarif etmiş ve bu tesbitin aksinin de doğru

¹²⁹ Kara M., “Evrâd”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, XI, 533-534; Fîrûzâbâdî Ebu’t-Tâhir, el-Okyânusü’l-Basît fi Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît, II, 52.

¹³⁰ Kara M., “Evrâd”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, XI, 533-534.

¹³¹ Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, s.173.

olduğunu söylemiştir. Ona göre vâridi olmayanın virdi de olmaz, yani Allah Teâlâ'nın feyzi ve lütfu olmadan kul virdini gerçekleştiremez.¹³²

Evrâdla ilgili düzenli bilgiler ihtiva eden en eski kaynak, Ebû Tâlib el-Mekkî'nin "*Kûtü'l-Kulûb*" adlı eseridir. Zikir, teşbih, tevbe ve istiğfarla ilgili âyetleri bir araya getiren Mekkî, "*Evrâdü'l-Leyl ve 'n-Nehâr*" başlığıyla da gündüz ve gecenin muhtelif dilimlerinde okunacak olan evrâdı ve bunların sayısını ayrı ayrı yazmıştır. Bu konuda tarikatlar öncesi dönemde yazılmış diğer önemli bir kitap Gazâlî'nin "*İhyâu Ulûmi'd-Dîn*" adlı eseridir. "*Virdlerin Tertibi ve Geceleri İhya Etmek*" başlığı altında geniş bilgi veren Gazâlî gündüz yedi, gece dört ayrı vakitte zikir, Kur'an okuma ve tefekkür gibi virdlerle meşgul olunması gerektiğini kaydetmiş, virdlerin dinî-tasavvufî faydaları üzerinde durmuştur.¹³³

Evrâdı en yaygın olan sûfî, Şâzeliyye tarikatının pîri Ebü'l-Hasan eş-Şâzeli'dir. Özellikle "*Hizbü'l-Bahr ve Hizbü'l-Ber*" adlı kısa ve özlü teşbihlerle dualar asırlardan beri tasavvufî muhitlerde okunan ve şerhedilen virdlerdir. Muhyiddîn İbn Arabî'nin çeşitli virdleriyle Halvetiyye'nin ikinci pîri Seyyid Yahyâ Şîrvânî'nin evrâdı da tarikatlar arasında çok meşhurdur.¹³⁴

V/XI yüzyıldan itibaren teşekkül etmeye başlayan tarikatlar evrâd geleneğine farklı bir boyut kazandırmışlardır. Âyet, hadis, salavât, tesbih ve zikirle bizzat tarikat kurucuları tarafından tertip edilen dua ve tesbihlerin ilavesi ile tarikatlara göre oluşan "Evrâd Kitapları" veya "Ahzâb Kitapları" türleri ortaya çıkmıştır.¹³⁵ Tarikatlar tarihinde en fazla vird, hizb ve dua metni yazan şeyhlerden biriside Abdulkâdir Geylânî'dir.¹³⁶ Bu sahanın en eski örneklerinden biri olan *el-Gunye* adlı eserinde Abdülkâdir Geylânî evrâd okumanın âdâb ve erkânı hakkında bilgi vermiştir. "Vird, evrâd, hizb, ahzâb, mecmûa-i evrâd, ed'îye" gibi genel adların yanında "Enîsü's-Sâlikîn, Delîlü'l-Mürîd, Hediyetü'z-Zâkirîn, Burhânü'l-Ârifîn, Tuhfetü'l-Uşşâk, Vazîfetü'l-Mürîd" gibi çok değişik adlar altında kaleme alınan evrâd kitapları zamanla daha kolay taşınıp

¹³² Kara M., "Evrâd", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, XI, 533-534; İbn Atâullah İskenderî *Tasavvufî Hikmetler*, (Trc. Mustafa Kara), Dergah Yayınları, İstanbul 1990, ss. 26-29.

¹³³ Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, (Çev. Ahmed Serdaroglu), Bedir Yayınları, İstanbul 1975, I, 427-468.

¹³⁴ Kara M., "Evrâd", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, XI, 533-534.

¹³⁵ Kara M., "Evrâd", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, XI, 533-534.

¹³⁶ Mahmut Hür Yücer, "Tarikat Geleneğinde Salavât-ı Şerîfe ve Müstakimzâde'nin Şerh-i Evrâd-ı Kâdirî Adlı Eseri", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, VI(15), 2005, s. 253-288.

okunabilmesi için kitapçıklar şeklinde süslü yazılarla çoğaltılmış ve basılmıştır.¹³⁷ Her tarikatın kendine has evrâdı vardır. Bunların uzunluğu, tekrar etme adedi farklıdır. Tarikat mensupları arasında yaygın olan en hacimli evrâd ve ahzâb kitabı, Ahmed Ziyâeddin Gümüşhanevî'nin "Mecmûatü'l-Ahzâb" adlı 3 ciltlik derlemesidir. Yaklaşık 2000 sayfa hacmindeki bu eserde Hz. Peygamber, dört halife ve sahâbîlerden başka hizb ve virdleri bulunan bazı sûfiler şunlardır: İbn Arabî, Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî, İbrâhim ed-Desûkî, Gazâlî, Muînüddîn-i Çiştî, Şehâbeddin es-Sühreverdî, Hüsâmeddin Uşşâkî, Sa'deddin el-Cibâvî, Abdülkâdir Geylânî, Abdülganî en-Nablusî, Bahâeddin Nakşibend, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Ahmed er-Rifâî, Ahmed el-Bedevî, Zeynüddîn-i Hâfî. Evrâd kitaplarının bir kısmı isimlere bir kısmı da tarikatlara nisbet edilmiştir.

Nevevî'nin eseri gibi hem tarikat mensuplarının hem de tarikata mensup olmayan müslümanların çok okuduğu evrâd kitaplarından biri de Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî tarafından tertip edilen Delâ'ilü'l-Hayrat'tır.¹³⁸

Evrâd kitaplarında yer alan sûre ve âyetler daha çok Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatlarıyla ilgili âyetler ve "Rabbena, Allahümme" gibi ifadelerle başlayan metinlerdir. Salavât kısmında ise Hz. Peygamber'in özelliklerini sıralayan cümleler ve onun tavsiye ettiği dualar yer alır. Tarikat kurucuları tarafından tertip edilen dua, zikir, tesbih ve salavât dervişin tefekkür ve zikir hayatına derinlik kazandırabilecek, edebî değeri olan özlü ifadelerden ve kolaylıkla ezberlenebilecek kısa cümlelerden meydana gelir. Bazen virden önce Âyetü'l-kürsî ile Fatiha, İhlâs, Felak, Nâs gibi sûrelerin, "sübhânallah, elhamdülillah" gibi ifadelerle başlayan teşbih veya duaların okunması tavsiye edilir. Böylece psikolojik olarak dua ve yakarışlara hazır olan kişi bütün dikkatini okuduğu evrâda ve anlamına vererek tasavvufî hal ve duyguların atmosferine girer.¹³⁹

Evrâd ve ezkâr, imanı kuvvetlendirir. Hz. Peygamber (s.a.v.) farklı zaman ve mekanlarda zikir ve dua ile meşgul olmuş, Müslümanlara da bu konuda tavsiyelerde bulunmuştur. İmandaki sağlamlık Allah Teala'nın o kul üzerindeki lütfunu çoğaltır; zühd, takvâ, ihlâs, verâ gibi makamların kazanılmasına sebep olur. Mânâsını bilip bunlar üzerinde düşünülerek dua etmek imanı artırır, duanın amacına ulaşmasını temin

¹³⁷ Kara M., "Evrâd", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, XI, 533-534.

¹³⁸ Kara M., "Evrâd", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, XI, 533-534.

¹³⁹ Kara M., "Evrâd", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, XI, 533-534.

eder.¹⁴⁰

Her tarikatın evrâdındaki farklılıklar bazen aynı tarikatın kolları için bile söz konusu olabilir. Buna karşılık bir tarikatın müridlerine verilen ve yedi günlük evrâdı ihtivâ eden evrâd kitapları diğer bazı tarikat pîrlerinin dua ve hizblerinide içerebilir. Mesela bu gün Nakşibendî dervişlerinin elinde bulunan *el-Ed'iyetü'l-Vâride* adlı evrâd kitabında Esmâü'l-Hüsnâ, Kasîde-i Bürde, İsmi Âzam Duasının yanında Salât-i Abdülkâdir Geylânî, Evrâd-ı Şeyh Şahâbeddin es-Sühreverdî, Vird-i Hızır, Hizbü'ş-Şükür gibi değişik metinler bulunmaktadır. Yine günümüzde Kâdirî-Eşrefî evrâdı olarak okunan virdin ilk bölümü Şeyh Hüseyin-i Hamevî'ye, son bölümü ise Abdülkâdir Geylânî'ye ait olup bunlar Hamevî halifesi Eşrefoğlu Rûmî tarafından bir araya getirilerek tertip edilmiştir. Tarikatlara has evrâd ferdî olarak okunduğu gibi tekkelerde zikir başlamadan önce şeyhin yönetiminde toplu olarak da okunabilir. Vird metinlerinin zamanla yeniden tertiplendiği bilinmektedir. Bu arada bazı virdler çok meşhur olmuş ve âdeta tarikatlar arası ortak metin haline gelmiştir.¹⁴¹

Evrâd okunurken dikkat edilmesi gereken âdabın en önemlileri şunlardır: Evrâd mürşidin izin ve icazetiyle okunur. İzinsiz okumak mümkünse de yeteri kadar faydalı değildir. Evrâd okumak için uygun zamanlar seçilmeli, maddî ve manevî temizlik yapıldıktan sonra kibleye yönelerek ve bir yere dayanmadan okunmalıdır. Okunan metinlerin mânâsına nüfuz edilmeli, yavaş okunmalı ve okuma hatası yapmamaya özen gösterilmelidir. Evrâd metinlerinin dinî-dünyevî işlerde çok faydalı ve etkili olacağına inanılmalıdır. İhlâs ve inançla okunan dualara Allah Teâlâ'nın icabet edeceği umulmalı, duaların kabulünün ihlâsa bağlı olduğu bilinmelidir. Sûfilere göre vird konusunda müridler gibi şeyhlerinde gözönünde bulundurması gereken kurallar vardır. Bunların en önemlisi, okunacak evrâdın miktarını müridin kabiliyet ve ruhî durumuna göre tesbit etmektir.¹⁴² Tasavvufta önemli bir yeri olan ve uygulamasında titizlik gösterilen virdin terk edilmesi ehl-i tasavvuf tarafından hoş karşılanmamıştır.¹⁴³

Evrâd ve dua kitaplarının yaygınlığı zamanla bu konunun bir ilim dalı sayılmasına yol açmıştır. Dua ve evrâd metinlerinin tesbit, tashih ve zaptıyla ilgili

¹⁴⁰ Şahin B, "Mevlevîlerde Evrâd ve Dua", *Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri*, II(818), (2010), s. 253-288

¹⁴¹ Kara M., "Evrâd", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, XI, 533-534.

¹⁴² Kara M., "Evrâd", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, XI, 533-534.

¹⁴³ Zehra Çelebi, *Tasavvuf Tarihinde vird-hizb geleneği ve İsmail Hakkı Bursevî'nin "serhi- salavât-ı mesîsiyye" isimli eseri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007, s. 16.

rivâyetleri, bunların tesirlerini, sayılarını, okuma zamanlarını ve âdâbını konu edinen bu ilmin gayesi, söz konusu metinlerin şartlarına uygun olarak okunmasıyla dinî dünyevî faydalar elde etmektir.¹⁴⁴

2.2. KÂDİRİYYE TÂRİKÂTINDA EVRÂD

Mü'minlerin gerçek bir kul olabilmeleri, ibadetlerini yerine getirebilmeleri, insanlara karşı görevlerinde hak ve hukuka uygun davranabilmeleri, kısaca Allah Teâlâ'nın tarif ettiği kul olabilmeleri için ahlakî fazîletleri bilmesi, tanınması ve yaşaması gerekmektedir. İmanın psikolojik derinliklerini ifade eden ahlak, mutasavvıfların üzerinde durduğu önemli konuların başında gelmektedir. Ahlakî gelişimin yanında ibadet ve zikir çerçevesinde de tasavvuf ve tarikatlar büyük rol oynamaktadır.¹⁴⁵ Bir dervişin günlük hayatının ayrılmaz parçalarından biri de belli zamanlarda okuduğu vird, zikir, hizb adını alan metinlerdir. Her tarikatın kendine göre evrâd ve ezkârı vardır.¹⁴⁶

Tarikatların yaygınlık ve yoğunluğu da her bölgede aynı değildir. Osmanlı topraklarının bütünü göz önüne alındığında en yaygın tarikatlar; Kâdiriyye, Halvetiyye ve Nakşibendiyyedir.¹⁴⁷ Kâdiriyye Tarikatı, İslam âleminde en yaygın tarikatlerden biridir. Kurucusu Abdülkâdir Geylânî'dir.¹⁴⁸

Tarîkatlar tarihinde en fazla vird, hizb ve dua metni yazan şeyhlerden birisi Abdü'l-Kâdir Geylânî'dir. O'nun salavât metinlerinden başka; 1- *el-Kibritü'l-Ahmer fi's-Salâti ale'n-Nebî*, 2- *Da'vetü'l-Celâle*, 3- *Kenzü'l-A'zâm*, 4- *Duâu Fethi'l-Basâir*, 5- *ed-Delâil* (es-Salâtü'l-kübrâ) (İstanbul 1323, 30 sh.), 6- *Evrâd*, 7- *Hizbü Beşâirü'l-Hayrât*, 8- *Hizbü't-Tazarrû ve'l-İbtihâl* (İbtihâlü's-şeyh Abdi'l-Kâdir), 9- *Hizbü's-Süryâniyye* (Da'vetü's-süryâniyye), 10- *Hizbü's-Sağîr*, 11- *Hizbü'l-Hıfz*, 12- *Hizbü'n-Nasr*, 13- *Duâu Hizbü'n-Nasr* adlı virdleri bulunmaktadır. Bu eserlerden biri olan Müstakimzâde'ye ait şerhin birçok kütüphânedeki yazma nüshaları mevcuttur. Müstakimzâde'nin şerh ettiği bu eser; *Hâzâ Mecmuu bihî Ahzâb ve Evrâd ve Ed'ıye li Muhyiddîn Abdü'l-Kâdir el-Cilânî* adıyla h. 1304'de Tunus'da ve "Evrâd-ı Kâdiriyye" adıyla Hulûsî Efendi Matbaası tarafından İstanbul'da (ts.) basılmıştır. Ayrıca

¹⁴⁴ Kara M., "Evrâd", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, XI, 533-534.

¹⁴⁵ Mustafa Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s. 116, 117.

¹⁴⁶ Kara, s. 95.

¹⁴⁷ Kara, s. 18.

¹⁴⁸ Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat, İstanbul 1995, s. 172.

Müstakimzâde'den ayrı olarak Türkçe'ye Süleyman Hasbi (İstanbul 1306) ve Şeyh Naci (İstanbul 1326) tarafından tercüme ve şerh edilmiştir. Naim Erdoğan da *Kalâidü'l-Cevâhir*'in Türkçe tercümesinde (İstanbul 1982) Abdülkâdir Geylânî'ye nisbet edilen başka hizblerle birlikte neşretmiştir. Birçok salavât mecmuası bulunan Müstakimzâde Süleyman Saadeddin Efendi, “*Şerh-i Evrâd-ı Kâdirî*”nin sonunda “*fi Beyân-ı Bazı Fedâil-i Salavât ve Mevâdîhi*” başlığı altında Peygamberimize salavât getirmenin faydalarını şöyle sıralamaktadır.

1. İnsanın ömründe bir defa salavât getirmesi farzdır. Çünkü Salavât da Hakk'ın emrine imtisal vardır. Tahavî'ye göre ise salavât getirmek vâcibdir.

2. Salavât getiren kişinin makamı on derece yükselir, on seyyiesi silinir.

3. Salavât ile yapılan dualar makbul olur.

4. Şefaati Nebîye müstahak olunur, günahlar mağfiret edilir.

5. Peygamberimiz (s.a.v.)'e salavât-ı şerîfe getiren kişinin ismi O'nun yanında anılır.

6. Kıyâmet korkusundan emin olur.

7. Cennet yolundan sapmaktan emin olur.

8. Sırat üzerinde korunur.

9. Ömrü bereketlenir.

10. Peygamberimizin sevgisi gönlüne yerleşir, kalbi hayat bulur.¹⁴⁹

Kâdirî evrâdının Müstakimzâde tarafından şerh edilen bölümü:

Ey Allah'ın Rasûlü, salât ve selâm senin üzerine olsun.

Ey Allah'ın sevgilisi, salât ve selâm senin üzerine olsun.

Ey Allah'ın Nebîsi, salât ve selâm senin üzerine olsun.

Ey Allah'ın dostu, salât ve selâm senin üzerine olsun.

Ey Allah'ın temiz kulu, salât ve selâm senin üzerine olsun.

Ey Allah'ın velîsi, salât ve selâm senin üzerine olsun.

¹⁴⁹ Mahmud Hür Yücer, “Tarikat Geleneğinde Salavât-ı Şerîfe ve Müstakimzâde'nin Şerh-i Evrâd-ı Kâdirî adlı eseri” *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, VI(XV), (2005), ss. 253-288.

Ey Allah'ın yarattıklarının en iyisi, salât ve selâm senin üzerine olsun.

Ey Allah'ın arşının nûru, salât ve selâm senin üzerine olsun.

Ey Allah'ın vahyinin emîni, salât ve selâm senin üzerine olsun.

Ey Allah'ın zînetlendirdiği, salât ve selâm senin üzerine olsun.

Ey Allah'ın şereflendirdiği, salât ve selâm senin üzerine olsun.

Ey Allah'ın değerli kıldığı, salât ve selâm senin üzerine olsun.

Ey Allah'ın muazzam kıldığı, salât ve selâm senin üzerine olsun.

Ey Allah'ın öğrettiği, salât ve selâm senin üzerine olsun.

Ey Allah'ın selâmete çıkardığı, salât ve selâm senin üzerine olsun.

Ey Allah'ın seçtiği, salât ve selâm senin üzerine olsun.

Ey evvelkilerin ve sonrakilerin efendisi, salât ve selâm senin üzerine olsun.

Ey günahkârların şefaatchisi, salât ve selâm senin üzerine olsun.

Ey nebîlerin sonuncusu, salât ve selâm senin üzerine olsun.

Ey âlemlere rahmet (olarak gönderilen), salât ve selâm senin üzerine olsun.

Ey muttakîlerin imamı, salât ve selâm senin üzerine olsun.

Ey âlemlerin Rabbinin elçisi, salât ve selâm senin üzerine olsun.

Allah'ın meleklerinin, peygamberlerinin, arşını taşıyanlarının ve O'nun mahlûkâtının hepsinin salâtı, Efendimiz Muhammed (s.a.v.), onun âlinin ve bütün dostlarının üzerine olsun. Allah'ım, o en yüce makam ve fasîh lisan sahibi, güzel yüzlü (ve güzel huylu) Efendimiz, Peygamberimiz Muhammed'e (s.a.v.) salât ve selâm kıl. Allah'ım, salât ve selâmlarının en üstününü, bereketlerin en bolunu, ikramların en çoğunu, ikramlarının sayı ve fazîletçe en kıymetlilerini Efendimiz Muhammed (s.a.v.) ve onun âl-i ashâbı üzerinde daimî ve ebedî kıl. Bizim Peygamberimiz, Efendimiz Muhammed (a.s.) ki; beşerin en şerefli, îmânî hakikatlerin hazinesi, ihsânî tecellîlerin şâhikası, rûhânî sırların konağıdır. O, peygamberler gerdanlığının ana mücevheri, Resûller ordusunun öncüsü ve yüce nebîler kafilesinin kumandanıdır. O, bütün

yaratılanların en üstünü; en yüce izzet ve şeref sancağının bayraktarı, şeref dizginlerinin sahibidir.¹⁵⁰

Bilindiği gibi bir zikir meclisinde genel olarak bazı dualar okunur ve esmâü'l-hüsna'dan bazıları sesli veya sessiz olarak söylenir. Bugün Kâdiriyye çevrelerinde değişik şekil ve tarzlarda çeşitli zikirler yapılmaktadır. Diğer hususlarda olduğu gibi, toplu zikir konusunda da bugün tarikatler arası alış verişlerin olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Kâdirî zikrinin icrâ edilişi bir örnek olarak ana hatlarıyla şu şekildedir:

Zikir Meclisi: Evvela üç kere Fâtiha Sûresi okunur. Ardından, Bakara Sûresi 1-5. Âyetler, Âyetü'l-Kürsî ve Âmene'r-Rasûlü okunur. Üç kere “Hasbünallâhu ve ni'me'l-Vekîl ni'me'l-mevlâ ve ni'me'n-nasîr” okunur. Sonra üçer defa İnşirâh ve İhlâs Sûreleri, birer defa da Felak ve Nâs Sûreleri okunur. Ardından salavât ile birlikte Fâtiha Sûresi okunur.

Bunlar bitince ayağa kalkılır ve cehrî zikre başlanır. En az 166 kere olmak üzere “Kelime-i Tevhîd” okunur. Yine en az 166 kere olmak şartıyla “Lafza-i Celâl” ve diğer esmâ okunur. Cehrî zikir bitince üç defa Fâtiha Sûresi okunur. Hz. Peygambere salâtü selâm ile ilgili âyetler okunur ve sonunda bir dua yapılarak zikir meclisi nihayete erer.

Dilaver Gürer, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı, Eserleri, Görüşleri* adlı eserinde özellikle mühim ve üzücü hâdiselerde, gece vakti yapılmak kaydıyla üzüntülü hal geçinceye kadar aşağıdaki zikrin yapılmasının tavsiye edildiğini aktarmaktadır:

Hatm-i Kâdirî:

1- 111 adet: “Allâhümme salli alâ Seyyidinâ Muhammedin ve alâ âlihî ve sahbihî ve sellim”

2- 111 adet: “Subhânallâhi ve'l-hamdülillâhi ve lâ ilâhe illâhu vallâhu ekber”

3- 111 adet: “Şey'en lillâhi, Yâ Hazreti's-Sultan es-Seyyid eş-şeyh Abdülkâdir el-Cîlânî

4- 1 adet: Yâsîn-i Şerîf

5- 111 adet: İnşirâh Sûresi

¹⁵⁰ Yücer M., ss. 268-270.

6- 111 adet: Yâ Bâkî Ente'l-Bâkî

7- 111 adet: Yâ Gavs ağısnî bi-iznillâh

8- 111 adet: Yâ Hazret-i Muhyiddîn, mûşkil-küşâ bi'l-hayr

9- 111 adet: Allâhümme salli alâ Seyyidinâ Muhammedin ve alâ âlihî ve sahibihî ve sellim.¹⁵¹

el-Kâdirî, eserinin son bölümünde yazdığı dizelerde;

“*Ki Abdü'l-Kâdiri'l-Geylânî itmiş metnini tertîb*

Bu Abdü'l-Kâdir âni şerh idüb hem eyledi tescîl”¹⁵² sözleriyle Abdülkâdir Geylânî'nin (v. Bağdat, 562/1167) evrâdını şerh ettiğini açıklamıştır. Dipnottaki¹⁵³ adreste eserin Ahmed el-Bedevî'ye ait olduğu belirtilmektedir. Çalışmalarımız neticesinde eserin Ahmed el-Bedevî'ye ait olmadığı kanaatine vardık.

el-Kâdirî, Abdülkâdir Geylânî'nin Kâdiriyye Tarikatına âit bazı evrâdı aktaran el-Kulûbu'd-Dâria adlı eserde yer alan evrâdı inceledik. “*Vesîle*” adlı eserde yer alan virdler, aynı zamanda Bedevîyye ve Rufâîyye Tarikatlarında evrâdının bir kısmını oluşturan zikirlerdir.¹⁵⁴ Müellifimizin şerh ettiği evrâd şu şekildedir:

“*الْحَمْدُ*” “*Bütün şükredenlerin şükürü, söz fiil ve hal olarak “اللَّهُ”Ancak Allah Teâlâ'ya mahsûs ve ona özeldir. Zira bütün mahlûkata bütün nîmetleri veren ve yaratan O'dur. Lakin ilâhî âdeti çoğunlukla nîmetlerini kullarına bir vâsita ile ihsân eder. O vâsitaya da mecâzen şükredilirse de hakîkatte yine o şükür Allah Teâlâ'ya döner. رَبِّ* “*الْعَالَمِينَ*” Öyle Allah Teâlâ ki âlemlerin Rabbi ve sahibidir. “*الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ*” Öyle Allah Teâlâ ki dünyada cümle yaratılmışlara inâm ve ihsân edicidir. Âhirette yalnız mü'minlere rahmet, mağfiret, ihsân ve şefaât edicidir. “*مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ*” Yani hesap ve ceza vaktinde o hâkim-i mutlak ki onun hüküm ve kazâsına o günde hiç kimse karşı gelemez. “*إِيَّاكَ نَعْبُدُ*” Ya Rab tevhîd ve ibâdetinde ancak seni tahsîs ederiz. “*وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ*” Bütün işlerimizde senden yardım talebiyle seni tahsîs ederiz. “*إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ*” Ya Rab bizi istediğimize götüren yolda sâbit kıl. Zira o apaçık bir yoldur ki onda asla eğrilik yoktur ve onda katiyyen şek ve şüphe yoktu. O yol İslamdır “*صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ*

¹⁵¹ Güner, ss. 384-387.

¹⁵² el-Kâdirî, s. 111; M. Fethullah Gülen, *el-Kulûbu'd-Dâria*, Define Yayınları, İstanbul 2010, s.

¹⁵³ *Vesîle*, Erişim Tarihi: 27.01.2013. <http://www.nadirkitap.com/evrad-i-serife-ve-evrad-i-serife-serhi-vesile-kitap829327.html>.

¹⁵⁴ Gülen, ss. 218-228.

”عَلَيْهِمْ“ O yol peygamberlerin, sâdıkların, şehitlerin, sâlihlerin ve kendilerine nimetler ihsân ettiğin dostlarının yoludur. ”غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ“ Yani lânet ve gazap ettiklerinin, İslâm'ı terk edenlerin yoluna değil. Onlar Yahûdiler ve heveslerine uyup doğru yoldan çıkan Hristiyanlardır. ”أَمِينٌ“ Yani Yâ Rab ettiğimiz dualarımıza karşılık ver.”¹⁵⁵

”الم“ ”Şimdi bu sûre ve diğer sûrelerin başında dizilmiş olan harfler ki müteşâbihattandır. İlmini ancak Allah Teâlâ bilir. Kur'ân'ın esrârındandır. Zâhirine iman edip hakikatini Allah Teâlâ'ya havâle ederiz. Bazı âlimler onun her bir harfî Allah Teâlâ'nın isimlerinden bir ismin anahtarıdır, demişlerdir. ۱ Allah, ل Latif, م Mecîd ism-i şerîfinin anahtarıdır. Bazıları; ۱, Allah Teâlâ'nın yüceliğine ل, lütfûna, م, mülküne işaretler demişlerdir. İlim alîm olan Allah'ın yanındadır. ”ذَلِكَ الْكِتَابُ“ Kasıt önceki kitaplarda indirileceği vaat edilen kâmil kitaptır. Mânâsı: Yâ Muhammed (s.a.v.) bu kâmil kitaptır ki; onun inmesiyle sana vaat etmişim, demek olur. ”لَارِيبَ فِيهِ“ Onda şüphe yoktur, demektir. Mânâsı: O kitâbın Allah Teâlâ tarafından indirildiğine şüphe yoktur demek olur. Mânâdan anlaşılan, bu Kitâb-ı Kerîm'in içinde yani kendisinde şüphe yoktur ve şek olması mümkün değildir. Haktır ve doğruluğu kesindir. Her ne kadar küffâr ve bazı insanlar şüphe etseler de nitekim kendi içinde doğrudur ”هُدًى“ ”لِلْمُتَّقِينَ“ Yani o kitap takvâ ehline rüşd ve Allah'tan beyândır. Amacı insanın onunla hedefine ulaşmasıdır. Müttakî; şirk, büyük günahlardan, ahlaksızlıktan sakınan ve güzel amelde acele eden, istenmeyen amelleri de terk edendir. ”الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ“ Gayba iman eden akîl kimseler demektir. Yani Hz. Muhammed (s.a.v.) haber verdiği herşeyi tasdik ederler. Yahut gayb ile kastedilen kalptir. Yani kalplerleriyle iman ederler demek olur. ”وَيُؤْمِنُونَ بِالصَّلَاةِ“ Onlar namazı dosdoğru kılarlar ve amellerine hâlel getirmezler veya ona sebât ederler veya edâsına ilgisiz kalmaksızın kıyâm ederler. ”وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ“ Bizim ilâhî kudret ve kuvvetimizle verdiğimiz açık-gizli nîmetlerden ulûhiyetimize itaatle Allah yolunda harcarlar. Buraya değin Araplardan iman edenler hakkında nâzildir. ”وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا نَزَّلَ إِلَيْكَ وَمَا نَزَّلَ مِنْ قَبْلِكَ“ Sana indirilen Kur'ân'a ve senden önce indirilen Tevrat, İncil, Zebur'a, sonrakileri ve önceki kitapları tasdik eden değerli zâtlardır. Burası da ehl-i kitaptan iman edenler hakkında inmiştir. ”وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ“ Âhireti de şüphesiz bilirler. ”أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ“ Şimdi bahsedilen sıfatla nitelenmiş olanlar

¹⁵⁵ el-Kâdirî, s. 6, 7; Gülen, s. 36.

Rablerinden rüüd, beyân ve basîret üzeredirler. “وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ” Onlar kıyâmet gününde cehennem ateşinden kurtulup cennete girenlerdir.”¹⁵⁶

“لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ” “Yani sizin için o gerçek ve hakk olan mabûd birdir. “وَالْهَيْكَلُ إِلَهٌ وَاحِدٌ”¹⁵⁷ O’ndan başka ilâh yoktur. Ulûhiyet ve ulûhiyet özellikleri ancak kendisine mahsûstur. Dünyada bütün yarattıklarına tüm nimetlerini veren, âhirette özellikle mü’minlere rahmet ve mağfîret eden O’dur. “اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ” Mânâsı: İbâdete layık ancak Allah Teâlâ’dır. Asıl maksûd “لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ” demektir. Lakin ism-i celâlin şerefine hürmet olarak “اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ” diyenler “الْحَيُّ الْقَيُّومُ” Mânâyı şerîfi Allah Teâlâ her şeye kâdirdir ve yaratılmışların rızıklarını verir. “لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ” Mânâsı O’nu hafif bir dalgınlık veya ağır bir uyku tutmaz. Hiçbir zaman yaratılmışlardan gâfil değildir. Bütün yaratılmışların hal ve hususlarını bilir ve yönetir. “لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ” Mânâsı yerlerdeki ve göklerdeki bütün mevcûdat O’nundur. “مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ” Mânâsı kıyâmette Allah Teâlâ’nın katında kim şefaât edebilir? Hiç kimse edemez. Ancak Allah Teâlâ’nın izin verdiği Resûl’ü şefaât eder. “يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ” Mânâsı, Allah Teâlâ yerdekilerin ve göktekilerin önünde ve ardında olan herşeyi bilir. Yani gelmiş ve geçmiş herşeyi bilir. Yahut onların duyularla algıladıkları şeyleri, akılla idrâk ettikleri şeyleri yahut onların bildiklerini ve bilmediklerini bilir. Hiçbir şey ilâhî ilminin dışında değildir. “وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ” Mânâsı varlıklardan akıl sahibi olanları O’nun bilgisinden hiçbir şey alamazlar. Bir hiçbir şeyi bilemezler. “وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ” Mânâsı Zâtına ve sıfatına eş ve benzer yoktur. Şânı yüce ve delili büyük olan bu âyet herkesçe çok okunduğundan faydasının çok olması için tamamen düzgün söylenmesine özen gösterilmelidir.”¹⁵⁹

“قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ” Yani Ya Muhammed o sana beni soran kâfirlere “de ki benim Rabbim birdir ortağı ve benzeri yoktur” ve mülkünde tektir. “اللَّهُ الصَّمَدُ” Yani “muhtaç değildir”, cümle efendilerin efendisi, sahiplerin sahibi ve dâima bâkîdir. “لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ” “Yâ Muhammed (s.a.v.) senin Rabbin bu mülkü kimden mîrâs aldı ve ondan sonra Rabbine

¹⁵⁶ el-Kâdirî, s. 7, 8; Gülen, s. 18, 19.

¹⁵⁷ Bakara, 2/163.

¹⁵⁸ Bakara, 2/255.

¹⁵⁹ el-Kâdirî, ss. 8-10; Gülen, s. 19.

kim mirasçı, olacaktır?” dediklerinde Allah Teâlâ buyurdular ki; “Ben hiç kimseden doğmadım ki mülkü ondan mîrâs alayım kimse benden doğmadı, doğmaz ki o benden miras alsın ve bana hiç bir denk ve benzer olamaz. Allah Teâlâ'nın ulûhiyette ve mülkü idaresinde ortağı yoktur.”¹⁶⁰

“Allah Peygamberine salât eder meleklerde peygambere salât ederler”¹⁶¹

“أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا نَزَلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ” Hz. Peygamber (s.a.v.) Rabbinden kendisine indirilenlere iman etti. “وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ” Bütün mü'minler Allah'a, meleklerine, indirdiği kitaplarına ve gönderdiği peygamberlerine iman ettiler. “لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ” Ya Rab, peygamberlerden ve nebîlerden hiç birini kâfirler gibi ayırmayız. Tamamını tasdik ederiz. “وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا” Mü'minler dediler ki; Rabbimiz, senin kitâbını işittik ve içinde olan yüce emirlerine itaat ettik. “غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ” Yani ey bizim merhametli Rabbimiz, senin affını ve mağfiretini isteriz. Allah Teâlâ buyurdu ki; “لَا يَكْفُرُ اللَّهُ نَفْسًا إِذْ أَوْسَعَهَا” Yani Allah Teâlâ kullarına tâkatlerinin ve güçlerinin yettiği ile emreder. Güçlerinin yetmeyeceği şey ile mükellef kalmaz. “لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ” Yani Hakk Teâlâ'ya, kim nasıl ibadet ederse faydası kendisindedir; her ne kabahat ve kusur ederse de zararı yine kendisindedir, buyurduğunda Peygamberimiz, (s.a.v.) dua etti ki: “رَبَّنَا لَا تَوَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا” Ey bizim Rabbimiz eğer biz unutursak veya hata edersek kusurumuzu bağışla. “رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى” Ey bizim Rabbimiz bizden önceki ümmetler üzerine yüklediğin ağır yükleri bize de yükleme ve bizim şerâtimizi diğer ümmetlerin şerâti gibi ağır yapma. “رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ بِهِ” Ey bizim Rabbimiz gücümüzün yetmediği belâları ve ağır şeyleri bize yükleme dediğinde Allah Teâlâ buyurdu ki, habîbim bu istediklerinin tümünü sana ve ümmetine verdim. Peygamberimiz (s.a.v.) dua etti ki “وَأَعْفُ عَنَّا” Yâ Rab, bizim suçlarımızı affet. “وَأَغْفِرْ لَنَا” Bize mağfiret et. “وَارْحَمْنَا” Bize rahmetinle muâmele et. “أَنْتَ فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ” Yâ Rab, velîmiz ve koruyucumuz ve yardımcımız ancak sensin. “مَوْلَانَا الْكَافِرِينَ” üç kere kaydı, “رَبَّنَا لَا تَوَاخِذْنَا” dan buraya değin üç kere okusunlar, demektir. Tekrar, iki kere demekle de hâsıl olur ama sayıyı tek üzerine bitirmek daha evlâdır. Nitekim “Allah tektir ve teki sever”¹⁶² hadîs-i şerîfi bu mânâdadır. Saymanın dahi ilk

¹⁶⁰ İhlâs, 112/1-4; el-Kâdirî, s. 4; Gülen, s. 22.

¹⁶¹ Ahzâb, 33/56; el-Kâdirî, s. 65, 66; Gülen, s. 32.

¹⁶² Müslim, Zikr Ve'd-Duâ, 5; Ebû Dâvûd, Sücûdü'l-Kur'ân, 338.

*mükerrer teki üçtür. Mânâsı: Ya Rab, bize yardım edip, kâfirlere karşı gâlip ve muzaffer eyle. Çünkü mevlâmız sensin. Şimdi buraya değin zikredilen âyetlerin mânâları saadet ve bereket umarak özetle açıklanıp beyân edildi. Daha detaylı bilgi ve açıklamalar için tefsir kitaplarına bakılmalıdır. Bundan sonra esmâü'l-hüsnâ ve özelliklerinin beyânına başlandı. Tefvîk Allah'tandır.*¹⁶³ “قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَدْعُوا الرِّحْمَانَ أَيَّمَا أَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى”¹⁶³ “De ki: “Allah'a ister Allah diye dua edin, ister Rahmân diye. Hangisiyle isterseniz onunla dua edin, nihâyet en güzel isimler O'nundur.”¹⁶⁴

Müellifimiz, eserinde yer alan aşağıdaki evrâdın mealini de vermiştir.¹⁶⁵

الَّذِي تَقَدَّسَتْ عَنِ الْأَشْبَاهِ ذَاتُهُ - وَتَنَزَّهَتْ عَنِ مُشَابَهَةِ الْأَمْثَالِ صِفَاتُهُ¹⁶⁶ - وَمَوْجُودٌ لَا مِنْ عِلَّةٍ¹⁶⁷ - وَ شَهِدَتْ بِرُبُوبِيَّتِهِ مَصْنُوعَاتُهُ¹⁶⁸ - وَدَلَّتْ عَلَى وَحْدَانِيَّتِهِ آيَاتُهُ¹⁶⁹ - بِالْبَيْرِ مَعْرُوفٌ - مَعْرُوفٌ بِلَا غَايَةَ - وَمَوْصُوفٌ بِلَا نِهَائَةٍ¹⁷⁰ - أَوَّلٌ قَدِيمٌ بِلَا إِبْتِدَاءٍ - وَآخِرٌ كَرِيمٌ بِلَا إِنْتِهَاءٍ - لَا يَنْسَبُ إِلَيْهِ الْبُنُونُ¹⁷¹ - وَلَا تَوْهْنُهُ السُّنُونُ - كُلُّ الْمَخْلُوقَاتِ تَحْتَ قَهْرِهِ عَظَمَتِهِ - وَيَذْكُرُهُ أَنْسَ الْمَخْلُصُونَ¹⁷² - هَدَى أَهْلَ طَاعَتِهِ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ¹⁷³ - وَأَبَاحَ أَهْلَ مَحَبَّتِهِ جَنَاتِ النَّعِيمِ - وَعَلَّمَ عِدَدَ أَنْفَاسِ مَخْلُوقَاتِهِ¹⁷⁴ وَيَرَى حَرَكَاتِ أَرْجُلِ النَّمْلِ - يُسَبِّحُ الطَّائِرُ فِي وَكْرِهِ - وَيَمْجِدُهُ الْوَحْشُ فِي قَفْرِهِ¹⁷⁵ - مُحِيطٌ بِعَمَلِ الْعَبْدِ سِرِّهِ وَجَهْرِهِ -

وَتَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ¹⁷⁶ - وَجَلَّتْ بِذِكْرِهِ¹⁷⁷ - لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ - وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ¹⁷⁸

“مِنْ تَبَعِيَّتِيَّهِ” *dirâyet, alâmet* *Kavl-i şerîfinde* “وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ” *ve bürhân demektir. Mânâsı: Allah Teâlâ'nın emir ve irâdesiyle semavât ve arzın direksiz Allah Teâlâ'nın istediği gibi kâim olmaları Allah Teâlâ'nın alâ'im-i bâhire ve delâil-i zâhiresindendir.*¹⁷⁹ “أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا”¹⁸⁰ “Allah her şeyi ilmiyle kuşattı”¹⁸⁰ وَغَفَرَ

¹⁶³ Bakara, 2/285, 286; el-Kâdirî, s. 10-12; Gülen, s. 37, 38.

¹⁶⁴ İsrâ, 17/110; el-Kâdirî, s. 12, 13; Gülen, s. 20.

¹⁶⁵ el-Kâdirî, ss. 40-60. Çalışmamızın Allah Teâlâ'nın sıfatları bölümünde verilecektir.

¹⁶⁶ el-Kâdirî, s. 46; Gülen, s. 40.

¹⁶⁷ el-Kâdirî, s. 49; Gülen, s. 40.

¹⁶⁸ el-Kâdirî, s. 46, 47; Gülen, s.40.

¹⁶⁹ el-Kâdirî, s. 48; Gülen, s.40.

¹⁷⁰ el-Kâdirî, s. 50; Gülen, s.40.

¹⁷¹ el-Kâdirî, s. 51; Gülen, s.40.

¹⁷² el-Kâdirî, s. 52, 53; Gülen, s.40.

¹⁷³ el-Kâdirî, s. 53; Gülen, s.40.

¹⁷⁴ el-Kâdirî, s. 54; Gülen, s.40.

¹⁷⁵ el-Kâdirî, s. 55; Gülen, s. 40.

¹⁷⁶ Râd, 13/28.

¹⁷⁷ el-Kâdirî, s. 56; Gülen, s. 40.

¹⁷⁸ el-Kâdirî, s. 60; Gülen, s. 41.

¹⁷⁹ el-Kâdirî, s. 56; Gülen, s. 40.

¹⁸⁰ Talak, 65/12.

”ذُنُوبِ الْمُذْنِبِينَ كَرَمًا وَحِلْمًا“ Kavî-i şerîfinde ”عَفْرٌ“ setr mânâsında fiili mazîdir, altında gizliden zamirullâha râcidir.¹⁸¹

”اللَّهُمَّ اكْفِنَا السُّوءَ“ ”Allah ’ım bizi kötülüklerden koru“ yani Allah ’ım sana yakarır ve niyaz ederiz ki bizi cümle kötü ve zararlı şeylerden men ve himâye et.

”بِمَاشِئَتِكَ وَكَيْفِ شِئْتِكَ“ Zira Ya Rab, sen dilediğin şey üzere kâdîrsin. ”Dilediğin şeyle ve dilediğin şekilde“ senin dilediğin şey ile her ne keyfiyetle dilerisen öylece biz âciz kullarını her türlü kötülükten, bütün mekrûhattan men ve muhâfaza eyle. ”إِنَّكَ عَلَىٰ مَا تَشَاءُ قَدِيرٌ“ ”Dilediğini yapmaya kâdîrsin“ zira Ya Rab sen dilediğin şey üzere kâdîrsin ”يَا اللَّهُ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ أَنْتَ“ Ey Allah Teâlâ Sen ne güzel Mevlâsın demektir.¹⁸²

”لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ“ Ya Rab senin üzerinde hakkın olduğu gibi senâ etmek ne ben ne de hiçbir halk muktedîr değildir. ”أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَىٰ نَفْسِكَ“ Sen bizzat kendi zâtına layık ve sıfatına müstehak senâ ile senâ ettiğin gibi hiç kimse sana senâ edemez. Zira zâtını ve sıfatını künhüyle ve hakikatıyla ihâta etmesi halkın şânı değildir ki tam hakikatiyle senâya kâdir olsunlar.¹⁸³

سُبْحَانَكَ¹⁸⁴ - جَلَّ وَجْهَكَ - عَزَّ جَارُكَ - وَعَزَّ جَاهُكَ¹⁸⁵

”وَيَبْقَىٰ وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ“ ”Ancak azâmet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır”¹⁸⁶

”يَا مَالِكَ الْمَلِكِ“ Ey cümle kulların mâliki ve sahibi olan Allah azîmü’ş-şân sana tazarrû ve niyaz ederim.

”لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ“ Gerçek mâbud ancak sensin, senden başka ilâh yoktur. Ulûhiyet ve ulûhiyet özellikleri ancak sana mahsûstur. Bu şânına mahsûs tevhîd ile sana tazarrû ve niyaz ederim. ”بِرَحْمَتِكَ نَسْتَعِثُّ“ Ya Rab ancak senin rahmetinle yardım ve medet umarız. Zira hakikaten senden başka medet umacak kimse yoktur. ”يَا غِيَاثَ الْمُسْتَغِيثِينَ“ Ey cümle mededi virdim, talep edenlerin yardımcısı (üç kere) yani ”يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ“ buraya değin üç kere okuyun demektir. ”لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ“ Gerçek mâbud ve Rabbü’l felak ve yardım dileyene

¹⁸¹ el-Kâdirî, s. 57; Gülen, s. 40, 41.

¹⁸² el-Kâdirî, s. 60; Gülen, s. 41.

¹⁸³ el-Kâdirî, s. 60, 61; Gülen, s. 41.

¹⁸⁴ el-Kâdirî, s. 60; Gülen, s. 41.

¹⁸⁵ el-Kâdirî, s. 62; Gülen, s. 41.

¹⁸⁶ Rahman, 55/27.

yardımcı olan ilâh sensin. Zâtı tam ve sıfatı mükemmel ancak sensin. “بِجَاهِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ” Muhammed hürmetine.

“يَا رَحِمَ الرَّاحِمِينَ” Ey rahmet ve şefkat ve merhamet edenlerin en merhametlisi olan Allah Teâlâ, “إِزْحَمْنَا” Biz âciz kullarına rahmet eyle. “يَا رَحِمَ الرَّاحِمِينَ” Ey rahmet edenlerin ziyâde ekrem-i ehrâmı olan Allah Teâlâ, “وَفَّقْنَا” Biz kusurlu kullarını iyi amellere ve senin rızâna vuslat ettir, hayırlı işlere muvaffak eyle. “يَا رَحِمَ الرَّاحِمِينَ” Ey rahmet edenlerin en merhametlisi ve en şefkatlisi olan Allah Teâlâ.¹⁸⁷

”اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ“

”اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ“¹⁸⁸

”عَدَدَ خَلْقِكَ“ Ya Rab senin mâlumun olan mahlûkatının adedince ki dünyanın evvelinden bu ana dek var olmuş ve bundan ta kıyâmete dek var olacak canlı ve cansız ne kadar mahlûkatın varsa cümlesinin adedince seyidimiz Hz. Resûl-i Ekrem ve âlinin üzerlerine ta'zîmât ve tebrikâtını ihsân eyle.¹⁸⁹

وَرِضَاءَ نَفْسِكَ - وَزِنَةَ عَرْشِكَ¹⁹⁰ - وَمِدَادَ كَلِمَاتِكَ - أَفْضَلَ صَلَوَاتِكَ - ذَكَرَكَ الذَّاكِرُونَ -

وَعَقَلَ عَن ذِكْرِكَ الْغَافِلُونَ¹⁹¹ - عَدَدَ مَا كَانَ - وَعَدَدَ مَا يَكُونُ -

وَعَدَدَ مَا هُوَ كَائِنٌ فِي عِلْمِ اللَّهِ¹⁹²

”وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ“ Kuvvet ve kudret sadece Allah'tadır. Allah Teâlâ'nın tevfiğiyle vardır. Yahut ”وَلَا حَوْلَ“ Demek yani günahlardan intikal yoktur. ”وَلَا قُوَّةَ“ Kullar küfür ve masiyetlerden kaçamaz. Ancak Allah Teâlâ'nın tevfik ve kudret vermesiyle olur.

”الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ إِلَّا بِاللَّهِ“ Öyle Allah Teâlâ ki aliyy ve azîmdir (üç kere).¹⁹³

”قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ“

Peygamberimiz (s.a.v.), sihrin üzerine bu iki sûreyi -ki on bir âyettir- okudu. Her bir âyeti okudukça o, on bir düğümün biri çözüldü. Peygamberimiz (s.a.v.) o zahmetten

¹⁸⁷ el-Kâdirî, s. 63, 64; Gülen, s. 41.

¹⁸⁸ el-Kâdirî, s. 71. Müellif bu sayfada salli bârik dualarının meâlini vermiştir. Çalışmamızın salavât kısmında bu bölüm aktarılmıştır.

¹⁸⁹ el-Kâdirî, ss. 64-70; Gülen, s. 23.

¹⁹⁰ el-Kâdirî, s. 71; Gülen, s. 24.

¹⁹¹ el-Kâdirî, s. 72; Gülen, s. 24.

¹⁹² el-Kâdirî, s. 75; Gülen, s. 24, 36, 45.

¹⁹³ el-Kâdirî, s. 61; Gülen, s. 24.

kurtulup, mübârek bedeni sıhhat buldu. Hatta çoğunlukla Peygamberimiz, ağrısı olduğu vakit, İhlâs Sûresi ile Muâvezeteyn Sûrelerini okuyarak mübârek ellerine üfleyip o ağırlı olan mübârek uzuvlarına mesh ederek şifâ bulurdu.

“قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ مَلِكِ النَّاسِ” Yani Ya Muhammed (s.a.v.) de ki ben insanların ilk mürebbîsi ve râzıkı olan Allah Teâlâ’ya ilticâ edip sığınırım. Çeşitli nimetlerle onları besler, onların sahibidir. “إِلَهُ النَّاسِ” Yani O insanların ilâhıdır. Ve ilâhlığında hiç bir kimse ona ortak değildir.

“مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ” Yani şeytanın vesvesesinin şerrinden Allah Teâlâ’ya sığınırım. Beni onun şerrinden korusun.¹⁹⁴

Bu da bilinsin ki “لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ” bir kelâm-i şerîfdir ki istisnâ sûretindedir.

Ya Rab biz âciz kullarına bu kelime-i tayyibe-i münciyeyi bilmeyi nasîb edip, mânâsını anlamayı nasip eyle. Tâ ki bizler de mazhâr-ı esrâr ve muttalî envâr olup, “لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ” kelime-i tayyibesine ârif olalım. Zira sâlik kalp kapısını “لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ” anahtarıyla açar. Rûh kapısını Allah lafzıyla, anahtarıyla açar.¹⁹⁵

¹⁹⁴ el-Kâdirî, s. 48; Gülen, s. 4, 5.

¹⁹⁵ el-Kâdirî, s. 109; Gülen, s. 63.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VESÎLE'NİN ANA KONULARI

3.1. ZİKİR

ر - ك - ذ Kök harflerinden oluşan zikir kelimesi, masdar olup sülâsi'nin birinci bâbından gelmekte ve zükr, zikre, zükre, tezkâr kelimeleri ile aynı kökten gelen masdarlar olarak kullanılmaktadır.¹⁹⁶ Arapça'da unutmamanın zıddı olan hatırlatmak,¹⁹⁷ anmak, ezberlemek¹⁹⁸ ve yâd etmek anlamlarına gelmektedir.¹⁹⁹

Bir şeyi telaffuz etme, istenilen şeyin zihne döndürülmesi, hatırlama, bildiğimiz şeyleri akılda sürekli tutmaya zikir dendiği gibi, unutulmuş bir şeyin yeniden hatırlanması ya da hâfızada olanın unutulmamak üzere sürekli canlı tutulmasına da zikir denilmektedir.²⁰⁰ Kur'ân'da bu kelime genel olarak dua, tesbih, Kur'ân, Kur'ân okuma, Allah Teâlâ'yı övme, hamd ve şükür mânâlarına gelmektedir.²⁰¹

Zikir, ister cehrî olsun, isterse hafî olsun tarikatte mertebelere ayrılmıştır. Bu mertebeler şöyle sıralanır: Dilin zikri, nefsin zikri, kalbin zikri, rûhun zikri, sırrın zikri, hafânın zikri, hafıyyü'l-hafânın zikri.

Dilin zikri adeta dilin, Allah'ı zikretmeyi kalbe hatırlatmasıdır. Nefsin zikri harfler ile olmayıp sesi duyulmaz. Belki o his, kalp ve batınî hareket ile duyulabilir. Rûhun zikri sıfatların esmâsına sarılması yani esmâ-i hüsnâ'yı bâtinî lisan ile söylemesidir. Bunun neticesi tecellî eden sıfatların nurlarını müşâhede etmektir. Sırrın zikri esrârı ulûhiyyeyi mükâşefeyi mürâkabe etmektir. Hafânın zikri Zât-ı ehadiyenin cemal nûrlarını sıdk makâmında muayene etmektir. Hafıyyü'l-hafânın zikri hakka'l-yakîn'nin hakîkatine nazar etmektir. Buna ise Allah Teâlâ'dan gayrısı muttalî olamaz. Bu makam ilmin ve maksadın gayesidir. Esasen vuslat tarikî Muhammedî şerâitin hükümlerinin icrası ile birlikte sırât-ı müstakîmde olmak, gece ve gündüz daima Allah Teâlâ'yı cehrî ve hafî zikretmektir. Kaldı ki, tâliblere zikir sürekli bir farzdır.²⁰²

¹⁹⁶ İbn. Manzur Ebu'l-Fadl Cemâleddin M. b. Mükrim, *Lisânü'l-Arab*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1956, IV, 311-318; Mevlüd Sarı, *el-Mevârid li't-Tullâb*, Bahar Yayınları, İstanbul 1982, s. 546.

¹⁹⁷ Cebecioğlu E., *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yayınları, Ankara 1997, s. 783.

¹⁹⁸ Nurettin Turgay, "Zikir", *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yayınları, İstanbul 1994, VI, 464-466.

¹⁹⁹ Uludağ, s. 393.

²⁰⁰ Ali Ünal, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, Nil Yayınları, İzmir 1999, s. 21.

²⁰¹ İsfahânî Râgıb b. Muhammed, *el-Müfredât fî Gaîbü'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût tzs., s. 328.

²⁰² Dilâver Gürer, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 1999, ss. 384-387.

İslâmî terminojide zikir, Yüce Allah'a (c.c.) tahsîs edildiğinde ifade ettiği anlamlar; O'nu anmak, O'nu hâfızadan, şuurdan, tefekkürden bir an bile uzak tutmamaktır. Bu amaçla da O'nun Yüce varlığını, sıfatlarını, güzel isimlerini anmak, tekrarlamak suretiyle yapılan tüm ibadetlere de genel çerçevede "zikir" denilmektedir.²⁰³

Zikir kelimesi, tasavvufî kullanımda ise, Allah Teâlâ'yı anmak ve hatırlamak; onu unutmamak ve gaflet halinde olmamaktır.²⁰⁴ Zikir, âriflerin yaygısı, muhîblerin sağlamca bastığı yer, âşıkların manevî şarabı olduğu gibi, hakikatı zikredilenden başkasını unutmaktır.²⁰⁵ Riyâzetin esâsı zikirdir. Kulun Rabbine yaklaşmasını sağlayan en önemli ibadet yine zikir olmaktadır.²⁰⁶

Tasavvufun en önemli unsurlarından olan zikir, kulu gafletten muhâfaza eden, mânevî bir zırh kabul edilmektedir. Kalpteki sevginin Allah Teâlâ'ya ait hale gelmesi için kişi, ihlâs ile gerçekleştirdiği zikri devamlı hale getirir ve bu sayede huzûra da kavuşur. İhlâs ile olmayan, çeşitli menfaatler hayal edilip yapılan veya sıradan bir alışkanlık haline getirilen zikir, kişiye hiçbir yarar getirmemektedir.²⁰⁷ Tasavvuf erbâbı, âyet ve hadîslerin aydınlığında zikri tarikatlarının "üssü'l-esâsı" saymaktadır.²⁰⁸

Zikirde asıl amaç, diğer varlıklarla ilgili duygu ve düşüncüyü kalpten çıkararak Allah Teâlâ'yı anmaktır. Zikir ile insan Allah Teâlâ'nın varlığı karşısında ölüden farksız, her haliyle ona muhtaç olduğunu, her an ve her yerde Allah Teâlâ'nın huzurunda bulunduğunu hatırlayarak, hem hal ve hareketlerine çeki düzen vermekte, hem de rûhî olgunluğa kavuşmaktadır.²⁰⁹ Zikir; Hakk'ın kâinattaki binbir tecellîsini görüp O'nu tesbîh ve takdîs etmektir. Evrâd, ezkâr, Kur'ân-ı Kerîm tilâveti hep buna birer vesîledir. Her türlü ibadet birer zikirdir.²¹⁰

Zikir telkinini yapan ilk kişi, sûfilere göre Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir. Resûl-i Ekrem, dört halîfesine de farklı usûllerde zikir telkîn etmiş, daha sonraki tarikatlar bu usûllere göre zikirlerine yön ve şekil vermişlerdir. Bu dört zikir telkîni şöyledir:

²⁰³ Cihat Tunç, "İslam Dininde Zikir ve Duâ", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V(V), (1988), 31-42.

²⁰⁴ Süleyman Ateş, "Zikir", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: XIV, 1966, 235-244.

²⁰⁵ Cebecioğlu, s. 783.

²⁰⁶ Abdulrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, İz Yayınları, İstanbul 2004, s. 248.

²⁰⁷ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, Marmara İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2008, s. 126, 127.

²⁰⁸ Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s. 183.

²⁰⁹ Türer, s. 119, 120.

²¹⁰ Mahir İz, *Tasavvuf*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1990, s. 26, 27.

1. Sıddîkiyye: Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'den Medîne'ye hicret ederken mağara arkadaşı Hz. Ebû Bekir'in kulağına üç defa zikir telkin etmiştir. Bu esnada Hz. Peygamber uylukları üzerinde, Hz. Ebû Bekir ise murabbâ (ayakları önde kavuşturarak oturma) şeklinde oturuyordu. Hafî zikir bu olaya dayanmaktadır.

2. Kübrevîyye: Hz. Ömer müslüman olduğu esnada, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile kucaklaşmış, bu esnada ikinci halîfeye kelime-i tevhîdi sesli (cehrî) olarak telkin etmiştir. Fakat Hz. Ömer ayakta duramayıp çöktüğü için kübrevîler murabbâ olarak zikrederler.

3. Nurbahşîyye: Hz. Osman'a da kalbî zikir "harfsiz ve sessiz" telkin etmiştir.

4. Cehrîyye: Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ali'yi diz çöktürüp, gözlerini yumdurmuş ve üç kere "Lâ ilâhe illallâh" demiştir. Daha sonra üç defa aynı cümleyi ona tekrarlatmıştır. Zikri, cehrî olarak yapan tarikatlar genel olarak silsileleriyle dördüncü halîfeye bağlanır.²¹¹

Tasavvufta zikir, yapılış şekillerine göre ise çeşitli kısımlara ayrılır. Bunlardan bazıları, gizli-âşikâr, ferdî-toplu, muttasıl-munfasıl zikir şeklinde tasnif edilmektedir. Yapılış yönüyle zikir iki kısma ayrılır; gizli (hâfî) ve âşikâr (cehrî) zikir. Cehrî zikir, yüksek sesle veya etrafta bulunanların duyabilecekleri bir şekilde sesli olarak yapılan ve sûfilere göre meleklerin işitip yazdıkları zikirdir. Hafî zikir ise zikreden sadece kendisinin işitebileceği bir şekilde alçak sesle yaptığı ve sûfilere göre meleklerin duyamadığı ve yazamadığı zikre denir.²¹² Âyet ve hadîslerde her iki zikir şekli de tavsiye edilir. Târikatların bir kısmı âşikâr, diğer bir kısmı da gizli zikri tarikatlerinin rûkûnlarından kabul ederler. Silsileleri Hz. Ali (r.a.) vâsıtasıyla Resûlullah'a (s.a.v.) ulaşanlar zikr-i âşikâr'ı, Hz. Ebû Bekir (r.a.) vâsıtasıyla ulaşanlar ise zikr-i hâfî'yi benimsemektedirler.²¹³

Dil ile zikir, kalb ile zikir olmak üzere farklı bir tasnif de yapılmaktadır. Dua, salavât, münacat ve istiğfar gibi esasların sesli olarak söylenmesi dil ile zikir, aynı

²¹¹ Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000, ss. 198-200; Kara, *Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi*, s. 157, 158.

²¹² Ali Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s. 336, 337.

²¹³ Eraydın, s. 129.

şeylerin düşünülmesi ve kalpten geçirilmesi ise kalp ile zikir olarak adlandırılmaktadır.²¹⁴

Vird; günlük dualar, düzenli bir şekilde belli zamanlarda okunmak üzere âyet, hadîs ve dervişlerin sözlerinden derlenmiş dualar, hizb ve zikirlerdir. Her tarikatın kendine özgü bir evrâdı vardır. Bu dualar günün ve gecenin belli saatlerinde topluca veya ferden yüksek veya alçak sesle okunabilir. Tarikat ehline ve sufilere göre herkesin bir virdi olmalıdır, virdi olmayanın vâridi olmaz. Böylelerine feyz ve ilham gelmez.²¹⁵ Vird kelimesi aynı zamanda Türkçede “dilimin virdi”, “dilime vird edindim” gibi örf mecazları, Osmanlıcada “vird-i zeban etmek” gibi sözler; vird kelimesinin daima okunan, okunması, söylenmesi gerekli bir vazife sayılan sözler anlamından meydana gelmektedir.²¹⁶

Ferdî ve toplu zikir de yapılış yönünden zikrin bir diğer tasnifidir. Ferdî zikir, mürîdin kendi başına yaptığı zikirdir. Mürîd, kesin olarak şeyhin târifinin dışına çıkamaz. Rûhî hayatı bütünüyle şeyhin kontrolündedir. Şeyh, mürîdin anlattıklarından, hissetiklerinden ve gördüğü rüyâlardan hareketle değişik zikirler telkin eder. Mürîdin yaptığı zikre vird, okuduğu duaya hizb denir. Toplu zikir, ilk asırlarda pek yoksa bile, özellikle tarikatların kurulup bünyeleşmelerinden sonra tekkelerde toplu zikir meclisleri icrâ edilmeye başlanmış, zamanla belli âdâb ve erkânı olan tarikat zikirleri ortaya çıkmıştır.²¹⁷

Zikri çeşitlerine ayırırken diğer bir tasnif ise zikr-i muttasıl ve zikr-i munfasıldır. Bu konudaki esas unsur, diğer varlıkları unutarak, hatta yok sayarak Allah'ı hatırlamak ve anmaktır. Bu şekilde yapılan zikir “zikr-i muttasıl”, dünya ile ilgili iş ve meseleleri düşünceden çıkarmadan yapılan zikir ise “zikr-i munfasıl” adını almaktadır.²¹⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de “zikir” sözlük ve terim anlamlarıyla sıkça kullanılan, “zkr” kökünden gelmekte ve çeşitli kalıplarla yaklaşık olarak 292 âyette geçmektedir.²¹⁹ Âyet-i kerimelerde Allah'ı zikretmenin yanında çokça zikretmek emrine vurgu yapılmaktadır.

²¹⁴ Uludağ S., “Zikir”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, XIII, ss. 561-564.

²¹⁵ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2001, s. 274.

²¹⁶ Zehra Çelebi, *Tasavvuf Tarihinde vird-hizb geleneği ve İsmail Hakkı Bursevî'nin “serhi- salavât-ı mesîsiyye” isimli eseri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007, s. 9.

²¹⁷ Kara, s. 156.

²¹⁸ Kara, s. 158, 159.

²¹⁹ Vezire Yaman, *İtikâdî Açından Zikir Kavramı*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 6.

Kur'ân-ı Kerîm'de “Allah'ı çokça zikredin”²²⁰ emrinde çokça zikir ve takdîs, temcîd, tehlîl, tahmîd gibi Allah'a lââyık zikir çeşitlerini kapsamaktadır.²²¹ Allah Teâlâ (c.c.) kişinin her zaman zikirde bulunmasına mânî bulunmadığı için çokça zikir edilmesini emretmektedir.²²²

İnananların iki önemli vazîfesinden birinin Yüce Allah'ı anmak olduğunu belirten âyette şöyle buyrulmaktadır; “Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin.”²²³ Bu âyetle ilgili tefsirlerde kulun yükselme aşamalarında zikrin başlangıç, şükürün ise bir sonuç olduğu belirtilmektedir.²²⁴ Âyette bahsedilen zikir, bâzen dil ile bâzen de kalp ile olmaktadır. Allah Teâlâ'yı dil ile zikretmeleri, hamd, tesbîh, medh ve Kur'ân-ı Kerîm okuma ile gerçekleşir. Kalp ile zikir ise dört çeşittir:

1. O'nun zâtına ve sıfatlarına işaret eden deliller hakkında tefekkür etmek.
2. Yüce Allah'ın insanlara verdiği mükellefiyetlerin, emir ve yasakların, vaad ve vâidin nasıl olduğunu düşünmek.
3. Yüce Allah'ın yarattıklarının sınırları hakkında düşünmek.²²⁵
4. Âzalarla zikir; yani bedeninin tüm organlarının, Allah'ın emirlerini yapmak hususunda ve yasaklardan sakınma durumunda hareket halinde olmasıdır.²²⁶

Zikir insana ait olan bütün hallerde gerçekleştirilebilmektedir. “Onlar ayakta, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler”²²⁷ âyeti ile bu haller açıklanmaktadır. Akıl sahipleri tüm bu hallerde yani gerek meşgûliyet ve gerekse dinlenme hallerinin tamâmında Yüce Allah'ı zikretmekte, dillerinden zikri bırakmamaktadırlar.²²⁸ Bu âyet ile Yüce Allah (c.c.) kullukla ilgili üç hususa dikkat çekmektedir; kalp ile tasdîk, dil ile ikrâr, âzâlarla

²²⁰ Ahzâb, 33/41.

²²¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Feza Gazetecilik, İstanbul 1992, VI, 324.

²²² Fahrüddîn er-Râzî, “*Tefsîr-i Kebîr*”, *Mefâûihu'l- Gayb*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995, XVIII, 269.

²²³ Bakara, 2/152.

²²⁴ Yazır, I, 446.

²²⁵ Râzî, IV, 71.

²²⁶ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhû'l- Beyân*, (Çev. H. Kamil Yılmaz, Ömer Çelik, Süleyman Derin, Mehmet Toprak, Murat Sülün), Erkam Yayınları, İstanbul 2005, II, 96.

²²⁷ Âl-i İmrân, 3/191.

²²⁸ Yazır, II, 485.

amel ve ibadet.²²⁹ Şu halde zikir, kul için her yerde her zaman yerine getirilmesi gereken çok önemli bir esas olmaktadır.

“Onlar, inananlar ve kalpleri Allah’ı anmakla huzura kavuşanlardır. Biliniz ki, kalpler ancak Allah’ı anmakla huzur bulur.”²³⁰ Bu âyette geçen zikretmekteki maksat Kur’ân-ı Kerîm’dir. İnsanlar iman etmek için Kur’ân-ı Kerîm’den daha büyük ve faydalı bir mucize olmayacağını bilirler. Diğer yandan kalpleri bununla tatmîn olmakta ve doyuma ulaşmaktadır.²³¹ Bu mânâda ârif kişi; masiyetten uzak, ilahî zevk ve irfâna dair mârifet hali ile ibadet üzere olan, zihni ve kalbi daima Allah (c.c.) ile meşgul, hakkı zikretmekten hiçbir zaman gâfil olmayan, Allah Teâlâ’nın eşyadaki tecellilerine vâkıf olması sebebiyle yüce yaratıcının lütfunu ve kahrını hoş karşılayan ve Allah Teâlâ’nın ahlakı ile ahlaklanan kâmil bir mü’min demektir.²³² Râ’d Sûresi 28. âyette kalplerin huzura ermesinin sebebini Râzî, tefsirinde şu şekilde açıklamaktadır: Kalp Allah Teâlâ’nın büyüklüğünü araştırmaya yönelirse, kalpte nûrlar ve ilâhî feyizler ortaya çıkmakta ve o zaman huzûra ermektedir. Kalp mârifetullah ile mutluluğa ulaşmayı arzu ederse o noktada karârı bulur ve huzûra kavuşur. Kalp Yüce Allah’ı andığı zaman, O’nun celâl ve azâmet iksiri insanın kalbine düşmekte ve orayı bozulmayan nûrânî bir cevhere dönüştürmektedir.²³³ Bursevî’ ye göre dört çeşit kalp bulunmaktadır:

1. Katılaşmış kalp: Kâfirlerle münâfıkların kalbi olmakta ve ancak dünya ve şehvetleriyle huzura ermektedir.
2. Unutkan kalp: Günahkâr müslümanların kalbi olmakta ve ancak tevbeyle ve cennet nimetleriyle huzura erebilmektedir.
3. Şevk dolu kalp: İtaatkâr mü’minin kalbi olmakta ve sadece Allah’ı anmakla huzur bulmaktadır.
4. Vahdanî kalp: Peygamberlerle seçkin velîlerin kalbi olmakta ve bu kalp de ancak Allah Teâlâ ve sıfatlarıyla huzura kavuşmaktadır.²³⁴

²²⁹ Râzî, VII, 269.

²³⁰ Râ’d, 13/28.

²³¹ Yazır, V, 145.

²³² İsa Çelik, “Tasavvuf Tarihinde Ârif Kavramı”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, V(XII), 2004, ss. 25-52.

²³³ Râzî, XIII, 449.

²³⁴ Bursevî, IX, 469-470.

Zikir kelimesinin Kur’ân-ı Kerîm’deki anlamlarından birinin “hatırlamak” olduğuna işâret edilerek Âl-i İmrân Sûresinin 135. âyeti buna örnek olduğu kaynaklarda yer almaktadır.²³⁵ Bu âyet-i kerîme ile Yüce Allah (c.c.) takvâ sahiplerinin bir vasfını da şu şekilde belirtmiştir; “*Yine onlar, çirkin bir iş yaptıkları yâhut nefislerine zulmettikleri zaman Allah’ı hatırlayıp hemen günahlarının bağışlanmasını isteyenler ve bile bile, işledikleri (günah) üzerinde ısrar etmeyenlerdir.*”²³⁶ Âyet-i kerîme ile muttakîlerin günah işleseler dahî hemen Yüce Allah’ı hatırlayarak tevbe ettiklerine vurgu yapılmaktadır. Zikir kelimesi bu âyette Allah Teâlâ’yı medhü senâ ederek hatırlamaktır. Günahını affettirmek isteyen kişi öncelikle bunu yapmalı, daha sonra istiğfâr etmelidir.²³⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de zikir kelimesinin “anmak, söylemek, sözünü etmek” anlamlarında birçok âyet-i kerîmede kullanıldığı görülmektedir.²³⁸ Yüce Allah (c.c.) “*Rabbinin adını an ve bütün benliğine O’na yönel*”²³⁹ âyet-i kerîmesi ile kullarına adını anmalarını emrettiği tefsirlerde yer almaktadır.²⁴⁰ Bir diğer âyette de, “*Rabbini, içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah-akşam zikret ve gâfillerden olma*”²⁴¹ buyurarak, zikrin zamanını ve şeklini açıklamaktadır. Elmalılı tefsirinde aynı âyeti şu sözlerle açıklamıştır; Yüce Allah’ın tazarrû ve yakarışla, bir nevî korku ile çekinerek, yalvararak, yakararak, kalben ve fikren sesli olmayan bir söz ile yalnızca kendin işitecek kadar, kıraat veya dua ile sabah ve akşam zikredilmesi gerekmektedir.²⁴² Râzî ise tefsirinde bu âyet-i kerîme ile ilgili zikrin sabah ve akşam yapılmasının hikmetini açıklarken, Yüce Allah’ı anma emrinin zâhiren Hz. Peygamber (s.a.v.)’e yönelik bir hitâb olmasına rağmen, bütün mükelleflere ait genel bir ifade olduğuna da vurgu yapmaktadır.²⁴³ Bursevî tefsirinde âyetin mânâsındaki hitabın ümmete olduğunu söylemektedir. Peygamberlerin ve evliyâ mertebesindekilerin son nefes ve başlangıç korkusundan emin olduklarını yine de onların da makamlarına göre korkuları olduklarını belirtmektedir.²⁴⁴

²³⁵ Yazır, II, 425.

²³⁶ Âl-i İmrân, 3/135.

²³⁷ Râzî, VII, 75.

²³⁸ A’lâ, 87/14,15; Müzzemmil,73/8; İnsân, 76/25; Kehf, 18/63; En’âm, 6/118; A’râf, 7/205.

²³⁹ Müzzemmil, 73/8.

²⁴⁰ Râzî, XXII, 217.

²⁴¹ A’râf, 7/205.

²⁴² Yazır, V, 197.

²⁴³ Râzî, XI, 230-231.

²⁴⁴ Bursevî, VI, 505.

Zikir kelimesinin Kur'ân'da “anma” anlamında kullanıldığı bir diğer âyet-i kerîme de şöyledir; “Mü'minler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. Onun âyetleri kendilerine okunduğu zaman bu onların îmanlarını artırır. Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler.”²⁴⁵ Mü'minler, Yüce Allah'ın adı anıldığı zaman yani O'nun ism-i celâli söylendiğinde kalpleri ürperir, rahmet ümîdi ve sevgi heyecanı kaplar, sevgi ile karışık bir korku sarar, Allah Teâlâ'nın yüceliği ve ihtişamından kaynaklanan bir ürperti kaplar.²⁴⁶ Bu korku mü'minin vazgeçilmez vasıflarından biri olmaktadır.²⁴⁷

“Anmak” anlamında kullanılan zikir kelimesi “*ancak, Allah dilerse yapacağım de, Unuttuğun zaman Rabbini an*”²⁴⁸ ve “*umarım Rabbim beni, bundan daha doğru olana ulaştırır*”²⁴⁹ de, âyeti ile insanın “inşaallah demeyi” unuttuğu zaman, tesbîh ve istiğfâr ile Yüce Allah (c.c.)'ı zikrederek bu gûnahtan kurtulabileceği açıklanmaktadır.²⁵⁰ Aynı zamanda Rabbi hatırlamak: “*Umulur ki Rabb'im bu unuttuğumun yerine daha doğru ve daha hayırlısına beni ulaştırır*” tefekkürü ile zikretmek anlamına gelmektedir.²⁵¹

Zikir kelimesinin “düşünmek” anlamında kullanıldığı âyetler bulunmaktadır.²⁵² Kötülemek, yermek demek olan “dilene dolamak” da zikir kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'deki mânâlarından biridir.²⁵³ “Nikâh talebinde bulunmak” anlamında zikir kelimesinin kullanıldığı sadece bir âyet-i kerîme bulunmaktadır.²⁵⁴

“Öğüt almak” da zikir kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımlarından bir diğeridir. “*Bu Kur'ân âlemler için ancak bir öğüttür*”²⁵⁵ âyetindeki zikir kelimesi de öğüt anlamında kullanılmakta ve Kur'ân'ın bütün akıllılar âlemi için bir hatırlatma, bir öğüt olduğunu anlatmaktadır.²⁵⁶ “*Artık kim dilerse ondan öğüt alır. Bununla beraber, Allah dilemedikçe öğüt alamazlar. O takvâya (kendisine karşı gelmekten sakınılmaya)*

²⁴⁵ Enfal, 8/2.

²⁴⁶ Yazır, IV, 202.

²⁴⁷ Bursevî, VII, 13.

²⁴⁸ Kehf, 18/24.

²⁴⁹ Kehf, 18/24.

²⁵⁰ Yazır, V, 355.

²⁵¹ Bursevî, XI, 363.

²⁵² Bakara, 2/231; İsrâ, 17/69, 74, 86; Meryem, 19/67.

²⁵³ Enbiyâ, 21/36.

²⁵⁴ Bakara, 2/235.

²⁵⁵ Sâd, 38/87.

²⁵⁶ Yazır, VI, 482.

ehil olandır, bağışlamaya ehil olandır.”²⁵⁷ Kur’ân’dan öğüt almayan kâfirlere işâret eden diğer âyet-i kerîme ise şöyledir; “*Kendilerine öğüt verildiği zaman öğüt almıyorlar.*”²⁵⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de “şân ve şeref” anlamında zikir kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. “*Senin şânını yükseltmedik mi?*”²⁵⁹ “*Andolsun, size öyle bir kitap indirdik ki sizin bütün şeref ve şanınız ondadır. Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?*”²⁶⁰, “*Eğer Hakk onların arzularına uysaydı gökler ile yer ve onlarda bulunanlar elbette bozulur giderdi. Hayır, biz onlara şereflerini (Kur’ân’ı) getirdik. Onlar ise bu şereflerinden yüz çeviriyorlar.*”²⁶¹

Zikir kelimesinin anlamlarından birinin de “Kur’ân-ı Kerîm” olduğu belirtilmektedir. Zikir kelimesi bazı âyetlerde Kur’ân’a isim olurken, bazılarında ise onu nitelemek amaçlı kullanılmaktadır.²⁶² Kur’ân-ı Kerîm’de bu anlamda zikrin geçtiği çeşitli âyetler²⁶³ olduğu belirtilmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de zikir kelimesi “*(Ey Muhammed!) Sana geçmişin haberlerinden bir kısmını böylece anlatıyoruz. Şüphesiz ki sana katımızdan bir zikir (Kur’ân) verdik.*”²⁶⁴ Bu âyet-i kerîmede zikir, Kur’ân’ın ismi olarak kullanılmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’e zikir denmesi hakkında Râzî tefsirinde yer alan izahlar şunlardır; insanlara dînî ve dünyevî her türlü zikrin (hatırlatma) bulunması, Yüce Allah’ın her türlü nîmet ve lütûflarını zikretmesi ve hatırlatmasıdır.²⁶⁵ Bursevî de *Rûhu’l-Beyân*’da konuyla ilgili olarak şu ifadelerle yer verir: Büyüklerden birisi şöyle demektedir: “Şüphesiz ki, tarafımızdan sana bir zikir” yani öğüt alacağın ve kendisine sarılarak edepleneceğin bir öğüt verdik. Onun sayesinde bizim sırlarımızdan ve ona yerleştirdiğimiz senden önceki peygamberlerin sırlarından hiçbir şey sana gizli kalmaz demektedir.²⁶⁶

²⁵⁷ Müddessir, 74/55,56.

²⁵⁸ Saffât, 37/13.

²⁵⁹ İnşirah, 94/4.

²⁶⁰ Enbiyâ, 21/10.

²⁶¹ Mü’minûn, 23/71.

²⁶² İhsan Kahveci, *Kur’ân’da Zikir Kavramı ve Boyutları*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995, 34.

²⁶³ Yâsin, 36/11; Fussilet, 41/41; Kalem, 68/51; Zuhrûf, 43/36.

²⁶⁴ Tâ-hâ, 20/99.

²⁶⁵ Râzî, XVI, 42.

²⁶⁶ Bursevî, XII, 325.

Kur'ân-ı Kerîm'de zikir kelimesinin bir diğer kullanımının da “namaz ve hutbe” olduğuna işaret edilerek bazı âyetler²⁶⁷ örnek verilmektedir. *“Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.”*²⁶⁸ Âyette geçen zikir kavramı esas olarak Allah Teâlâ'yı anmak olduğundan hamd ve şükretmek, Kur'ân-ı Kerîm'i okumak, nâfile namaz kılmak, diğer ibadetlerle kalp ve dil ile her an Yüce Rabbi zikretmek anlamına da gelmektedir.²⁶⁹ Âyette geçen “Allah'ın zikrine koşun” tabirinde geçen zikir kelimesi, müfessirlerin çoğunluğuna göre “cuma hutbesi” olarak değerlendirilirken, aynı kelimenin “namaz” anlamında kullanıldığını söyleyen müfessirler de bulunmaktadır.²⁷⁰ *“(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayasızlıktan ve kötülükten alıkor. Allah'ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir. Allah yaptıklarınızı biliyor.”*²⁷¹ Yüce Allah'ı anmak yani namaz en büyük işittir. Kulun zikir ile Rabbinin hoşnutluğunu kazanması onun kurtuluşa ermesine vesîle olmaktadır. Bu sebeple namaz kılan mü'minin yaratıcının rızasını kazanırken bu vesîlesiyle kurtuluşa da ereceği belirtilmektedir.²⁷²

Anmak ve hatırlamak zikir kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'de de kullanılan kök anlamlarıdır. Diğer tüm kullanımlar bu iki kelime ile bağlantılıdır. Zikrin Kur'ân'da bulunan düşünmek, anlamak, öğüt almak, bellemek, tanımak anlamlarının kök mânâlardan hatırlamak ile bağlantısı olduğu gibi; vahiy, kitap, Kur'ân, Kur'ân âyetleri, Tevrat, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in risâleti tebliğ, kelime-i şehâdet, namaz ve hutbe, öğüt, kıssa ve anı anlamlarının da anmak kök anlamı ile bağlantısı bulunmaktadır.²⁷³

Kur'ân'da oldukça geniş bir anlam çeşitliliğine sahip olan zikir kelimesi, hadîs kitaplarında da aynı çeşitliliğe sahiptir. Kur'ân'da olduğu gibi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadîslerinde de Yüce Allah'ı zikir teşvik edilmekte, Yüce Allah'ı zikredenler övülmekte, zikretmeyenler yerilmektedir. Hadîs kaynaklarında, Kur'ân-ı Kerîm'de zikir kelimesinin mânâları ile ilişkili ve âhiret hayatıyla ilgili faydalarını anlatan birçok rivâyet bulunmaktadır. Hadîslerde daha çok dil ile zikir gerçekleştirilirken kullanılması

²⁶⁷ Bakara, 2/198,299; Cum'a, 62/9.

²⁶⁸ Cum'a, 62/9.

²⁶⁹ Yazır, VIII, 60-61.

²⁷⁰ Razî, XXI, 486.

²⁷¹ Ankebût, 29/45.

²⁷² Yazır, VI, 223.

²⁷³ Kahveci, s. 45.

gereken ifâdeler yer almaktadır. Ayrıca hadîs kaynaklarında örnek dua metinleri zikir konusu ile birlikte bulunmaktadır. İlgili hadîslerde zikir teşvik edilmekte, yerine getirildiğinde karşılığında pek çok mükâfat vaad edilmektedir.²⁷⁴

Ebu Mûsâ el-Eş'arî (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Rabbini zikredenle etmeyenin farkı, diriyle ölünün farkı gibidir.*”²⁷⁵ Buna göre zikir kalplerin canı, rûhu ve hayatı olmaktadır. Kalbin huzurlu olması yaratanını anmasıyla gerçekleşmektedir. Kalp boş bırakılırsa ya gaflet dolmakta ya da ölmektedir. Zikir sayesinde kalp ve kişi hayat bulmaktadır.²⁷⁶

Ebû Hureyre (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Allah Teâlâ (c.c.) şöyle buyuruyor: Ben kulumun beni düşündüğü gibiyim. Beni zikrettiği zaman onunla beraberim. Eğer beni yalnız başına anarsa, ben de onu yalnız anarım. Şayet beni bir toplulukla beraber anarsa, ben de onu daha hayırlı bir topluluk içinde anarım.*”²⁷⁷ Hz. Peygamber (s.a.v) bu hadîsi-i şerifte Allah Teâlâ'nın kuluna olan yakınlığını anlatmakta, kul Rabbine ne kadar yaklaşırsa, O'nun da kuluna ziyâdesiyle karşılık vereceğini ifade etmektedir. Hadîs-i şerifte geçen “kulum beni zikrettiği zaman” ifadesinde yer alan zikretmek fiili Yüce Allah'ın ona yardım edeceğini, şeytan başta olmak üzere türlü kötülüklerden koruyacağını, sözüne değer vereceğini ve dualarını kabul edeceğini bildirmektedir.²⁷⁸

Ebû Hureyre (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

- “*Müferridler öne geçti*” buyurdu. Bunun üzerine sâhâbiler:

- *Müferridler ne demektir, Ya Resûlallah? Diye sordular. Resûl-i Ekrem de:*

- “*Allah'ı çok anan erkek ve kadınlardır*” buyurdu.²⁷⁹ Sahâbilerin sorusuyla;

Resûlullah (s.a.v.) müferridlerin Allah Teâlâ'ya yönelen, sadece ve sadece O'na ihlâsla ibadet eden, dünyanın bütün zevklerini geriye bırakan, Allah Teâlâ'yı zikretmeyi ve O'nu fikretmeyi en büyük zenginlik kabul eden, vakitlerinin büyük kısmını Allah Teâlâ'nın zikriyle geçiren erkek ve kadınlar olduğunu ümmetine öğretmektedir. Yüce

²⁷⁴ Vezire Yaman, *İtikâdî Açıldan Zikir Kavramı*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 39.

²⁷⁵ Buhârî, Daavât, 66.

²⁷⁶ M. Yaşar Kandemir, İ. Lütfi Çakan, Raşit Küçük, *Riyâzî's Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2006, VI, 267.

²⁷⁷ Müslim, Zikir, 2.

²⁷⁸ Kandemir, VI, 269.

²⁷⁹ Tirmizî, Daavât, 128.

Allah'ı zikir etmeye düşkün olmak kulu diğer kullar arasında ileri mertebeye geçirmektedir.²⁸⁰

Abdullah İbn Büsr (r.a.) şöyle dedi; “*Bir adam Resûl-i Ekrem (s.a.v.)’e hitâben: - Ya Resûlullah! İslâmiyet’in emirleri çoğaldı. Bana sıkı sıkıya yapışacağım bir şey söyle, dedi. O da:*

- “*Dilin hep Allah’ı zikretsin!*” buyurdu.²⁸¹ Resûlullah (s.a.v) bu hadîs-i şerifte Yüce Allah’ı zikretmenin belli bir yere, belli bir zamana, belli bir hale bağlı olmadan, gençlik veya yaşlılık farkı gözetmeden her zaman yapılabilecek nafîle bir ibadet olduğunu açıklamaktadır. Bu açıklama ile hiç kimsenin Yüce Allah’ı zikretmemek için bahanesi kalmamaktadır.²⁸²

Ebû Hureyre ile Ebû Sâid el-Hudrî (r.a.)’den rivâyet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Bir topluluk Allah’ı zikretmek üzere bir araya gelirse melekler onların etrafını sarar; Allah’ın rahmeti onları kaplar; üzerlerine sekînet iner ve Allah Teâlâ (c.c.) onları yanında bulunanlara över.*”²⁸³ Hadîs-i şerifte Yüce Allah’ı anıp zikrederek ve O’na bağlılığını gösteren kullara Rablerinin ikramı anlatılmaktadır. Ayrıca “zikreden mü’minlere sekînet iner” ifâdesi ile Yüce Allah’ın rahmetinin onları kuşatacağı ve kalplerine derin bir huzur ve tatmin hissi geleceği, içlerindeki sıkıntının gideceği, O’na olan saygılarının daha da fazlalaşacağı belirtilmektedir.²⁸⁴

Hz. Enes (r.a.) anlatıyor, Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: “*Allah Teâlâ (c.c.) şöyle seslenir: “Beni bir gün zikreden veya bir makamda benden korkan kimseyi ateşten çıkarın!”*”²⁸⁵ Bir kimse mü’min olduğu hali ile Yüce Allah’ı herhangi bir an için bile zikretmiş olsa bunun boşa gitmeyeceğini, farklı günahlardan cehenneme girecek dahi olsa dünyada yaptığı o bir anlık zikir hürmetine ateşten kurtulacağına vurgu yapılmaktadır. Burada geçen zikir kalbin ihlâsla ve sahih bir niyetle yapılan zikir olmaktadır.²⁸⁶

²⁸⁰ Kandemir, VI, 271.

²⁸¹ İbn Mâce, Edeb, 53.

²⁸² Kandemir, VI, 274.

²⁸³ Müslim, Zikir, 39,38.

²⁸⁴ Kandemir, VI, 298.

²⁸⁵ Tirmizî, Cehennem, 9.

²⁸⁶ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1989, VI, 518.

İman ehli olanlar, her hallerinde zikrullâhı çoğaltmak ve zikrin feyzine ulaşarak bütün zamanlarını gafletin çirkinliğinden arındırmaktadır. Zikir sırasında gaflet halinin ortaya çıkması, zikri tamamen ihmale nispeten daha hafif olması sebebi ile zikri terk etmenin hiçbir gerekliliği bulunmamaktadır.²⁸⁷ Tasavvufun amaçlarından biri insanın değişmesi, gelişmesi ve hakikate ulaşmasıdır. İnsan istek, arzu ve eylem ile gerekli değişikliğe ulaşabilmektedir. İnsanda değişiklik yaratacak eylemler arasında zikir de bulunmaktadır.²⁸⁸

İnsan nefsinin farklılaşma, değişme süreci başta ilerleyen bir süreç olarak görülmektedir. Fakat zikir insanın kendi doğası ve kendisiyle aynileştiği gerçeklik haline gelerek nihayete ermektedir. Zikrin yardımıyla insan, öncelikle bütünleşmiş, altın gibi saf ve katıksız bir nefse kavuşmakta ve bundan sonra da arınmış olan nefsinin Allah Teâlâ'ya sunmaktadır.²⁸⁹ Sûfiler zikrin bütün kalbî amelleri kapsayan bir isim olduğunu söylemektedir. Çünkü gerçek anlamda Allah Teâlâ'yı zikreden ve bu esnada bütün eylem, söz ve hatıralarını murâkabe edenin zikri, kalp amellerinin çıkış yeri veya bu amellerinin birleşimi olmaktadır. Çünkü Allah Teâlâ'yı zâtında, sıfatında ve fiillerinde bulunduğu durum üzere zikreden, yaratana hakkıyla kulluk yapmış olmaktadır.²⁹⁰

Hâris el-Muhâsibî (v. 857), “er-Riâye” adlı eserinde zikir hakkında şu sözü söylemektedir: “Daha önce işlemiş olduğu günahları andıkça, korkusu depreşir, endişesi baskılaştır, hüznü süreklileşir, zikirden gâfil olduğunda, fikirden yoksun kalır, nefsi onunla çekişir boğuşur, gaflet ve yenilgileri yüzünden sâlih kulların bile uzak kalamadığı küçük kusurlardan bazısına doğru kayar.” Mü'min kişi günahlarını unutmayarak, Allah'ı zikrettiği sürece fikir dünyasında daim yaratana ile beraber olabilmeye saadetini erebilmektedir.²⁹¹

“el-Lüma” adlı eserinde Ebû Nasr Serrâc Tûsî (v. 988), “Zikir, Kur'ân kaynaklı bir tasavvuf kavramıdır. Sûfiler zikri, “elest bezmi”ni ve orada verdiğimiz sözü hatırlamak olarak anlamaktadırlar. Kur'ân'ın kendisi ve emirleri hep bu ilâhî mukâveleyi hatırlatan birer zikirdir. Buradan amacın “elest bezmi” sözleşmesini

²⁸⁷ İbn Atâullah el-İskenderî, “*Hikem 'ül Atâiyye el-Muhkem fî Şerhi'l Hikem*”, *Tasavvufî Hikmetler*, (Haz. Selahattin Hacıoğlu), Kurtuba Kitap, İstanbul 2009, s. 89.

²⁸⁸ Hasan Kayıklık, *Tasavvuf Psikolojisi*, Akçağ Yayınevi, Ankara 2009, s. 166.

²⁸⁹ Seyyid Hüseyin Nasr, *Tasavvufî Makaleler*, (Çev. Sadık Kılıç), İnsan Yayınları, İstanbul 2007, s. 56.

²⁹⁰ Ebu'l-Alâ Afîfî, *Tasavvuf İslam'da Manevî Hayat*, (Çev. Ekrem Demirli), Abdullah Kartal, İz Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 221.

²⁹¹ Hâris el-Muhâsibî, “*er-Riâye*”, *Nefs Muhâsebesinin Temelleri*, (Çev. Şahin Filiz, Hülya Küçük), İnsan Yayınları, İstanbul 2009, s. 209.

unutmamak olduğu da anlaşılmaktadır. Mutasavvıflara göre gerçek zikir Allah Teâlâ'yı şiddetle sevmek, O'ndan nasıl korkulmak gerekiyorsa öyle korkmak ve gaflet meydanından müşâhede semâsına yükselmektir. Zikirden maksad Allah'ı hiç unutmamak olduğuna göre, zikrin efdâl olanı kalbî ve hâfî olanıdır. Hz. Peygamber'in özel olarak bazı sahâbîlere bir takım evrâd verdiği de görülmektedir” ifadelerine yer vermektedir.²⁹²

Mutasavvıflardan Ebû Tâlib el-Mekkî (v. 996), “Kûtu'l-Kulûb” isimli eserinde zikri şu şekilde anlatmaktadır: “Kulun, her gece ve gündüze ait bir tesbîh virdi olmalıdır. Bunun en azı; hadîs-i şerîflerde yer alan zikir çeşitlerinden birinin dokuz yüz defa okunmasıdır. Bu tesbihi yüz defa okursa, Rasûlullah (s.a.v)'dan mervî bir esere göre; o gün, en faziletli ameli yapmış olur.”²⁹³

Abdülkerîm Kuşeyrî (v. 1072), Risâle'sinde zikir hakkında şu tespitlere yer verir: “Zikir, Hakk Teâlâ'ya giden yolda kuvvetli bir esastır, hatta bu yolda temel şart zikirdir. Devamlı zikir müstesnâ, başka bir şekilde hiçbir kimse Allah Teâlâ'ya ulaşamaz. Zikrin özelliklerinden biri belli bir vaktinin olmayışıdır. Farz ve nafîle olarak zikrin yapılmadığı bir zaman yoktur. Hasan-ı Basrî şöyle der: “Halâvetî (manevi zevki) üç şeyde arayınız; namazda, zikirde, Kur'ân okumada. Eğer buralarda halâveti bulursanız ne âlâ, bulamazsanız biliniz ki (zevkle amel etme) kapısı (kalbin kasâvetî sebebi ile) kapalıdır.”²⁹⁴

İmam-ı Gazâlî (v. 1111) ise “İhyâ” adlı eserinde zikir ile ilgili görüşlerini beyân ederken şu ifadelere yer vermektedir: “İbadetler kalbin huzuru ile değerlenir. İbadetlerin neticesi huzurdur. Zikrin de evveli ve âhiri vardır. Evveli üns ve muhabbeti gerektirir. Zikrin sonu ise üns ve muhabbeti tevlîd eder. Mürîd ilk halinde kalp ve lisanını vesveselerden kurtarıp, Allah Teâlâ'nın zikrine bağlamakta zorluk çeker. Eğer muvaffak olursa, zikir ile ünsiyet peydâ eder ve kalbinde zikrettiği kimseye karşı bir muhabbet uyanır. Bunun böyle olmasına şaşmamak lazımdır. Çünkü bir adam yabancı birisini güzel vasıfları ile başka birisine anlata anlata, o adamın gönlünde ona karşı gaybî bir aşk uyanır ve ona hayalen âşık olur ki bu aşkın neticesi olarak onu anmadan duramaz

²⁹² Ebû Nasr Serrâc Tûsî, “*el-Lüma*”, *İslam Tasavvufu*, (Çev. Hasan Kamil Yılmaz), Altınoluk Yayınları, İstanbul 1996, s. 510, 511.

²⁹³ Ebû Talib El-Mekkî, *Kutu'l-Kulûb*, (Çev. Yakup Çiçek), Umran Yayınları, İstanbul 1998, s. 221.

²⁹⁴ Abdülkerîm Kuşeyrî, *Tasavvuf İlimine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, (Haz. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul 1991, ss. 367-372.

bir hale gelir. Çünkü bir şeyi seven daima onu anar. Bir şeyi çok anan da ne olsa onu sever. İşte Allah Teâlâ'yı zikretmenin evveli de böyledir.”²⁹⁵

Zikrin zamanına ait görüşlerini Sühreverdî (v. 1234), *Avârifü'l-Meârif*'de şöyle açıklamaktadır: “Mü'minin gündüze ait yapacağı amellerden birisi; sabah namazını kıldığı yerde kıbleye karşı oturup zikirle meşgul olmasıdır. Hem Resûlullah (a.s.)'da sabah namazını kıldıktan sonra, güneş yükselineye kadar dünya kelâmı konuşmadan zikir ve tefekkürle geçirilmesine teşvik etmiştir.”²⁹⁶ Amellerin tertibi şöyle olur: Kalbi rahat ve nefsi de itaat içinde olduğu müddetçe namaza devam eder, namazdan usanırsa Kur'ân okumaya geçer, çünkü sadece Kur'ân okumak nefse namaz kılmaktan daha hafif gelir. Eğer tilâvetten de usanırsa kalp ve lîsânıyla Allah Teâlâ'yı zikreder. Bu tür zikirde kıraatten daha hafiftir. Zikirden de usanırsa, diliyle zikri bırakır ve kalbi ile murâkabeye yönelir. Murâkabe; kalbin, Allah Teâlâ'nın kendisine baktığını bilmesidir. Sâlik, kalbi ile bu anlayış üzerine devam ettiği müddetçe murâkabe halindedir. Murâkabe bizzat zikirdir, hatta en faziletlisidir. Kulun devamlı zikir ve şükür içinde bulunması gerekir. Gece ile gündüzün arasına bir şey girmedığı gibi; zikir ve şükür arasına da onları bozacak bir şeyin girmemesi icâb eder. Zikir, bütünü ile kalbin amelidir; şükür ise âzâların amelidir.”²⁹⁷

İbnü'l-Arabî'ye (v. 1240) göre zikir isminin belirli ve tanımlanmış bir yeri, lafızı veya hali bulunmamaktadır. Ona göre her varlık Hakk'ı zikretmekte, çünkü varlıktaki her şey aracılığıyla hakka ulaşabilmektedir.²⁹⁸

İbnü'l-Arabî “Fütûhât-ı Mekkiyye”de zâkirin zikrini gerçekleştirebilmesi yaratanın lütfündan olduğunu şu ifadelerle açıklamaktadır: “Hakk Teâlâ'nın, “Beni zikredin, ben de sizi zikredeyim” sözündeki zikirde; Allah Teâlâ'nın zikredilmesi, kulun zikrinden sonra gelir. Allah şöyle buyurur: “*O size salât eder.*”²⁹⁹ Başka bir ifadeyle, kendi zikrini sizinkinden sonra getirir ve siz O'nu zikredene kadar O sizi zikretmez. Siz ise, sizi buna muvaffak kılp zikrini size ilham etmedikçe, O'nu zikredemezsiniz.

²⁹⁵ İmam-ı Gazâlî, “*İhyâu Ulûmi'd-dîn*”, (Çev. Ahmed Serdaroğlu), İstanbul 1975, I, 869.

²⁹⁶ Ebû Dâvûd, İlim, 13.

²⁹⁷ Şihâbüddîn Sühreverdî, “*Avârifü'l-Meârif*”, *Gerçek Tasavvuf*, (Çev. Dilâver Selvi), İstanbul 2008, ss. 499-505, 519.

²⁹⁸ Suad el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, (Çev. Ekrem Demirli), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005, s. 727.

²⁹⁹ Ahzâb, 33/56.

Dolayısıyla kendisini O'nunla ya da kendisiyle zikretmeniz üzere, size zikretmeyi hatırlatır. Allah Teâlâ'da sizi sizinle ve kendisiyle zikreder.”³⁰⁰

“Zikrin değeri, zikredenin bilgisinin büyüklüğü ile ölçülür.”³⁰¹ Bazıları yanıltmış ve bilgiyi sadece vehbî yolla Allah'tan almayı kabul etmişlerdir. Bunun velîlerdeki yolu, fikir değil, zikirdir.”³⁰²

“Mektûbât-ı Rabbânî” isimli eserin müellifi İmam-ı Rabbânî (v. 1624), “orada bir harâbe seçip vakitlerinizi, şânı büyük Allah Teâlâ'nın zikri ile mâmur kılınız. Hiç kimse ile meşgul olmayınız. Nefy ve isbat (Lâ ilâhe illallâh) zikrine devam ediniz. Bu kelime-i tayyibenin tekrarı ile bütün murâdları sine sahasından çıkarıp atınız. O vâhid zattan başka matlûb, maksûd ve mahbûb kalmasın. Şayet kalp, bu zikri yapmaktan acizlenirse; dille söyleyiniz. Amma gizli olmak şartı ile. Zira açıktan yapılan zikir bu tarikatta (Nakşibendiyye) memnûdur” sözleriyle zikir hakkında görüşlerini beyân etmektedir.³⁰³

Müellifimiz, “Vesîle” isimli eserinde zikir ile elde edilecek faydayı şu sözlerle ifade etmektedir: “Allah Teâlâ varlıkların dillerini zikir ve tesbîhiyle meşgûl ve âşina eyledi. Ve O'nu zikredenlerin kalplerine iman gömleği giydirip evrâd ve ezkârıyla süsledi ve aydınlattı.”³⁰⁴

Zikrin faydalarından birinin de şeytanın vesveselerinden insanı uzak tutmak olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: “Zâkir eğer Hakk'ın zikrinden uzak gâfil olursa insana ettiği gibi cinlerin gönlüne dahi delalet verir, saptırır. Yani o şeytan vesvesesiyle insanı saptırdığı gibi cinnîleri dahi saptırır. Ya Rab insî ve cinnî şeytandan sana sığınırım.”³⁰⁵

Zikrin acele etmeden tefekkür ederek yapılması gerektiğini şu sözlerle aktarır: “Şimdi bu ism-i âzam esmânın ve en mükemmeli olduğu bilindiyse sâlik-i sâdık bu ismi zikrettiğinde müsemâmını bilerek riâyet etmeli, düşünerek ve acelesiz tekrar etmesi vâciptir. Mesela Allah dediğinde Allah azîmüş-şân öyle bir azîm zâttır ki, kemâlî sıfatlarının tamamını kendinde toplamıştır ve onlar ile muttasıftır. Eksikliklerden ve

³⁰⁰ İbn Arabî, VII, 32.

³⁰¹ Muhyiddîn İbn Arabî, “Fütûhât-ı Mekkiye”, (Çev. Ekrem Demirli), İstanbul 2010, VIII, 115.

³⁰² İbn Arabî, X, 79.

³⁰³ Ahmed Fârûkî Serhendî İmam-ı Rabbânî, “Mektûbât-ı Rabbânî”, (Çev. Abdulkâdir Akççek), Çile Yayınevi, İstanbul 1977, II, 1294, 425. Mektup.

³⁰⁴ el-Kâdirî, s. 2

³⁰⁵ el-Kâdirî, s. 6.

yokluktan münezzehe ve hissî, aklî, fikrî tahayyüllerden, evhâmdan ve tüm tahayyüllerden hiç birine benzemeyip bizzat ferd-i âzamdır diye tefekkür ve teemmül etmesi lazımdır.”³⁰⁶

Müellif hafî ve cehrî zikir hakkında şu görüşleri beyân etmiştir: “Zira zikr-i meşrû faydalı olmalıdır. Yalnız tekrardan bir fayda hâsıl olmaz, ‘abes ile iştigâldir. Ulemâya uymak icâttan daha hayırlıdır, denilmiştir. Lâkin “وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ” “Allah’ı çokça zikreden erkekler ve kadınlar”³⁰⁷, “وَأَذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ” Ve Rabbinin adını zikret³⁰⁸, “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا” Ey iman edenler Allah’ı çokça zikrediniz”³⁰⁹ âyet-i kerîmeleri ile “Allah’ı o kadar çok zikredin ki, münâfiklar deli desinler.”³¹⁰, “Cennet bahçelerine uğradığınız zaman, oradan istifade ediniz. Cennet bahçeleri nedir? dediler. Zikir halkalarıdır buyurdu”³¹¹ ve diğer sayısız hadîs-i şerîfler bu sözü reddeder. Zira zâkir lafza-i celâli tekrar ettiğinde her birinde “اللَّهُ مَعْبُودِي الْوَاجِبُ الْوُجُودُ” diye düşünerek zikreder. Bu minvalde zikretmek kalben ve zihnen yapılan ibadetlerin hepsinden daha faziletlidir. Bidat olması nerede kaldı? Lakin ulemâ arasında ihtilâf vardır ki zikir ve dil ile yapılan diğer ibadetler sadece kalp ile mi daha faziletli yoksa kalple birlikte dil ile mi daha faziletlidir? Bazıları “gizli amel alenî amelden daha efdaldır”³¹² hadîs-i şerîfini delil göstererek mücerred kalp ile daha efdaldır demişlerdir. Bazıları, özellikle İbn Hacer Askalânî der ki; “kalp huzuruyla zikir” lisan ile efdaldır ki ona zikr-i kâmil denir. “Gizli ameller açık amellerden daha hayırlıdır.”³¹³ Hadîs-i mutlak değildir. Belki sâlikin mertebeleri itibariyledir. Yani sâlikin kemâli halinde geride olmak efdaldır demekle hadîsi tevîl ettiler ve yüksek sesle zikir etme cevazında ihtilâf ettiler. Bazı meşâyih, sâlik gerek başlangıç halinde ve gerek bitiş halinde açıktan zikir etmek evlâdır dediler. Bazıları gizlisi evlâdır, dediler. Her ne kadar Allah katında açık ile gizli eşit ise de gizlide tam bir huzur olup sâlik riyâdan uzak olur, dediler. Bazıları sâlikin haline bakılır, eğer sâlik ihlâs sahibi ise onun hakkında açıktan zikretmek evlâdır; eğer ihlâslı değilse gizlisi evlâdır, dediler.

³⁰⁶ el-Kâdirî, s. 15.

³⁰⁷ Ahzâb, 33/35.

³⁰⁸ Müzzemmil, 73/8.

³⁰⁹ Ahzâb, 33/41.

³¹⁰ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebir*, XII, 169.

³¹¹ Tirmizî, Daavât, 83; Ahmed b. Hanbel, III, 150.

³¹² Beyhâkî, Şuabu’l-Îmân, V, 376.

³¹³ Beyhâkî, Şuabu’l-Îmân, V, 376.

Sûfiyeden tahkik ehli demişlerdir ki; zikir ve Kur'ân'ı açıktan okumak âvâm halk ve yeni başlayan sâlikler hakkında evlâ, belki vâciptir. Hatta fikhen şer'i engel olmadıkça Kur'ân-ı Kerim'i açıktan okumak evlâdır diye açıklamışlardır. Zira açık okuma kötü düşünceleri kalpten söker ve gâfilleri ikâz eder. Şerh-i Meşârik'te³¹⁴ yazılıdır ki; açık zikir ile gizli zikrin efdaliyeti makamlara göredir. Mürşit bazen mürîdine yüksek sesle zikretmeyi emreder. Tâ ki o mürîdin kalbinden kökleşmiş kötü düşünceleri izâle olsun. Zira zikirde, duada ve diğer ibadetleri açıktan yapmak Hakk Teâlâ'ya göstermek için değildir. Belki zikir ile nefsi tasvîr ve zikri nefiste kuvvetlendirmek, nefsi başka iştigalden ve havâtırdan men içindir. Bu makamda bazı tahkik ehli kimseler derler ki; yüksek sesle zikir daha sâlihtir. Zikri gizlemek daha faziletlidir. Bir yerde sâlih ile faziletli cem olsa sâlih ile amel olunur. Nitekim okumak, tecvid ilmine göre okumaktan daha faziletlidir. Lakin tecvidli okumak daha sâlihtir onun için evvela sâlih okumak evlâ ve daha faziletlidir. Buna göre gizli zikir daha faziletlidir. Lakin kalp temizliği ve kötü düşüncelerin defî ve kâmil huzur daha sâlihtir. Bunlar ise yeni başlayanlara göre sürekli sessiz kalmakla olmaz. Zira fâsid havâtır artar. Onun için daha sâlih olanla amel olunmalı, yeni başlayan sâlike açıktan zikir daha faziletlidir. Ta ki kalp huzurunu tahsîl etsin ve kendine kalbî zikir zuhûr etsin.”³¹⁵

Kelime-i Tevhidle ilgili; “Kelime-i tevhîd mânâsıyla rûh ile cesed menzilesindedir. Mânâsız rûhsuz cesed mesâbesindedir. Nitekim rûhsuz cesedden bir fayda gelmediği gibi bu kelime ile de mânâsız faydalanılamaz. Sâlik sırr-ı hû ile terbiye eder. Hazret-i Şeyhin kalbi beyte ve rûhu kafese ve sırrı tayra teşbîhi somut bir şekilde anlaşılması içindir. Bu tâbir âlem-i kulûbdan geçmedikçe âlem-i ervâha girilmediğine ve âlem-i ervâhtan geçmedikçe âlem-i esrâra girilmediğine işârettir. Yoksa hakikat-i hal bunun aksidir. Zira âlem-i kulûbdan âlem-i ervâh daha büyüktür. Âlem-i ervâhtan âlem-i esrâr daha geniştir. Şimdi bunun hakikî mîsâli üç dâiredir ki birbirini kuşatır. Meselâ dâire-i kübrâ âlem-i esrârdır. Dâire-i vüstâ âlem-i ervâhtır. Dâire-i suğrâ âlem-i kulûbdür. Büyükler derler ki; mademki sâlik başlangıç aşamasında, beşeri duyguları ağır basar ve nefsinin şehvetlerine meyleder ve dünya ile kirlenmiştir. O sâlik lisânıyla her “لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ” dedikçe kalbiyle “لَا مَعْبُودَ إِلَّا اللَّهُ” demesi lazımdır. Yani ibâdete lâyıq ve müstahak Allah'tan başkası yoktur. Ulûhiyet ve havas-ı ulûhiyet ancak zâtına mahsûs

³¹⁴ Şerhi Meşâri-ı Şerîf: İmâm-ı Sağâni'nin hadis ilmine dâir Meşârikü'l-Envâr'ın şerhidir.

³¹⁵ el-Kâdirî, s. 15, 16.

demekle mânâ verir. İkincisi sâlikin beşeriyeti zaîf olup ve nefsi arzuları da yok olup o sâlik zikirden lezzet alıp şevk ve zevki ziyâde olduğunda o zaman lisânıyla “لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ” dedikçe kalbiyle “لَا مَطْلُوبَ إِلَّا اللَّهُ” diyebilir. Zira sâlikin bu makamda fikirleri ve dünya düşünceleri izâle olur. Yani her gönülde maksûd ve matlûb odur. Ondan başka bir maksûd ve matlûb yoktur. Üçüncüsü sâlikin gönlünden mâsivâ sevgisi gidip dünya lezzeti tamamıyla izâle olup vahdet-i vücûd onun bâtınında zuhûra gelip makâm-ı âlîlere yükselir. O zaman sâlik lisânıyla “لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ” dedikçe kalbiyle “لَا مَوْجُودَ إِلَّا اللَّهُ” demek câiz olur. Yani ondan başka mevcûd yoktur. Her vücûdun hakikati odur. Her ne kadar isim itibarıyla başkası vehm olunursa da demekle mânâ verir. Bu makâma makâm-ı istihlâk ve fenâ fillâh denir. Onun için her zâkir-i ârif ve sâlik-i sâdika vâciptir ki gönlünden Hakk’tan başkasını melce’ ve mevcûd vardır zannını “لَا إِلَهَ” nefyi ile reddedip, her vücûdu zâhiren ve bâtinen hakkın kendisi olduğu “إِلَّا اللَّهُ” ispatıyla ispât etsin. Tâ ki hakk-ı tevhîd tamam olsun.”³¹⁶ sözlerine yer vermektedir.

el-Kâdirî, Allah Teâlâ’nın zikrinin, muhlîs kullar için her şeyden sevimli olduğunu şöyle aktarır: “Şimdi ehl-i ihlâsın bir an Allah Teâlâ’nın zikriyle meşgul olmaları onlar için dünyadan ve içindeki her şeyden daha sevimlidir. Zira onlar zikri Hakk’a devamlarıyla kalplerini mâmûr kılmışlar ve dillerini zikirle süslemiş ve alıştırmışlardır. Onun için zikrullâh muhlîslere refik-i âlâdır.”³¹⁷

Sabah akşam Allah’ı zikredenlerin doğru yola iletileceğini şöyle ifade eder:

“وَبِتَّوْحِيدِهِ” “Dahi Allah Teâlâ’nın tevhîdiyle “إِبْتِهَاجَ إِبْتِهَاجًا” iftial babından sevinç mânâsındadır. Yani tevhîd-i ilâhî ve zikri rabbâniyle mesrûr olur. Tesbîh edenler sabah-akşam, her an tesbîh ve tehlîl ile meşgûl olan müvahhîdler “هَدَىٰ أَهْلَ طَاعَتِهِ إِلَىٰ صِرَاطٍ” “kendisine itaat edenleri doğru yola erdirdi” sözünde mânâsı: Allah Teâlâ kendisine itaat eden kullarını doğru yola hidâyet eder.”³¹⁸

Canlı ve cansız tüm varlıklar Allah Teâlâ’yı zikrettiğini ifade ederken şunları aktarır; “يُسَبِّحُ الطَّائِرُ فِي وَكْرٍ” “يُسَبِّحُ” Paklık ile yâdetmek mânâsındadır, tenzîh gibi “وَكْرٍ” kuşların yuvasıdır. Mânâsı: bütün kuşlar yuvalarında dilleriyle Allah Teâlâ’yı tesbîh ederler. Kuşların hal lisanı ile ettikleri gibi. “وَيُمَجِّدُهُ الْوَحْشُ فِي قَفْرِهِ” Kavli-i şerîfinde “وَحْشٌ” Ta’zîm yüceltmek mânâsındadır. “يُمَجِّدُ” Fiilinin mef’ulü Allah’a râcidir. “وَحْشٌ”

³¹⁶ el-Kâdirî, s. 109, 110.

³¹⁷ el-Kâdirî, s. 53.

³¹⁸ el-Kâdirî, s. 53, 54.

Vahşi yabanî canavar ki âdemden ürker, kaçır. “قَفْرٌ” Sahra, çöl demektir. Mânâsı: Evcil hayvanların yaptığı gibi bütün vahşî hayvanlar mefâzatta yani yaban yerlerde Allah Teâlâ’yı yüceltir ve ta’zîm ederler. Nitekim “تَسْبِيحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِي هُنَّ” “O’nu yedi gök ile yer ve bütün bunlardaki akıl sahipleri tesbîh eder ve hatta hiç bir şey yoktur ki, O’nu hamdiyle tesbîh etmesin. Her şey Allah’ı tesbîh eder ancak onların tesbîhlerini anlamazsınız. O, cidden Hâlîm olandır, bağışlayandır”³¹⁹ âyet-i kerîmesi halkın gerek canlı ve gerekse cansız kendi lisanlarıyla tesbîh ettiklerini ifade etmektedir. Lakin biz gâfil olduğumuzdan onların tesbîhlerini idraktan mahrum kalmışız.”³²⁰

Müellifimiz, dua mânâsı olan âyeti kerîmelerden olan Bakara Sûresi 286. âyeti üç kez okunmalı şeklinde bilgi vermiş ve sebebini şöyle açıklamıştır: “رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا” dan buraya değin üç kere okusunlar, demektir. Üç kere okumaya sebep dua talebindeki tekrar ve güzel olanı istemede mübâlağa etmektir.”³²¹

Esmâ’ül-hüsnânın zikredilmesi ile ilgili şunları aktarır; “Evvela bilinmelidir ki Allah Teâlâ “وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا” “en güzel isimler Allah’ındır ona bu isimlerle dua ediniz”³²² âyet-i kerîmesinde ilâhî zâtı için güzel isimler yüce sıfatlar olup, o güzel isimlerle zâtını isimlendirip, kullarına emir buyurmuştur. Rivâyet olunmuştur ki; ashâbdan bir kimse dua esnâsında Allah ve Rahmân isimleriyle dua ettiğinde müşrikler dediler ki, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve ashabı tek olan Rabbimize ibâdet ederiz dedikleri halde neden iki isim zikrederler? Sorularının asıl temeli şu ki ismin çokluğunun ilâhın çokluğu anlamına gelmesi gerektiği düşüncesidir. Hâlbuki isimlerin çokluğu müsemmânın şerefine delâlet eder, Mantıkınca esmânın sayısı ve çokluğu müsemmânın şerefi üzerine delâlet eder. Yoksa müsemmânın çokluğunu gerektirmez. Bu sebepten “قُلْ” “ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ” âyetleri nâzil oldu. De ki: “Allah’a ister Allah diye dua edin, ister Rahmân diye. Hangisiyle isterseniz onunla dua edin.”³²³ Yani Allah Teâlâ’nın esmâ-i hüsnâsı vardır. Yani onun için mânâlar vardır ki mânâların en güzelleridir. Şimdi Hakk Teâlâ hazretlerini o esmâ-i şerîfeler ile zikredin.”³²⁴

³¹⁹ İsrâ, 17/44.

³²⁰ el-Kâdirî, s. 55.

³²¹ el-Kâdirî, s. 10, 11.

³²² A’râf, 7/180.

³²³ İsrâ, 17/110.

³²⁴ el-Kâdirî, s. 11, 12.

el-Kâdirî, tevbe ile ilgili eserinde şunlara yer verir: “Allah Teâlâ affedici ve gâfûrdur. Mutlaka küçük günahları ve tevbeden sonra büyük günahları af ve mağfiret eder. Nitekim “قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا” “De ki; ey nefislerine zulmeden kullarım Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyiniz o bütün günahları affeder”³²⁵ âyet-i kerîmesi buna delildir. Tevbesiz büyük günahların affi hususunda ihtilaf olmuştur. Ehl-i sünnetin cumhuruna göre tevbesiz büyük günahların bazısını affeder ve bazısıyla azap eder. Bazılarına göre tevbesiz büyük günahların affi hususunda kesinlik yoktur. Belki haktan ümit edilir. Mutezile tâifesi büyük günahların tevbesiz af ve mağfiret olunması imkânsızdır. Zira büyük günahları işleyen kimse tevbesiz ölse cehenneme girer ve onda sonsuz kalır, dediler. Mezhepleri bâtıldır. Hak olan mezhep büyük günahları işleyen tevbesiz ölmesi Allah Teâlâ’nın elindedir. Dilerse af ve mağfiret eder, dilerse terbiye için cehenneme koyar. Lakin o âsî, cehennemde bakî kalmaz. Zira mü’mindir. Her mü’min cennete dahil olacaktır. Nitekim “وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ” “Allah mü’minlere altından ırmaklar akan cenneti vaadetti”³²⁶ âyet-i kerîmesi “diliyle lâ ilâhe illallâh dediğini kalbiyle tasdik eden, cennete girer”³²⁷ hadîs-i şerîfi mü’minlerin ve muvahhidlerin cennete dâhil olacaklarını duyurmuştur.”³²⁸

“وَتَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ”³²⁹ “Zira halkın kalpleri zikriyle mutmaîn ve rûhlar mârifetiyle sakin olurlar”, “Allah Teâlâ mü’minlerin kalplerini mutmaîn kılar.”³³⁰ sözleriyle Allah Teâlâ’yı zikretmekle kalplerin mutmaîn kılınacağını açıklamıştır.

Müellif, zikir ve salavât ile çokça meşgul olmayı; “Nitekim necâta gerçek sebep bir evliyâ-ı kirâmın irfân kaynağı ve insanların cinlerin peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.)’e salâvat, intisaplar, salât ve selâm ile çokça meşgul olmalarıdır.”³³¹ sözleriyle evliyâyı irfân kaynağı olarak aktarmıştır.

Müellif, eserin ilk bölümünde İhlâs Sûresi, Felak Sûresi, Nâs Sûresi, Fâtiha Sûresi, Bakara Sûresi 1-5. âyetler, Bakara Sûresi 255, 285, 286. âyetlerin mealini vermiş, açıklamalar yapmıştır. Bu sûrelerin faziletlerine de değinmiştir. Esmâü’l-hüsna,

³²⁵ Zümer, 39/53.

³²⁶ Tevbe, 9/72.

³²⁷ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, IV, 127.

³²⁸ el-Kâdirî, s. 26, 27.

³²⁹ Râd, 13/28.

³³⁰ el-Kâdirî, s. 56.

³³¹ el-Kâdirî, s. 66.

salavât, ve Allah Teâlâ'nın sıfatlarıyla ilgili evrâdı açıklarken Allah Teâlâ'yı zikretmenin önemini sıkça vurgulamış, zikrin faydasının ancak mânâsının anlaşılıp, tefekkür edilmesiyle gerçekleşeceğini dile getirmiştir.

3.2. ESMÂÜ'L-HÜSNÂ

“Esmâü'l-hüsnâ” Arapça sıfat tamlaması olup, güzel isimler mânâsına gelmektedir.³³² Allah'ın güzel isimleri olan esmâü'l-hüsnâ sûfilerce zikir olarak okunmaktadır. Bu isimlerin mânâlarını ortaya çıkarmak için birçok şerh yazılmıştır.³³³ Ârifler Allah Teâlâ'nın bütün isimlerinin güzel olduğunu ifade etmektedir.³³⁴ Tasavvufî hayat yaşayanlar, Allah Teâlâ'nın ahlakıyla ahlaklanmayı esas alan seyirlerinde bu isimlerin hakikatleri ile bezenmektedir.³³⁵

Allah Teâlâ'nın güzel isimleri, gerek Kur'ân-ı Kerîm'de gerek hadîs-i şerîflerde yer almaktadır. Allah Teâlâ'nın zâtı bir; güzel isimleri (esmâü'l-hüsnâ) ise çok sayıdadır.³³⁶ İsmi çoğulu olan esmâ ile “güzel, en güzel” mânâsındaki hüsnâ kelimelerinden oluşan esmâü'l-hüsnâ (el-esmâü'l-hüsnâ) terkihi naslarda Allah'a nisbet edilen isimleri anlatmaktadır. Sadece Kur'ân'da yer alan ilâhî isimler 100'den fazla olmakta; çeşitli hadîslerde Allah Teâlâ'ya nisbet edilen başka isimler de bulunmaktadır. Esmâü'l-hüsnâ terkiбинin, geniş mânâsıyla bunların hepsini içine almakla birlikte terim olarak daha çok doksan dokuz ismi içerdiği kabul edilmektedir.³³⁷ Allah Teâlâ'nın isimlerinin en üstünü, hepsinin kavramını içinde toplayan eksik sıfatlardan uzak, tek başına hiçbir varlığa gerçek veya mecâzî isim olarak verilemeyen, Allah Teâlâ'nın sıfatlarını tamamen içine alan “Allah” ismidir. Allah Teâlâ'nın diğer isimlerine, Allah Teâlâ'nın sıfatları da denilmektedir.³³⁸ Allah Teâlâ'nın zâtî ismi olan, O'ndan başka hiçbir varlığa ad olarak verilmeyen ve tüm isimleri kendisinde toplayan “Allah” ismidir.³³⁹

³³² Cebecioğlu, s. 253.

³³³ Uludağ, s. 127.

³³⁴ Seyyid Cafer Seccadi, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, (Çev. Uygur, Hakkı), Ensar Yayınları, İstanbul 2007, s. 136.

³³⁵ Sadreddin Konevi, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, (Çev. Ekrem Demirli), İz Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 16-17.

³³⁶ Osman Çetin, “Esmâü'l-Hüsnâ”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yayıncılık, İstanbul 1994, II, 118-122.

³³⁷ Bekir Topaloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, XI, 404-418.

³³⁸ Suat Ünlü, “İlk Türkçe Kur'an Tercümelerine göre Esmâ-i Hüsnâ”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI(II), 2007, s. 218.

³³⁹ H. İbrahim Şener, “Âsâr-ı Kemal'de Yer Alan Esmâü'l Hüsnâ”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: IV, 1987, s. 230.

Allah Teâlâ'ya iman eden her insan O'nunla zihnî ve kalbî bir alaka içinde bulunmakta ve bu alakasını ilerletmeyi arzulamaktadır. Bu konu ile alakalı kelâm âlimleri “sıfat”a ilişkin çalışmalarıyla insanın bu zihnî ihtiyacını gidermek istemekte, edebî ve tasavvufî literatür de ise insanın Allah Teâlâ ile ilgili gönül bağlantısının zenginleştirilmesi hedeflenmektedir.³⁴⁰ İslam ilimleri içerisinde yer alan kelâmın en temel konusu “ulûhiyet” olmaktadır. Bu anlamda kelâm ilmi, Allah Teâlâ'ya nasıl inanmamız ve O'nun hakkında nasıl konuşmamız gerektiğini ele almaktadır. Allah Teâlâ, madde özelliklerini taşımadığından dolayı O'nun hakkında konuşmamız ise sadece O'nun isimleri ve sıfatları ile olabilmektedir.³⁴¹

Esmâü'l-hüsnâ şerhleri ilk olarak Araplarda başlamakta, ilerleyen zamanlarda İranlılar ve Türklerde görülmektedir.³⁴² Türkçe yazılan birçok manzûm ve mensûr esmâü'l-hüsnâ şerhi edebiyatımızda yer almaktadır.³⁴³

Kâinatın bir yaratıcı ve yöneticisinin var olduğunu kabul eden insanlar bununla birlikte madde özelliği bulunmadığından onu duyularıyla idrak edememektedir. Bu sebepten yaratıcı ancak kâinat ve insanla olan ilgisi bakımından tanınabilmektedir. Böylece esmâü'l-hüsnâ bilgisi, Allah-kâinat alakasına ışık tutması ve sonuçta Allah Teâlâ'yı tanıması bakımından önem taşımaktadır.³⁴⁴ Tecellî, ortaya çıkmak ve görünmektir. Kudret-i İlâhiye eserlerinin eşyada görünmesi demektir. Tecell-i esmâ ise Hakk Teâlâ'nın esmâü'l-hüsnâsından bir ismin sâlikin gönlünde yer etmesi anlamına gelmektedir. Böyle bir tecellîye mazhâr olan kimse o ismin nûrları altında şaşkınlığa düşmektedir.³⁴⁵ Bütün yaratıklar, gerçekte ilâhî isimlerin tecellîleri olmaktadır. Onlar yaratılışları, şekil ve sûretleri, hayatları, gördükleri vazîfeler, hayatlarındaki netîceler ve sâhip kıldıkları bütün özellikleri ile Cenâb-ı Allah'ın varlığına delil olmaktadır. Şu halde yaratılmış varlıklar kendilerinde tecellî eden isimlerle âdeta sürekli O'nu anmakta, yaratan, rızıklandıran, yaşatan, öldüren, yerlerine yenilerini getiren olarak ancak O'nun bulunduğunu, başka hiçbir varlığın olmadığını ve O'nun mutlak tenzîhetini

³⁴⁰ Topaloğlu, XI, 404-418.

³⁴¹ Orhan Koloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ'da Tevkîfîlik – Kıyâsîlik Problemi; Fahreddîn er-Râzî Örneği”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII(II), 2004, s. 232.

³⁴² Ali Yılmaz, “Esmâ-i Hüsnâ Şârihi İbn-i İsmâ-yı Saruhânî”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. XXX, sy. II, (1994), s. 2.

³⁴³ Şahin Kızılabdullah, *Hakim Seyyid Mehmed Efendi Hayatı, Eserleri ve Manzum Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, s. 43.

³⁴⁴ Topaloğlu, XI, 404-418.

³⁴⁵ Ebû Nasr Serrac Tûsî, “*el-Luma*”, *İslam Tasavvufu*, (Çev. Hasan Kamil Yılmaz), Altınoluk Yayınları, İstanbul 1996, s. 524.

göstermektedir.³⁴⁶ Allah Teâlâ'yı tanımak demek âlemde hâdis olan her şeyin, O'nun yaratması ve îcad etmesi ile olduğunu bilmektir. Allah Teâlâ'dan başka yaratıcı ve îcad edici bulunmamaktadır. Yarattıklarını ve işlerini yaratan O, kudret ve hareketlerini îcad eden yine O'dur. Kullarının bütün işleri, O'nun yaratması ve kudretinin tecellîsiyle meydana gelmektedir.³⁴⁷

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de "*Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım*"³⁴⁸ buyurmaktadır. Bu âyette insanın, Allah Teâlâ'ya iman etmesi, ibadetlerini yerine getirmesi ve itaat içinde olabilmesi için öncelikle O'nu tanımmasının gerekmekte olduğuna vurgu yapılmaktadır. Zâriyat Sûresinin 56. âyetinde geçen "ibadet" kelimesine "mârifet" anlamını vermekte olan âlimlere göre âyetin anlamı "*Ben cinleri ve insanları ancak beni tanısınlar diye yarattım*" şeklinde olmaktadır.³⁴⁹ Sonuç olarak Allah'ı tanımak insanın yaratılış sebebi ve öncelikli görevi olmakta ve bu görevi yerine getirebilmenin en doğru yolu da esmâü'l-hüsna'yı bilmekten geçmektedir. En güzel isimler anlamına gelen "el-esmâü'l-hüsna" tabiri, Kur'ân'da dört âyette³⁵⁰ geçmektedir. Nüzûl sırasına göre bu âyetler incelenecek olursa Â'raf Sûresi 180. âyet ilk sırada yer almaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de esmâü'l-hüsna terkinin yer aldığı ilk âyet-i kerîmede yüce yaratıcı şöyle buyurmaktadır: "*En güzel isimler Allah'ındır; bu güzel isimlerle O'na dua edin, O'nun isimleri hakkında inkâra sapanları kendi haline bırakın. Onlar yaptıklarının cezasını çeceklerdir.*"³⁵¹ Âyette Allah Teâlâ'ya en güzel isimleriyle dua edilmesi istenirken, isimler hakkında te'vîle kayılmaması, Allah Teâlâ'dan gayrisine nispet edilerek yaratılmışlara ait isim ve kavramlarla karıştırılmaması gerektiğine vurgu yapılmaktadır.³⁵² Âyette yer alan Allah Teâlâ'nın isimleri hakkında "eğriliğe sapmak" (ilhâd); Allah Teâlâ'ya layık olmayan isimler isnâd etmek, Allah Teâlâ'ya "baba" demek veya "cebbâr", "mütekebbîr", "zûintikam" gibi yücelik ve kudret ifade eden isimleri reddetmek veya Allah Teâlâ'ya mahsus isimleri Allah Teâlâ'dan başka varlıklara vermek, Allah Teâlâ'ya isim ve sıfat vermede kayıtsızlık göstermek, Allah

³⁴⁶ Selim Arık, *Laleler ve Güller Esmâ-i Hüsnâ İle 99 Ehadîs-i Büşra Şerhi*, Payitaht Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 17.

³⁴⁷ Gazalî, I, 281.

³⁴⁸ Zâriyât, 51/56.

³⁴⁹ İsmail Karagöz, *Kur'an'ı Anlamak Kırk Ayet ve Yorumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2008, s. 77.

³⁵⁰ A'râf, 7/180; Tâ-Hâ, 20/8; İsrâ, 17/110; Haşr, 59/24.

³⁵¹ A'râf, 7/180.

³⁵² İbni İsa Saruhanî, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, (Haz. Numan Külekçi), Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s. 10.

Teâlâ'ya, Kur'ân ve sünnette bulunmayan isimler vermek veya isimlerin anlamlarını batıl te'vîllerle bozmak veya isimlerini red veya inkâr etmek anlamına gelmektedir.³⁵³ Allah Teâlâ'nın, “*en güzel isimler Allah'ındır*” sözü, hasır (sadece) anlamını ifade etmektedir. Buradaki “hasır”, “en güzel isimler, sadece Allah Teâlâ'nındır” anlamına gelmektedir.³⁵⁴ Âyette geçen “Allah” ismi, Allah Teâlâ'nın kendisi gibi eşi ve benzeri olmayan anlamını ifade etmektedir. Sıfat ve isimlerin fazlalığı, zâtın birden fazla olmasını gerektirmeyeceğinden o isim ve sıfatların her biri Allah'ın benzersiz özelliklerinden birini meydana çıkarmaktadır.³⁵⁵

Allah Teâlâ zâtına en güzel isimleri ile dua edilmesini istemekte, kullarının lisanlarını bu isimlerle süslemelerini ve bu güzel isimlerde daima kendisinin anılmasını istemektedir.³⁵⁶ Âyetin son kısmında insanlar içerisinde Allah Teâlâ'nın isimleri hakkında inkâra sapanların da var olduğunu, bu durumun kınandığını ve bu inkârlarının karşılıksız kalmayacağını ve cezalandırılacakları anlatılmaktadır. Bu âyet, inkârcıların ve müşriklerin ulûhiyetle ilgili inançlarının sapıklığını ortaya koymasıyla beraber; bazı insanların gösteriş, aşırı hayranlık, saygı, çıkar sağlama niyetiyle idareci, lider, kahraman gibi bazı kişileri överken iltifatın sınırını aşarak, övdüğü kişiyi adeta tanrısal bir konumda gösteren söylemlerde bulunulmasının yanlış olacağına işaret etmektedir.³⁵⁷ Bu kişilerin Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatları konusunda yanlış yolu tutmalarına karşılık, tabiat ve hevâlarına göre hareket ettikleri için yardımsız bırakılarak cezalandırılacakları bildirilmektedir.³⁵⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de esmâü'l-hüsnâ terkinin yer aldığı ikinci âyet-i kerîmede Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Allah kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayandır. En güzel isimler O'nundur.*”³⁵⁹ Yüce Allah kendisinden başka ilâh olmadığını belirtmek için tevhîdi anarak, ilim ve kudret özelliklerine sahip olanın, ortağı olmayan tek ilâh olduğunu, ibadete layık olanın, başkası değil, O olduğunu bildirmek için zikretmektedir.³⁶⁰ Allah Teâlâ'nın isimleri en güzel isimlerdir, onun binlerce mukaddes

³⁵³ İsmail Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları Esmâ-i Hüsnâ*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 23.

³⁵⁴ Râzî, XI, 167.

³⁵⁵ Yazır, VII, 179.

³⁵⁶ Ömer Nasuh Bilmen, *Kur'ân'ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1992, II, 1129.

³⁵⁷ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, II, 633, 634.

³⁵⁸ Bursevî, VI, 447.

³⁵⁹ Tâ-hâ, 20/8.

³⁶⁰ Râzî, XV, 430.

ismi bulunmaktadır. Kulun vazifesi yaratanına tam bir samimiyetle ibadetlerini yerine getirmek ve rahmetine sığınmaktır.³⁶¹ Allah Teâlâ'nın isimlerinin güzelliği zâtları itibarı ile değildir. Çünkü onlar lafız ve seslerden ibarettir. Onların güzelliği anlamlarından gelmektedir.³⁶²

Kur'ân-ı Kerîm'de esmâü'l-hüsnâ terkiibinin yer aldığı üçüncü âyet-i kerîmede ise Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *“De ki: (Rabbinizi) ister Allah diye çağırın, ister Rahmân diye çağırın. Hangisi ile çağırırsanız çağırın, nihâyet en güzel isimler O'nundur. Namazında sesini pek yükseltme çokta kısma. İkisi ortası bir yol tut.”*³⁶³ Allah Teâlâ'nın isimlerinin güzel olmasının anlamı, onların, Allah Teâlâ'ya hamd edip onu takdîs etme, yüceltme anlamlarını ifade etmektedir.³⁶⁴ İslâmiyet gelmeden evvel özellikle Güney Arabistan'da “Rahmân” kelimesinin kullanımı tanrının ismi olarak geçmektedir. Bu nedenle Taberî'nin rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamberin dua, niyaz ve ibadetlerinde Rahmân ismini söylemesi müşrikler tarafından yadırganmış, bu kullanımın onun ana esas olarak kabul ettiği tevhîd inancına ters düşeceği öne sürülmüş, bunun üzerine İsrâ Sûresinin 110. âyeti nazil olmuştur.³⁶⁵ Allah Teâlâ'nın pek çok isimleri bulunmakta ve bu isimler en yüksek güzellik, yücelik ifade etmektedir. Bunların hangisiyle olursa olsun dua câiz kabul edilmektedir. İsmi birden fazla olmasından dolayı, isim sahibinde birden fazla olması gerekmemektedir. Bütün esmâü'l-hüsnâ ile dua, ortağı bulunmayan Allah Teâlâ'ya yapılmaktadır.³⁶⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de esmâü'l-hüsnâ terkiibinin yer aldığı dördüncü ve çalışmamız içerisinde yer alan sonuncu âyet-i kerîmede ise Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *“O, yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerdeki ve yerdeki her şey O'nu tesbîh eder. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*³⁶⁷ İsimlendirme, isim için değil bu iki ismin müsemması olan Allah Teâlâ'nın zâtı içindir. Allah Teâlâ'nın isimlerinin tamamının güzel olması bu iki isminin de güzel olmasını gerektirmektedir. “En güzel olması”, cemâl ve celâl sıfatlarına delalet etmelerinden dolayıdır.³⁶⁸ Tüm müellifler “Allah” isminin

³⁶¹ Bilmen, IV, 2059.

³⁶² Bursevî, XII, 167.

³⁶³ İsrâ, 17/110.

³⁶⁴ Râzî, XV, 85.

³⁶⁵ Topaloğlu, XI, 404-418.

³⁶⁶ Yazır, V, 333.

³⁶⁷ Haşr, 59/24.

³⁶⁸ Bursevî, XI, 298.

diğerlerinden farklı bir isim olduğunu kabul etmektedir. Diğer isimlerin hepsi belli köklerden türediğı ve belli anlamları Yüce yaratıcıya izâfe ettiği halde tercih edilen telakkîye göre Allah lafzı câmid (türetilmemiş) bir isim olup herhangi bir kök anlamını taşımamaktadır. Diğer isimler gerçekten zâtı niteleyen sıfatlardan ibarettir; esmâü'l-hüsânın nitelediğı yüce zâtın özel ismi olan lafza-i celâl “Allah” ismi ise bütün sıfatların içeriğine işaret etmektedir. Nitekim Allah kelimesinin Kur’ân’da 980 defa tekrarlanırken dikkati çeken kullanılışı da onun bu konumunu göstermektedir.³⁶⁹ Allah Teâlâ (c.c.), zâtına yalnızca ve yalnızca “güzel isimleri” nispet etmektedir. Aynı zamanda tüm isimler, güzel isimler olmaktadır ki Yüce Allah, kendisine nispet ettiği bu isimleri “güzel”in dışındaki bütün niteliklerden arındırmaktadır.³⁷⁰ Âyette geçen “halk”, kelimesi “takdir etme” mânâsına gelmektedir.³⁷¹ Haşr Sûresi 23. ve 24. âyetlerde kullanılan esmâü'l-hüsna şunlardır; Melîk, Kuddûs, Selâm, Mü’min, Müheymin, Azîz, Cebbâr, Mûtekebbîr, Hâlik, Bâri’, Musavvir ve Hakîm.³⁷²

İlâhî isimlerin güzellikle vasıflandırılmasının sebeplerini İbnü'l-Arabî şöyle sıralamaktadır:

1. “Esmâü'l-hüsna Allah hakkında yücelik ve aşkınlık ifade etmekte ve kullarda saygı hissi uyandırmaktadır.
2. Zikir ve duada kullanıldıklarında duanın kabulüne vesîle olmakta ve sevap kazandırmaktadır.
3. Kalplere huzur ve sükûn vermekte, lütûf ve rahmet ümidi aşılamaaktadır.
4. Bilginin değeri bilen değeri bağı bulduğu ve bilenlerin en şerefli de Allah Teâlâ olduğu için esmâü'l-hüsna bilgisine vakıf olanlara bu bilgi meziyet ve şeref kazandırmaktadır.
5. Esmâü'l-hüsna Allah Teâlâ için vâcip, câiz ve mümtenî olan sıfatları içermesi sebebi ile O'nun hakkında yeterli ve doğru bilgi elde edebilmemizi mümkün kılmaktadır.”³⁷³

³⁶⁹ Topaloğlu, XI, 404-418.

³⁷⁰ Konevi, s. 15.

³⁷¹ Râzî, XXI, 424.

³⁷² Karaman, V, 304.

³⁷³ Topaloğlu, XI, 404-418.

Allah Teâlâ'nın isimlerini anmak, cennete götüren ameller arasında sayılmaktadır. Kur'ân'da yer alan emir ve yasaklar, cennete kavuşabilmenin yolundaki en önemli esaslardandır. Bunların ilk başında imân etmek ve sâlih amel işlemek yer almaktadır. Konu edilen hadîste de yer aldığı üzere, Allah Teâlâ'yı farklı isimleriyle anmak, zikretmek, o isimlerle O'na dua ve niyazda bulunmak, cennete ulaştıracak esaslar arasında bulunmaktadır.³⁷⁴ Müellifimiz esmâü'l-hüsânın sayısı hakkında; *“zikredilen esmâ-i şerîfeler Allah Teâlâ'nın meşhûr ve bilinen esmâ-i şerîfesidir. Yoksa Allah'ın esmâ-i şerîfeleri bununla sınırlı değildir. Zira bazı ulemâ demişlerdir ki: Kitap ve sünnette Allah Teâlâ'nın bin bir ism-i şerîfi mevcuttur. Ve bazıları demişlerdir ki: Allah Teâlâ'nın dört bin esmâsı vardır. Onun bini Kur'ân ve hadîste, bini Tevrat'ta, bini İncil'de ve bini Zebûr'da zikrolunmuştur”*³⁷⁵ ifadelerini aktarmaktadır.

Esmâü'l-Hüsân ile duânın faziletini ve önemini anlatırken Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: *“Bir adamın şöyle söylediğini işitti;”Allah'ım, şehâdet ettiğim şu hususlar sebebi ile senden taleb ediyorum. Sen kendisinden başka ilâh olmayan Allah'sın, Birsin, Samedsin, doğurmadın, doğmadın, bir eşin, bir benzerin yoktur.” Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v) buyurdular: Nefsimi kudret elinde tutan Zât'a yemin olsun, bu kimse, Allah'tan İsmi Âzam-ı adına talepte bulundu. Şunu bilin ki, kim İsmi Âzamlı dua ederse Allah ona icabet eder. Kim onunla talepte bulunursa (Allah ona dilediğini mutlaka verir.)”*³⁷⁶

Resûlullah (s.a.v) buyurdu ki: *“Bir adam şöyle duâ etmişti: “Ey Allah'ım, hamdlerim sanadır, nimetleri veren sensin, senden başka ilâh yoktur, Sen semâvat ve arzın celâl ve ikram sahibi yaratıcısısın. Hayy ve Kayyûmsun (kainâtı ayakta tutan hayat sahibisin.) bu isimlerini şefaathçi yaparak senden istiyorum!”*

(Bu duayı işiten) Rasûlullah (s.a.v) sordu:

“Bu adam neyi vesîle kılarak duâ ediyor, biliyor musunuz?”

“Allah ve Resûlu daha iyi bilir.”

³⁷⁴ Kadir Paksoy, “Allah'ın Doksan Dokuz İsmiyle İlgili Rivayetin Tahlili”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, XI(I), 2011, s. 100.

³⁷⁵ el-Kâdirî, s. 44.

³⁷⁶ Tirmizî, Daavât, 65; Ebû Davûd, Salât, 358.

“Nefsimi kudret elinde tutan Zât’a yemin ederim ki, o Allah’a, İsm-i Âzam’ı ile duâ etti. O İsm-i Âzam ki, onunla duâ edilirse, Allah icâbet eder, onunla istenirse verir.”³⁷⁷

Yukarıda geçen hadîs-i şerîflerde Resûlullah (s.a.v) dua edilirken İsm-i Âzam şefaathî yapılarak istendiği takdirde Allah Teâlâ’nın isteneni vereceğini ifade etmiştir. Allah Teâlâ’nın isimleri ile yapılan duâlara icabet edileceğini bildiren Peygamber Efendimiz (s.a.v) bir başka hadîs-i şerîfde esmâü’l-hüsnâ ile yapılan duaların da af ve mağfirete vesîle olacağı hakkında şöyle buyurmaktadır: *Resûlullah (s.a.v) bir adamın “Ey Allah’ım bir ve samed olan, doğurmayan ve doğrulmayan, eşi ve benzeri de olmayan Allah adıyla senden istiyorum. Günahlarımı mağfiret et, sen Gafûrsun, Rahîmsin” dediğini işitmişti, hemen şunu söyledi; “o mağfiret edildi, o mağfiret edildi, o mağfiret edildi.”*³⁷⁸

Bir diğer rivâyette İsm-i Âzam ile ilgili Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *Esmâ b. Yezid (r.a.) anlatıyor ki: “Allah’ın İsm-i Âzam’ı şu iki âyettir ki:*

1. *Bakara Sûresinde; “İlâhınız, tek olan ilâhdır, ondan başka ilâh yoktur. O Rahmân ve Rahîmdir”*³⁷⁹

2. *Âl-i İmrân Sûresinin*³⁸⁰ *baş kısmı: “Elif-Lâm-Mîm. O Allah ki, O’ndan başka ilâh yoktur, O Hayy ve Kayyûmdur.”*³⁸¹

Bir başka hadîsi şerîfte Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *“Yâ ze’l-celâli ve’l-ikrâm: Ey azâmet ve kerem sahibi Allah’ım! Duasını ihmal etmeyip sık sık söyleyiniz.”*³⁸² Her kimin esmâü’l-hüsnâ’dan nasîbi, sadece lafızlarını işitmek, lügat bakımından tefsir ve vaazını bilmek ve mânâsının Allah Teâlâ (c.c.) hakkında sâbit olduğuna kalbi ile inanmaktan ibâret kalırsa, şüphesiz o insan talihsizdir ve derecesi düşüktür, halk arasında övünecek bir şeye sâhip olduğu söylenemez.³⁸³ Allah Teâlâ’nın isimleri ile ilgili diğer bir hadîs-i şerîfte ise *“Ey Rabbim sen benim destekçimsin ve yardımcısın. Senin sayende çare düşünür, senin sayende saldırır, senin sayende*

³⁷⁷ Tirmizî, Daavât, 109; Ebû Davûd, Salât, 358; Nesâî, Sehv, 57.

³⁷⁸ Ebû Dâvûd, Salât, 184; Nesâî, Sehv, 57.

³⁷⁹ Bakara, 2/163.

³⁸⁰ Âl-i İmrân, 3/1,3.

³⁸¹ Tirmizî, Daavât, 65; Ebû Dâvûd, Salât, 358.

³⁸² Tirmizî, Daavât, 92; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 177.

³⁸³ İmam-ı Gazâlî, *Esmâü’l-Hüsnâ Şerhi*, (Çev. M. Feriât), Feriât Yayınları, İstanbul 2005, s. 44.

mukâtele ederim”³⁸⁴ buyurarak, mü'minlere kendisine bu isimlerle nidâ edildiğinde yardım olacağını bildirmektedir.

Müellifimiz esmâü'l-hüsna ile ilgili yalnızca Yüce Allah'ın isimlerinin zikredilmesinin yetersiz olduğunu mânâlarının da bilinmesinin önemini şöyle belirtmektedir: *النَّا فَعِ الضَّارُّ* ü dediğinde hayır ve şerrin Allah Teâlâ'dan olduğunu bilip menfaatine şükür ve zararlarına sabır etsin ve diğer esmânın da hukukuna bu usul üzere uyulsun. Bazıları ihsândan kasıt isimlerin mânâlarını bilip tasdik etmek veya bereket umarak, ihlâs üzere o isimleri zikretmektir dediler. İmâm Buhârî saymaktan murât o esmâyı hıfz ve ezber etmektir, der. Daha uygun olan da bu sözdür.” Esmâü'l-hüsna'ya başlama şeklini ve sonunda da salavât-ı şerife ile bitirilmesinin önemini şu sözlerle ifade etmektedir: “Evvvelki büyük şeyhler esmâü'l-hüsna'nın okunmasında güzel olan evvelâ *“اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ يَا رَحْمَنُ يَا رَحِيمُ إِلَى آخِرِهِ”* (Ey Rahmân ve Rahîm olan Allah'im senden diliyor ve dileniyorum ki) nidâ sözü (يَا) ile okumalıdır demişlerdir. Her ism-i şerîfin sonunda, mesela, *“يَا رَحْمَنُ”* dediğinde; “Efendimiz, Muhammed (s.a.v.)'a ve ehli beytine salât et ve bana ve benimle ilgili herkese nimetlerinle rızıklandır ve âfiyetinin devamını ihsân et ey merhametlilerin en merhametlisi” salavât-ı şerîfini de okumalıdır. Bu salavât güzel, müstehâb, sevâbı çok ve özelliği de iksir gibidir demişlerdir.”³⁸⁵ Allah (c.c.)'ın isimleri ile duanın önemini, bu isimlerin mânâlarının bilinmesinin gerekliliğini anlattıktan sonra müellifimiz lafza-i celâlin sadece O'nun zâtına ait olduğuna şu cümlelerle vurgu yapmaktadır: “Bilinmelidir ki Allah lafzı, isimlerin en muazzamı ve en mükemmelidir. Tebliğ ve yüce zâtına mahsûs bir isim olmakla Hakk'tan başkasına verilmesi asla sahih ve câiz değildir.”³⁸⁶

el-Kâdirî eserinde esmâü'l-hüsna ile ilgili bölümünün büyük bir kısmını bu isimleri zikretmenin önemi ve faydalarına ayırmaktadır. Eserde birçok esmânın faydasını açıklayan müellifimiz, bazı esmânın sadece anlamlarını verirken bazılarını da daha detaylı anlatmaktadır. Müellifin eserinde bir kimsenin esmâü'l-hüsna'nın anlamlarını bilmesi ve onları vird haline getirmesi ile elde edeceği faydaları ve mükâfatları aktardığı ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

“الرَّحْمَنُ” Bir kimse her namaz akabinde tam bir ihlâs ile yüz kere *“الرَّحِيمُ-الرَّحْمَنُ”*

³⁸⁴ Tirmizî, Daavât, 132; Ebû Dâvûd, Cihad, 99.

³⁸⁵ el-Kâdirî, s. 12, 13.

³⁸⁶ el-Kâdirî, s. 15.

ismini vird edinse Hakk Teâlâ ona cümle halkı rahîm ve şefik kılar.³⁸⁷

“الْمَلِكُ” Bir kimse “الْمَلِكُ” ism-i şerîfini her gün vird edinse Hakk Teâlâ onu ehl-i tasarrûf zümresine ilhâk eder ve halk nazarında hürmetli kılar.

“الْقُدُّوسُ” Bir kimse bu ismi her gün zevâl vaktinde yüz kere zikretse Hakk Teâlâ onun kalbini cemâl nûruyla ve celâl esrârıyla temizler, sâf kılar. Ve cümle illetlerden ve bitkinlikten arındırır.

“السَّلَامُ” Bir kimse bu ismi tam bir ihlâs ile yüz yirmi bir kere hasta üzerine okusa Hakk Teâlâ ona şifâ ihsân eder.³⁸⁸

“الْمُؤْمِنُ” Bir kimse bu ismi günde yüz kere vird edinse veya birlikte nüshâ edinse Hakk Teâlâ onu şeytânın hîlesinden emîn kılar, ins ve cinden hiç kimse ona hiçbir şekilde ilişmez.

“الْمُهَيِّمُ” Bir kimse bu ismi gusülden sonra yüz kere kıraat etse Hakk Teâlâ onu bâtın ehlinden kılıp ilm-i gaybı bilen kılar. İlâhi ilhâmıyla kalbini süsler.

“الْعَزِيزُ” Bir kimse bu ismi kırk gün boyunca her gün kırk bir kere sabah namazından sonra zikretse Hakk Teâlâ onu ebeden bir kimseye muhtaç etmeyip bitmez bir hazine sırrına mazhâr kılar.

“الْجَبَّارُ” Bir kimse bu ismi her gün günde yirmi bir kere zikretse Hakk Teâlâ onu cebbâr-ı ‘anîd ve şeytan-ı merîd ve cümle zâlimlerin şerrinden emîn kılar.³⁸⁹

“الْمُتَكَبِّرُ” Bir kimse bu ismi eşine cima‘dan önce yüz kere okusa Hakk Teâlâ ona sâlih evlat ihsân eder.

“الْبَارِئُ-الْمُصَوِّرُ” Bir kimse bu iki ismi hamile olmayan hanımlara yedi gün oruç tutturup iftar vaktinde tahâret üzere yirmi bir kere okuyup su üzerine nefh edip o hanıma o su ile iftar ettirirlerse, Allah’ın kudreti ile hamile olur.

“الْعَفَّارُ” Bir kimse cuma namazından sonra yüz kere ya “يَا عَفَّارُ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي” diye zikretse Hakk Teâlâ onu dünyada rızıklanmış ve âhirette bağışlanmış kılar.

“الْقَهَّارُ” Bir kimse bu ismi vird edinse Hakk Teâlâ onun kalbinden mâsivâ muhabbetini ihraç edip kendi muhabbetiyle doldurur.

³⁸⁷ el-Kâdirî, s. 18.

³⁸⁸ el-Kâdirî, s. 19.

³⁸⁹ el-Kâdirî, s. 20.

“الْوَهَّابُ” Bir kimse bu ismi gece yarısında hâcet için yüz kere zikretse sonra başını açıp dua etse Hakk Teâlâ onun hâcetini giderir. Bir sâlike sülûku zamanında feyiz ve fütûhat zâhir olmasa o salik üç gece veya yedi gece; gece yarısında sıdk, ihlâs ve pak abdest ile iki rekât namaz kılıp, yüz kere “يَا وَهَّابُ هَبْ لِي مِنْ فَضْلِكَ” (ey karşılıksız veren bana feyzinden ver) dese Hakk Teâlâ o sâlike kapı açar.³⁹⁰

“الرَّزَّاقُ” Bir kimse bu ismi sabah namazından sonra kibleye yönelerek evinin her köşesinde harf-i nidâ ile ikişer kere zikretse Hakk Teâlâ onu zenginlerden eder ve dini var ise ihlâs eder.³⁹¹

“الْفَتَّاحُ” Bir kimse bu ismi sağ elini göğsünün üzerine koyup yetmiş kere zikretse Hakk Teâlâ onun kalbinde olan tutukluğu defedip kalbine inşirâh ihsân eder.

“الْعَلِيمُ” Bir kimse bu ismi vird edinse Hakk Teâlâ onu faydalı ilmiyle rızıklandırır. Bir kimse su içerken “سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ” (Sen her türlü noksanlıktan münezzehsin, bize öğrettiğinin dışında bir ilmimiz yoktur, Alîm ve Hakîm olan sensin) dese Hakk Teâlâ onu faydalı ilm ve sâlih amelle rızıklandırıp, o suyu ona şifâ kılar.³⁹²

“الْبَاسِطُ” Bir kimse bu ismi vird edinse Hakk Teâlâ onun rızıkına genişlik ihsân eder zâhirde ve bâtında meşakkatini defeder. Bir kimse uyurken başı altına bu ismi yazıp koysa o gece ihtilam olmadan emin olur.

“الرَّافِعُ” Bir kimse üç gün oruç tutup dördüncü gün bir tenha mekânda yetmiş bin kere “الْخَافِضُ” ismini harf-i nidâ ile okusa Hakk Teâlâ onu düşman şerrinden emin eder. Bir kimse gün ortasında veya gece yarısında yüz kere “الرَّافِعُ” ismini harf-i nidâ ile zikretse Hakk Teâlâ onu yaratılmış olanlar arası genişliğinde rızık ve zenginlik ile mümtaz eder. Kalbe dahi arız olan heyecanı def ve ref edip, kalbe inşirâh ve gönüle ferahlık ihsân eder.³⁹³

“الْمُذِلُّ-الْمُعِزُّ” Bir kimse pazartesi gecesi veya cuma gecesi yüz kırk kere akşam ve yatsı namazından sonra “مُعِزُّ” ism-i şerîfini harf-i nidâ ile zikretse Hakk Teâlâ onu halk arasında heybetli ve azîz kılar. Bir kimse zâlimin veya hâsidin şerrinden korksa her gün yetmiş beş kere “مُذِلُّ” ismini harf-i nidâ ile vird edinse Hakk Teâlâ onu korktuğu

³⁹⁰ el-Kâdirî, s. 21, 22.

³⁹¹ el-Kâdirî, s. 23.

³⁹² el-Kâdirî, s. 24.

³⁹³ el-Kâdirî, s. 25.

kimsenin şerrinden muhâfaza eder.

“الْبَصِيرُ-السَّمِيعُ” Bir kimse perşembe günü duhâ namazından sonra dünya kelâmı etmeden beş yüz kere “سَمِيعٌ” ismini harf-i nidâ ile zikretse, sonra hâcetini talep etse Hakk Teâlâ onun hâcetini giderir. Bir kimse cuma namazının farzıyla sünneti arasında yüz kere “بَصِيرٌ” ismini harf-i nidâ ile zikretse Hakk Teâlâ onu basîretli kılar.

“الْعَدْلُ-الْحَكْمُ” Bir kimse gece yarısında “الْحَكْمُ” ismini harf-i nidâ ile vird edinse Hakk Teâlâ onun batnını madeni esrar ile doldurur ve kalbini nurlu kılar. Bir kimse cuma gecesi “عَدْلٌ” ismini yirmi lokma ekmek üzerine yazıp yese Hakk Teâlâ ona halkı itaatkar kılar.

“الْأَطِيفُ” Bu ismi rızık temin etme noktasında zorluk çeken veya dini edasına muhtaç olan veya bir dostu olmayıp garip kalan kimseler pak abdest ile iki rekât namaz kılarak sonrasında yüz kere “أَطِيفٌ” ismini harf-i nidâ ile zikretse Hakk Teâlâ onun hâcetini giderir ve amacına götürür.³⁹⁴

“الْخَيْرُ” Bir kimse bu ismi vird edinse Hakk Teâlâ onu kötü ahlaktan ve nefsinin şerrinden muhâfaza eder.

Müellifimiz, “الْحَلِيمُ” başlığı altında şunları kaydeder:

“الْحَلِيمُ” “Bir kimse aşağıdaki duayı duayı berat gecesi yüz kere veya yetmiş kere okursa, eğer sıkıntıdaysa, Hakk Teâlâ onu sıkıntıdan kurtarıp, mutlular zümresine ilhâk eder; eğer mutluysa o zümrede sabit edip sınırsız ilâhi lütûflara ve rabbanî nimetlere mazhâr eder, rızıkına bereket ve vüs’at ihsân eder. O duâ budur; Allah’ım, sen Halîm’sin, Kerîm’sin sabır sahibisin, senin azâbına dayanacak tâkatim yok. Allahım eğer adımı şakî, mahrum veya cimri olarak yazdıysan kitaptan şekâvetimi, mahrumiyetimi sil, beni yanında sabit, mesut, muvaffak eyle ve rızıkımı genişlet.” Çünkü senin sözün haktır ve dedin ki: “Allah dilediğini siler kitapların anası ondadır.”³⁹⁵

“الْعَظِيمُ” Bu ismi bir kimse vird edinse Hakk Teâlâ onu mahlûkatı katında azîz ve kerîm kılar.³⁹⁶

“الشُّكُورُ-الْغَفُورُ” Bir kimse “الْغَفُورُ” ismini harf-i nidâ ile hasta veya hummalıya veya mahzun kimse için üç adet kağıt üzerine yazıp, o kağıtları su ile dolu temiz bir kap

³⁹⁴ el-Kâdirî, s. 26, 27.

³⁹⁵ Râd, 13/39.

³⁹⁶ el-Kâdirî, s. 27.

içine koyup, o suyu içirirse Hakk Teâlâ onlara acil şifâ ihsân eder. Bir kimsenin maiyetinde darlık veya bir kederi veya görme zayıflığına mübtelâ olsa “الشُّكُورُ” ismini suya kırk bir kere okuyup, o su ile gözlerini yıkarsa veya içerse Hakk Teâlâ onun maişetine genişlik, kalbine sevinç, gözlerine hayat ve kuvvet ihsân eder.

“الْعَلِيُّ” Bu ismi bir kimse vird edinse Hakk Teâlâ onun kadrini insanlar arasında yüce kılar. Bütün insanlardan müstağni kılar. Gurbette ise emin ve sâlim bir şekilde beldesine ulaştırır.

“الْكَبِيرُ” Bir kimse bu ismi vird edinse Hakk Teâlâ onu insanlar arasında çok itibarlı kılar.

“الْحَفِيظُ” Bu ismi bir kimse yazıp, pazusuna bağlasa Hakk Teâlâ onu ateşin, rüzgârın, cin taifesinin, kötü dil ve gözlerin şerrinden muhâfaza eder.

“الْمُقِيتُ” Bir kimse su üzerine yedi defa okuyup, çok ağlayan çocuklara içirirse Allah’ın kudretiyle sükûnet ve rahat bulur.

“الْحَسِيبُ” Bu ismi Ebû Dâvûd Süneninde sahih senetle Hz. Ebü’d-Derdâ (r.a.)’dan rivâyet etmiştir. Resûlullah (s.a.v.) buyurmuşlar ki; bir kimse sabah ve akşam yedi defa “Kendisinden başka ilâh olmayan Allah benim dayanağımdır. O yüce arşın Rabbidir” dese Hakk Teâlâ o kimsenin halinde ve durumunda yardımcısı olup hiç kimseye muhtaç etmez.

“الْجَلِيلُ” Bir kimse misk ve zağferan ile bir pak kase içine yazıp ve suda eritip o suyu içerse Hakk Teâlâ onu insanlar arasında azîz ve kerîm eder, illetlerini ve hastalıklarını izâle eder.

“الْكَرِيمُ” Bu ismi bir kimse yatağına girdiğinde uyku vaktine değin zikretse melâike-i kiram onun için istiğfar ederler. Bu ism-i şerîfe devamla hayatı boyunca insanlar arasında muazzez ve mükerrem olur.³⁹⁷

“الرَّقِيبُ” Bir kimse bu ismi ailesi ve çocukları üzerine her gün yedi kere okuyup, üflese Hakk Teâlâ onları cümle âfetlerden emin kılar.

“الْمُجِيبُ” Bu ism-i şerîfi bir kimse nüshâ etse (yanında taşısa) Hakk Teâlâ onu emniyette kılar.

³⁹⁷ el-Kâdirî, s. 28, 29.

“الْوَاسِعُ” Bir kimse bu ismi vird edinse Hakk Teâlâ onu kanâatkâr kılar. Rızıkına bolluk ve bereket ihsân eder.

“الْحَكِيمُ” Bir kimse bu ismi işi vaktinde vird edinse Hakk Teâlâ ona yardımcı olup bütün zorluklarını giderir.

“الْوُدُودُ” Bu ismi bir kimse vird edinse, onu görenler ona karşı muhabbet besler ve ona meyleder. Bir kimse otuz dört kere bu ismi “مُحَمَّدُ رَسُولُ اللَّهِ وَأَحْمَدُ رَسُولُ اللَّهِ” ism-i paklarıyla Ay müşteri burcunda iken bir kağıda yazıp nüsha edinse, Hakk Teâlâ onu konuştuğu kimseler arasında sevdirebilir, şeytanın desiselerinden muhâfaza eder. Koca ile karı arasında husûmet olursa ikisinden birinin yemeği üzerine bin kere Vedûd ismini harf-i nidâ ile okuyup, sonra o yemeği onlara yedirirlerse Hakk Teâlâ aralarındaki husûmeti ülfet ve muhabbete çevirir.³⁹⁸

“الْمَجِيدُ” Bir kimse bu ismi doksan dokuz kere okuyup, kendisine üflese Hakk Teâlâ onu akranları arasında şerefli ve heybetli kılar.

“الْبَاعِثُ” Bir kimse bu ismi uyku vaktinde sağ elini göğsü üzerine koyup, yüz kere zikretse Hakk Teâlâ onun kalbini ihyâ eder ve aydınlatır.³⁹⁹

“الشَّهِيدُ” Bir kimse bu ismi itâatinde bulunmayan evlâdı için, sabah namazından sonra sağ elini evlâdının yüzü üzerine koyup, başını semaya kaldırıp yirmi bir kere zikretse Hakk Teâlâ onu islâh edip, anne-babasına itâatkâr kılar.

“الْحَقُّ” Bir kimse bu ismi dörtgen bir kâğıdın her köşesine yazıp zâyî olan şeyin ismini de kâğıdın ortasına yazarsa, sonra o kâğıdı gece yarısında sağ eline alıp semâya doğru niyetle nazar etse Hakk Teâlâ onun zâyîni iâde eder veya bir haberiyle mesrûr eder.

“الْوَكِيلُ” Bir kimse bu ismi vird edinse Hakk Teâlâ onu hava, ateş, su ve diğer âfetlerden emin eder.

“الْقَوِيُّ” Bir kimse bu ismi vird edinse Hakk Teâlâ onu düşman şerrinden muhâfaza eder.

“الْمَتِينُ” Bir kimse bu ismi sevdiği kişiye bir pak kâse içine yazıp suda eriterek o suyu içirirse Hakk Teâlâ onu sevdiği ile kavuşturur.

³⁹⁸ el-Kâdirî, s. 30.

³⁹⁹ el-Kâdirî, s. 31.

“الْوَلِيُّ” Bir kimse bu ismi ahlakları şeriata muhâlif olan câriye veya nikâhlı karısı için yedi bin kere kıraat etse Hakk Teâlâ onları fazlıyla ıslah eder.⁴⁰⁰

“الْحَمِيدُ” Bir kimse bu ismi ağız kötü söz söylemeye alışmış olan kimsenin su içtiği kâsenin içine yazıp, gülsuyu ile karıştırılıp, eritilirse ve o su o kişiye içirilirse Hakk Teâlâ o kişinin dilinden kötü sözleri izâle edip güzel söz ve nutuk ile muvaffak kılar.

“الْمُحْصِي” Bir kimse bu ismi her cuma gecesi bin kere zikretse Hakk Teâlâ kıyâmet gününde onun suâl ve hesabını âsân kılar.

“الْمُبْدِيُّ” Bir kimse “الْمُبْدِيُّ” ismini düşük korkusu olan hamile üzerine on dokuz kere okursa, Hakk Teâlâ düşükten muhâfaza eder. Bebeğini taşımasında kolaylık ihsân eder.

“الْمُعِيدُ” Bir kimsenin bir kaybı olursa bulunmasını veya ondan bir haber zuhûrunu murâd ettiğinde gece yarısında evinin her köşesinde “يَا مُعِيدُ رُدِّ عَلَى فُلَانٍ” diye zikrederse yedi gün zarfında Hakk Teâlâ onun murâdını ihsân eder.⁴⁰¹

“الْمُخَيِّ” Bir kimse bu ismi yedi gün ağrısı olan kimse üzerine okursa, Hakk Teâlâ o kimseye sıhhat, âfiyet ihsân eder ve onu ağrı ve hastalıktan kurtarır.

“الْمُمِيتُ” Bu ismi nefsinin zabtu rabt altına alamayan kimse uyku vaktinde uyuyuncaya kadar sağ elini göğsünün üstüne koyup, sürekli okursa Hakk Teâlâ onun nefsinin kendisine itaatkar kılar ve saadete meylettirir.

“الْحَيُّ” Bir kimse bu ismi harf-i nidâ ile hasta üzerine yüz kırk kere okursa, Hakk Teâlâ ona şifâ ihsân eder.

“الْفَيْئُومُ” Bir kimse bu ismi seher vaktinde vird edinse, Hakk Teâlâ onu ehl-i tasarruftan ve ehl-i zevkten kılar.

“الْوَاجِدُ” Bir kimse bu ismi yemek yerken her lokmada harf-i nidâ ile zikrederse Hakk Teâlâ o lokmaları onun karnında nûr kılar.

“الْمَأْجِدُ” Bir kimse bu ismi halvette vird edinse Hakk Teâlâ onun kalbini irfân nûru ile aydınlatır.⁴⁰²

⁴⁰⁰ el-Kâdirî, s. 32.

⁴⁰¹ el-Kâdirî, s. 32, 33.

⁴⁰² el-Kâdirî, s. 34.

“الْوَّاحِدُ” Bir kimse bu ismi korktuğu zaman bin kere okursa, Hakk Teâlâ ondan korku ve dehşeti giderip, kurtuluş ve rahat ihsân eder.

“الْأَحَدُ” Bir kimse ehad ismini halvette bin kere zikrederse, Hakk Teâlâ ona kalp itmi'nânı ve gönül ferahlığı verir.

“الصَّمدُ” Bir kimse bu ismi seher vaktinde veya gece yarısında başını secdeye koyup yüz bir kere zikrederse, Hakk Teâlâ onu sâdıklar zümresine dâhil eder.

“الْقَائِرُ” Bir kimse bu ismi abdest alırken her uzvu üzerine harf-i nidâ ile okursa, Hakk Teâlâ onu düşmanları üzerine gâlip eder.

“الْمُقْتَدِرُ” Bir kimse bu ismi uykudan uyandığında yüz kere okursa, muhlîsler zümresine dâhil olur.

“الْمُقَدِّمُ” Bir kimse bu ismi korkulu yerlerde okursa veya birlikte nüsha edinse, (yazıp yanında taşımak) Hakk Teâlâ onu bütün âfetlerden muhâfaza eder.

“الْمَوْجِرُ” Bir kimse bu ismi vird edinse, Hakk Teâlâ onun kalbini esrâr kaynağı kılar.⁴⁰³

“الْوَالِي” Bir kimse bu ismi vird edinse Allah Teâlâ (c.c.) onu tasarruf ehlinden kılar.

“الْمُتَعَالِ” Bir kimse bu ismi vird edinse Allah Teâlâ (c.c.) onu akranı üzerine üstün kılar.⁴⁰⁴

“الْبِرُّ” Bir kimse bu ismi bir bebeğin üzerine bin kere okuyup, o bebeği Allah'a emanet ederse Allah Teâlâ (c.c.) onu âfetlerden muhâfaza ve elemelerden emin eder.

“التَّوَابُ” Bir kimse duhâ namazından sonra üç yüz altmış kere bu ism-i şerîfi harf-i nidâ ile zikrederse Allah Teâlâ (c.c.) onu tevvabîn zümresine ilhâk edip tevbe-i nasûhu ona müyesser kılar.

“الْمُنْتَقِمُ” Bir kimse bu ismi dayanılamayacak düşman üzerine sürekli zikrederse üç hafta zarfında düşmanına karşı Allah'ın izniyle zafer bulur.

“الْعَفْوُ” Bu ismi çok günah işlemekten Allah'ın rahmetinden ümit kesecek dereceye gelen kimse vird edinse bu ismi hürmetine Hakk Teâlâ ona tevbe-i nasûhayı

⁴⁰³ el-Kâdirî, s. 35.

⁴⁰⁴ el-Kâdirî, s. 36.

müeyesser kılar ve günahını affeder.

“الرَّؤْفُ” Bu ismi mazlumu zâlimin elinden kurtarmak için bir kimse on kere harf-i nidâ ile okuyup, ondan sonra şefaata etse Allah Teâlâ (c.c.) onun ricasını zâlimce makbûl eder. Sözlerini etkili kılar.

“مَالِكِ الْمَلِكِ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ” Bir kimse bu ismi vird edinse Allah Teâlâ (c.c.) onu azîz ve ganî eder.

“الْمُقْسِطُ” Bir kimse bu ismi vird edinse şeytanın vesvesesinden emin olur.⁴⁰⁵

“الْجَامِعُ” Bu ismi bir kimse ailesi ve akrabası arasında ictima ve ülfet yoksa, duhâ vaktinde gusûl edip, semâya bakarak ellerini de kaldırıp on kere “الْجَامِعُ” desin ve her dedikçe parmağının birini kapayıp sonra yüzüne mesh etsin. Allah Teâlâ (c.c.) onlara ülfet ve faydalanma ihsân eder. Hz. Câfer’den rivâyet edilmiştir ki: Bir kimsenin kaybı olsa veya bir kimse ile konuşmak isterse üç kere duhâ sûresini okuyup, sonrasında aşağıdaki duâyı okumaya devam etsin. Allah Teâlâ (c.c.) onun kaybını iade eder. Dilediğiyle hayırlı konuşma ihsân eder. O dua şudur: “Ey insanları hakkında şüphe olmayan bir günde toplayan Allah’ım, Allah vâdine muhâlefet etmez, “الْجَامِعُ” isminin hürmetine beni kaybettiğimle veya filan kimseyle bir araya getir.”

“الْعَنِيُّ” Bir kimse bu ismi hasta olan uzvu üzerine okuyup, sağ eliyle üç kere mesh ederse, Allah Teâlâ (c.c.) ona acil şifâ ihsân eder.

“الْمُعْتَبِيُّ” Bir kimse bu ismi on cuma her cumada bin kere zikretse, Allah Teâlâ (c.c.) onu insanlardan müstağnî eder. Ve ehl-i kanaat kılar ve gayb hazinelerinden rızıklandırır.

“الْمَانِعُ” Bir kimse bu ismi karı ile koca arasında husûmet ve muhabbetsizlik olduğunda ikisinden biri yatağına girdiğinde, bin kere zikrederse Allah Teâlâ (c.c.) onların husûmetini ülfet ve muhabbete çevirir.⁴⁰⁶

“النَّافِعُ” Bir kimse bu ismi nefsi ile başa çıkamıyorsa, cuma gecelerinde yüzer kere harf-i nidâ ile zikrederse, Allah Teâlâ (c.c.) onu yüksek makamlara eriştirir manevî kurbiyet ihsân eder. İşlerinde yardımcısı olur.⁴⁰⁷

“النُّورُ” Bir kimse Nûr Sûresini cuma geceleri yedi kere okuyup sonra bu ismi bin

⁴⁰⁵ el-Kâdirî, s. 37, 38.

⁴⁰⁶ el-Kâdirî, s. 39, 40.

⁴⁰⁷ el-Kâdirî, s. 42.

kere harf-i nidâ ile okursa, Allah Teâlâ (c.c.) onun kalbine irfan nûru ile tecellî eder.

“الْهَادِي” Bir kimse bu ismi vird edinse, Allah Teâlâ (c.c.) onu ârifler zümresine dahil eder.

“يَابِدِيعِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ” Bir kimse bir mühim işinde yetmiş bin kere “يَابِدِيعِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ” dese Allah Teâlâ (c.c.) onun emrini kolaylıkla kazâ eder.

“الْبَاقِي” Bir kimse bu ismi gecede yüz kere vird edinse, Allah Teâlâ (c.c.) ondan gam ve hüznü giderir. Vücûdunu illetlerden ve hastalıklardan kurtarır.⁴⁰⁸

“الْوَارِثُ” Bir kimse güneş doğmadan önce yüz kere bu ism-i şerîfi harf-i nidâ ile zikrederse, Allah Teâlâ (c.c.) onun vücûdunu illetlerden ve hastalıklardan korur.

“الرَّشِيدُ” Bu ism-i şerîfi bir kimse vird edinse, Allah Teâlâ (c.c.) ona gayb ilimlerinden bilmediğini bildirir.

“الْمُصَوِّرُ” Bir kimse bir derde veya bir şaşkınlığa mübtelâ olursa hâlis bir kalple üç bin kere bu ism-i şerîfi okusun. Allah Teâlâ (c.c.) onu kurtarır.⁴⁰⁹

Bazı esmâ-ı şerîfin anlamlarını şöyle açıklamıştır;

“الْمُؤْمِنُ” Yani öyle Allah Teâlâ ki kendi vahdâniyetine, ferdâniyetine, samedâniyetine şâhid ve muvahhîddir. Yahut mü'min kullarına iman verendir. Yahut kullarına dinî ve uhrevî imân verendir.

“الْمُهَيِّنُ” Yani öyle Allah Teâlâ ki kullarının amellerini görür. Yahut adâletiyle kâim yahut bütün mahlûkatın her hallerini bilen yahut rahîm mânâsına gelir.

“الْعَزِيزُ” O öyle Allah Teâlâ ki her şeye gâliptir. Mağlûb olması imkânsızdır. İzzetiyle istediği her şeyi zelîl eder. Azâmetiyle azîzleri hâkir eder.

“الْجَبَّارُ” Yani öyle Allah Teâlâ ki, her kırığı iyileştiren, her fakiri zenginleştiren, her durumu düzelten, Zira kırık kalplerini nimet ve ihsân ile ıslâh edip memnûn edendir.

“الْمُتَكَبِّرُ” Öyle Allah Teâlâ ki hadîs sıfatlardan münezzeh, evhâm ve akılların idrâkenden yüceliği ve azâmeti ile tek olup bütün mahlûkattan daha azâmetlidir.

“الْخَالِقُ” Öyle Allah Teâlâ ki mahlûkatı tekvîn sıfatıyla var edicidir. Başka bir ifadeyle misli vücûdu yok iken mümkünâtı yoktan var edicidir.

⁴⁰⁸ el-Kâdirî, s. 42, 43.

⁴⁰⁹ el-Kâdirî, s. 44.

“الْبَارِئُ” Öyle Allah Teâlâ ki her mahlûku kendi özel şekil ve şemâliyle yaratandır

“الْمُصَوِّرُ” Öyle Allah Teâlâ ki münâsîp sûretlerde ve değişik şekillerde halkı birbirinden ayırt edendir.⁴¹⁰

“الْغَفَّارُ” Öyle Allah Teâlâ ki günahkârların günah ve kabahatlerini fazlıyla örtendir.

“الْقَهَّارُ” Öyle Allah Teâlâ ki halkı mevt ve fenâ acz ve ‘anâ ile kahredendir. Cebbârları zillet ve hakaret ile kahredip kudretiyle onları âciz kılandır. Evvelde ve âhirde kuvvet ve kudret kahr ve azâmet yüce zâtına mahsûstur.

“الْوَهَّابُ” Öyle Allah Teâlâ ki fazîlet hazînelerinden karşılıksız bir şekilde halka bolca verendir. Kullarının maslahatları ve menfaatleri için verendir. Bazen vermesi veya vermemesi işlemesi ya da işlememesi nice büyük hikmetler, maslahatlar ve faydalar vardır ki halkın ona aklı ermez.

“الرَّزَّاقُ” Öyle Allah Teâlâ ki gerek insan ve gerek diğer mahlûkatın herkesin rızkını verendir. Hatta nevî insandan diğer hubûbat ve nebâtatı dahi neşvü nemâ ile ihsân edendir. Her kişinin rızkı tükenmedikçe eceli gelmez ve bir kimse kimsenin rızkını yiyemez. Rızık ibadetle çok olmaz ve kabahatle az olmaz. Hakk Teâlâ herkesin rızkını ve ömrünü taksîm ve takdir etmiştir. Fazla ve eksik olmaz.⁴¹¹

“الْفَتَّاحُ” Öyle Allah ki hayır kapılarını mahlûkata açandır. Rahmetiyle yerdekileri ve göktekileri memnun edendir. Kullarının dualarına icâbet edendir. İman kapısını mü’minler için fena kapısını ârifler için ihsân kapısını muhsînler için ibadet kapısını âbidler için züht kapısını zâhitler için ve tevekkül kapısını mütevekkîller için fethedendir. El-hasıl âşîkar fethi ve mümkün olanın fâtihi Hakk Teâlâ’dır. Zira cümle kapıların açılması kudret elindedir.⁴¹²

“الْعَلِيمُ” Öyle bir Allah Teâlâ ki, bütün varlıkları nihayetiyle, hakikat ve mâhiyetiyle bilendir. Semâvât ve arzda hiçbir zerre yoktur ki ilâhi ilminin dışında kalsın. Külliyâtı ve cüziyâtı bilir. Asla bilmediği nesne yoktur. Yokları yok iken yok bilir. Varları var iken var bilir. Kühüyle zât-ı celîlesini bilir.

“الْقَابِضُ” Öyle Allah Teâlâ ki halkın vakitleri bitiminde rûhlarını kabzedicidir.

⁴¹⁰ el-Kâdirî, s. 20, 21.

⁴¹¹ el-Kâdirî, s. 22.

⁴¹² el-Kâdirî, s. 23.

“الْبَاسِطُ” Öyle Allah Teâlâ ki mahlûkatın hayatları için benzerleri cesetlerine ve rûhlarını ferahlatandır. Bazıları kâbid demek, Hakk Teâlâ ağniyâdan sadâkati alan yani kabul edendir, bâsıt demek o sadâkati fukaraya veren ve ihsân eden demektir.⁴¹³

“الْخَافِضُ” Öyle Allah Teâlâ ki bazı kullarını kahreden ve mağlub edendir.

“الرَّافِعُ” Öyle Allah Teâlâ ki bazı kullarını yüceltendir. Yahut bir şahsı bir anda zelîl ve bir anda âlî edicidir. Nitekim Hakk Teâlâ bazı kuluna evlâdü iyâl, mal ve emlâk ihsân edip mesrûr eder. Ve bir anda tamamını giderip mahzûn eder. Bu yâ zâhirde olur veya bâtında olur. Nitekim Hakk Teâlâ bazı kuluna iman, islam, ilim, maârif, sâlih amel güzel ahlak ihsân edip mamûr ve mükemmel eder. Dilerse tamamını giderip, harap ve noksan eder. Hakk Teâlâ'nın işlerinden sual olunmaz. Dilediğini azîz eder, dilediğini zelîl ve hâkir eder.

“الْمُعِزُّ” Öyle Allah Teâlâ ki bazı kullarını iki cihanda azîz edendir. Yani dünyada mal ve mülk, saltanat ve kanâat ile ukbâda cennet nimetleri ve rahmetle muâmele ile azîz kılar.

“الْمُذِلُّ” Öyle Allah Teâlâ ki bazı kullarını zelîl ve hakîr edendir. Fakirlik, ihtiyâç ile tamah ve hırs ile her ne kadar mal ve mülke sahip olsalar da onlara malları ve mülkleri fayda vermeyip hırs ve tamahları zillete, hakarete sebep olup, dünyada ve ukbâda zelîl ve hakîr olurlar.⁴¹⁴

“السَّمِيعُ” Öyle Allah Teâlâ ki gizli ve aşikâr bütün sesleri duyar. İşitme organına ihtiyâç duymaksızın her şeyi işitir.

“الْبَصِيرُ” Öyle Allah Teâlâ ki bütün varlıkları basâr sıfatıyla görme duyusuna ihtiyâç duymaksızın görür.

“الْحَكَمُ” Öyle Allah Teâlâ ki dünyada şer'i hükümleri indirmesiyle, âhirette kullarına fazl ile hüküm verendir.

“الْعَدْلُ” Öyle Allah Teâlâ ki; Hakk ile bâtul arasını apaçık âyetleriyle temyîz edip, halk arasında Hakk üzere kazâ edendir.

“اللطيفُ” Öyle Allah Teâlâ ki halkın rızkını tadrîcî tadrîcî ihsân edendir. Bazıları derler ki: Nefislerine merhamet etmeyenlere merhamet edendir. Bazıları derler ki:

⁴¹³ el-Kâdirî, s. 24.

⁴¹⁴ el-Kâdirî, s. 25.

*Tevbekârlara ve istiğfar edenlere rahmetiyle muâmele edendir. Yani onları, isyânları sebebiyle helâk etmeyip lütûf ve ihsân eder. Hatta kıyâmet gününde mahcûp olmamaları için onlara günahlarını dahi unutturur.*⁴¹⁵

“الْخَيْرُ” Öyle Allah Teâlâ ki bütün varlıkların gizli ve açık hallerini ve fiillerini, hareketlerini, durgunluklarını ve bütün durumlarını bilendir.

“الْحَلِيمُ” Öyle Allah Teâlâ ki azâba müstehak olan kullarından azâbı kaldırandır. Yahut bazı kulların azâplarında hikmeti acele ettirmeyip, geciktirendir.

“الْعَظِيمُ” Öyle Allah Teâlâ ki bazı kullarının boyunlarını azâmetiyle zelil edendir. Yahut halk zatını ihâtâdan âcizdir.

“الْغُفُورُ” Öyle Allah Teâlâ ki mü'minlerin âsilerine mübâlağa ile mağfiret edendir.⁴¹⁶

“الشَّكُورُ” Öyle Allah Teâlâ ki ehl-i taate fazlından çokça veren, mücâzât edendir.

“الْعَلِيُّ” Öyle Allah Teâlâ ki bütün halk azâmet ve kibriyâsında mütehayyirdir. Yüce rütbesinin üzerinde bir rütbe tasavvûr etmek ve düşünmek imkânsızdır. Zirâ zât-ı ilâhiyesi için ayrı bir yücelik vardır.⁴¹⁷

“الْكَبِيرُ” Öyle Allah Teâlâ ki kibriyâ ve azâmet sahibidir. Celâletinde belîğdir.

“الْحَفِيظُ” Öyle Allah Teâlâ ki mahlûkatı hıfz ve himayede asla gaflet etmeyip, daima onları korur.

“الْمُقِيتُ” Öyle Allah Teâlâ ki bedenî ve rûhanî gıdaları yaratandır.

“الْحَسِيبُ” Öyle Allah Teâlâ ki kullarının bütün hal ve durumlarına kifayet edendir. Tevekkül edenlere bir tek o kâfidir.

“الْجَلِيلُ” Öyle Allah Teâlâ ki azâmet ve celâlet sıfatlarıyla mevsûftur ki yerlerde ve göklerde celâleti sabittir.

“الْكَرِيمُ” Öyle Allah Teâlâ ki kullarına hesapsız verendir. Yahut bazı kullarının günahlarını affedip bol hasenat ihsân edendir.

“الرَّقِيبُ” Öyle Allah Teâlâ ki alîm ve hafızdır ki halkı muhâfazadan bir lahza dahi

⁴¹⁵ el-Kâdirî, s. 26.

⁴¹⁶ el-Kâdirî, s. 27.

⁴¹⁷ el-Kâdirî, s. 28.

*gâfil değildir. Mahlûkat onun nazarıyla mahfûzlardır.*⁴¹⁸

“الْمُجِيبُ” Öyle Allah Teâlâ ki muzdariplerin duasına icâbet edendir. Muhtaçların dualarını işitendir. Acı çekenlerin acısını def edendir. Yakarıp talep edenlerin istediklerini verendir.

“الْوَاسِعُ” Yani Öyle Allah Teâlâ ki kuvvet ve kudret sâhibidir.

“الْحَكِيمُ” Öyle Allah Teâlâ ki her şeyi hikmet üzere yaratıp, fitratına göre yerleştirendir. Zirâ Hakk Teâlâ her şeyi hikmet ve maslahatla yapar. Beşer akli onları idrâk etmeken âcizdir.

“الْوَدُودُ” Öyle Allah Teâlâ ki kullarına mağfiret ve rahmet edendir. “الْمَجِيدُ” Öyle Allah Teâlâ ki yüce zâtı şüphesiz şerîftir. İlâhî efâli güzeldir. Ezelî ve ebedî sıfatı mükemmeldir.⁴¹⁹

“الْبَاعِثُ” Öyle Allah Teâlâ ki halkı hesap ve suçlara karşılık vermek için kabirlerinden kaldırıp kıyâmet günü bir araya toplayandır.

“الشَّهِيدُ” Mânâsı öyle Allah Teâlâ ki alîmdir ve hazırdır. Yani ilmi ve kudreti herşeyi kuşatır ki halkın sözlerinden, fiillerinden ve hallerinden ondan bir şey gizlenemez. Hepsini müşâhede eder, demek olur. Yahut şehîd, şâhid mânâsındadır. Buna göre mânâsı kıyâmette halkın tamamına şâhittir.⁴²⁰

“الْحَقُّ” Öyle Allah Teâlâ ki, zât-ı âliyesine değişim ve zevâl ermez, mevcûd ve dâimdir.

“الْوَكِيلُ” Öyle Allah Teâlâ ki, yakından ve uzaktan kullarının rızıklarını gönderip, bütün ahvallerine kifâyet edendir. Yahut dua edenlere icâbet ve tevekkül edenlere kifâyet edendir.

“الْقَوِيُّ” Öyle Allah Teâlâ ki, kuvvet ve kudrette eksiksizdir. Dilediğini işlemek ona zorluk vermez. Zâtına ve sıfatına zaaflik ve acziyet imkansızdır.

“الْمَتِينُ” Öyle Allah Teâlâ ki, şiddetli kudret ve mükemmel kuvvet sahibidir.

“الْوَلِيُّ” Öyle Allah Teâlâ ki, mü'minlere yardım ve muhabbet edendir.

⁴¹⁸ el-Kâdirî, s. 29, 30.

⁴¹⁹ el-Kâdirî, s. 30.

⁴²⁰ el-Kâdirî, s. 31.

“**الْحَمِيدُ**” Öyle Allah Teâlâ ki, ehl-i maarifi, ehl-i yakîni çeşitli nimetleriyle nimetlendirir ve yüceltir.⁴²¹

“**الْمُحْصِي**” Öyle Allah Teâlâ ki, her şeyi ilmiyle kuşatmıştır. Sayılan ve bilinen her şeye müttalîdir.

“**الْمُبْدِي**” “Öyle Allah Teâlâ ki, öncesi (veya önceden) olmayan bir şeyi yoktan var edendir.”

“**الْمُعِيدُ**” Öyle Allah Teâlâ ki, mahlûkatı dünyadaki hayatlarından sonra öldürendir.

“**الْمُخْيِي**” Öyle Allah Teâlâ ki, varlıkların bedenlerine rûh üfleyerek hayat verendir.⁴²²

“**الْمُمِيتُ**” Öyle Allah Teâlâ ki, varlıkları ölüm ile fenâya gönderendir. Başka bir ifadeyle ölümü yaratıp, onu bütün varlıklara tattırandır. Yahut münâfıkların kalplerini ve kâfirlerin gönüllerini öldürüp, ilâhî mârifetinden mahrum edendir.

“**الْحَيُّ**” Öyle Allah Teâlâ ki, bakî ve dâimîdir. Ölümü ve fenâsı imkânsızdır.

“**الْقَيُّومُ**” Öyle Allah Teâlâ ki, halkın ve erzâklarının inşâsına idaresine ve muhâfazasına kâimdir.

“**الْوَّاحِدُ**” Öyle Allah Teâlâ ki, ğani, kerîmdir.

“**الْمَاجِدُ**” Öyle Allah Teâlâ ki, zâtında ve sıfatında kâimdir. Azâmet sıfat ile mevsûftur.

“**الْوَّاحِدُ**” Öyle Allah Teâlâ ki, zâtına ve sıfatına benzer ve denk yoktur.⁴²³

“**الْأَحَدُ**” Öyle Allah Teâlâ ki, hiç bir bakımdan benzeri yoktur. Zâtında ve sıfatında münferittir. Çoğalmaz ve çoğalmaya asla ihtiyaç duymaz.

“**الصَّمَدُ**” Öyle Allah Teâlâ ki, hiçbir şeye ihtiyâcı yoktur. Belki her durumda bütün varlıklar ona muhtaçtır. Yeme içme ve uyumaktan münezzehtir.

“**الْقَادِرُ**” Öyle Allah Teâlâ ki, hakîki kudret ile mevsûftur. Her ne dilerse, yaratır yani kudretiyle var eder ve yaratır. Yaratmak filinde yardıma veya yardımcıya muhtaç

⁴²¹ el-Kâdirî, s.32.

⁴²² el-Kâdirî, s. 33.

⁴²³ el-Kâdirî, s. 34.

değildir. Zira zâtında tekvîn ve yaratma kuvveti vardır.

“الْمُقْتَدِرُ” Öyle Allah Teâlâ ki, her şeyi icât etmede kuvvet ve kudreti noksansızdır. Sebeplere kudret verip, onlar vâsıtasıyla dilediğini icâd eder.

“الْمُقَدِّمُ” Öyle Allah Teâlâ ki, bazı varlıkları bazılarına göre varlık ve yokluk konusunda hikmeten öncelikli kılmıştır.

“الْمَوْجِرُ” Öyle Allah Teâlâ ki, bazı varlıkları bazılarına göre varlık ve yokluk konusunda maslahaten geciktirendir.

“الْأَوَّلُ” “Öyle Allah Teâlâ ki, her şeyden evveldir, başlangıcı yoktur.”

“الْآخِرُ” Öyle Allah Teâlâ ki, tüm halkın fenâsından sonra dahi O, bakîdir. Bekâsına son ve nihâyet yoktur.⁴²⁴

“الظَّاهِرُ” Öyle Allah Teâlâ varlıkların her durumuna gücü yeter. Varlığı âyetlerle zâhirdir. Her şeye gâlibdir. Mağlup olması imkânsızdır.

“الْبَاطِنُ” Öyle Allah Teâlâ ki, varlıkların bütün hallerine alîmdir ve onları idare edendir. Azâmet ve kibriyâsıyla halkın nazarından gizlenendir.

“الْوَالِي” Öyle Allah Teâlâ ki, halkı yaratan, öldüren, dirilten ve daima bütün durumlarını idare dendir.

“الْمُتَعَالِي” Öyle Allah Teâlâ ki, muhayyillerin hayallerinden ve müfterîlerin iftirasından bütün eksikliklerden münezzehtir. Zira zatının yüceliği aşikârdır. Kudretiyle her şeyin üstünde ve üzerindedir. Hiçbir şey ondan daha yüce değildir. Onun için akıl ve fikir ve hayal onun zâtının yüceliğini idrakten âcizdir.⁴²⁵

“الْبَرُّ” Öyle Allah Teâlâ ki, dünyada ve ukbâda zuhûr edecek ve etmiş gerçek ihsân ilâhî zâtından olup kullarının muhtaç oldukları nimetleri ihsân edip, onları mesrûr edendir.

“التَّوَّابُ” Öyle Allah Teâlâ ki, kullarının günahlarını af ile fazlından tevbelerini kabul edendir. Veya âsîleri tevbe etmeğe tevfiik edendir.

“الْمُنْتَقِمُ” Öyle Allah Teâlâ ki, bazı kullarına azâbı uzun ve darbesi şedîddir. Yahut zalimlere kendilerinden daha zâlimini musallat edip, dünyada onunla intikam

⁴²⁴ el-Kâdirî, s. 35.

⁴²⁵ el-Kâdirî, s. 36.

alıp ukbâda da cezanın tamamlanması ile adaletini gösterendir.

“الْعَفْوُ” Mânâsı, öyle Allah Teâlâ ki, az amele çok sevap verendir. Yani kulunun ameliyle hakettiğinden fazla veren demektir. Diğeri ortadan kaldırmak mânâsında kullanılır.⁴²⁶

“الرَّؤْفُ” Öyle Allah Teâlâ ki, kullarına re’fet ve merhamet eder.

“مَالِكِ الْمَلِكِ” Öyle Allah Teâlâ ki, kullarının ve sahip olduklarının mâlikidir. Bazı emanetlerinin idare ve tasarrufunu kullarına vermiş olsa da dilediği şekilde hükmünü uygulayandır. Her şeyin gerçek sahibi ve idarecisidir.

“ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ” Öyle Allah Teâlâ ki, mükemmel mertebe şeref ve kerem sahibidir. Allah Teâlâ’nın bu ismi duanın kabulünde azîm esmâdandır.

“الْمُفْسِطُ” Öyle Allah Teâlâ ki, kullarını af ve mağfiretine tamah ettirir ve halka adalet edip kimseye zulmetmez. Yahut kullarını azâbıyla korkutup, azâp zamanı müsâmaha eder.

“الْجَامِعُ” Öyle Allah Teâlâ ki, kıyâmette halkı hesap için bir araya toplayandır. Mücazât için dahi paramparça etleri yanmış derileri ve kül olmuş kemikleri bir araya getirendir. Kıyâmet gününde bütün halkı bir araya toplayandır. Benzerlikleri bir araya getirir, mesela gökler ile yıldızları, denizler ile hayvanâtı, nebatât ile farklı şekillerdeki madenleri bir araya getirendir.⁴²⁷

“الْمُعْتَبِيُّ” Öyle ki, Allah Teâlâ bütün halktan müstağnîdir. Bütün halk ona muhtaçtır. O hiç kimseye muhtaç değildir. Yahut ehl-i taatin taatiyle mülkünde bir şey artmaz ve ehl-i isyânın isyânıyla bir şey noksan olmaz. Hakîkatte mutlak ganî ve Rabbü'l-Felak’tır.

“الْمُعْتَبِيُّ” Öyle Allah Teâlâ ki, halkı ganî edendir. Zira cümle halk ona muhtaçtır. Bazı kullarını dahi sabır ve kanaat ile ganî eder. Bazılarını tamah ve hırs ile fakir eder. Yahut bazı kullarını cömertlik ile ganî eder. Bazılarını cimrilik ve hasislik ile fakir eder. Yahut mü’minleri ve muvahhidleri tasdik ve kararlarıyla zengin eder. Kâfirleri ve mühlîdleri yalanlama ve inkârlarıyla fakir edicidir.⁴²⁸

“الضَّارُّ” Öyle Allah Teâlâ ki, hayır ve şer, fayda ve zararın tümü kendinden olup

⁴²⁶ el-Kâdirî, s. 37.

⁴²⁷ el-Kâdirî, s. 38.

⁴²⁸ el-Kâdirî, s. 39.

halktan dilediğine belâ verendir.

“النَّافِعُ” Öyle Allah Teâlâ ki, halktan dilediğine fayda verendir. Hâsılı hayırlar ve faydalar, çeşitli şerhler ve zararların tümü Haktandır.⁴²⁹

“النُّورُ” Öyle Allah Teâlâ ki, semavât ve arzında hakkı neşredendir ve âriflerin kalplerini irfân nûruyla aydınlatandır. Sâlihlerin gönüllerini takvâ ile aydınlatan ve süsleyendir. Gökleri, güneş, ay, yıldızlar ve gezegenlerle; yeri, çiçekler, ağaçlar, meyveler ve nebâtatla süsleyendir.⁴³⁰

“الْهَادِي” Öyle Allah Teâlâ ki, mü'min kullarının kalplerinde hidâyet nûrunu yaratıp sırât-ı müstakîme hidâyet edendir.

“الْبَدِيعُ” Öyle Allah Teâlâ ki, önceden benzeri olmayan ve bir öğretici öğretmeden ve herhangi bir maddeye ihtiyaç duymadan halkı icât edendir.

“الْبَاقِي” Öyle Allah Teâlâ ki, mutlak varlık ve varlığı kendindedir. Bekâsına nihayet imkânsızdır.

“الْوَارِثُ” Öyle Allah Teâlâ ki, cümle halk fenâyâ gittikten sonra ilâhî zatî bakîdir ve bekâsı dâimdir.⁴³¹

“الرَّشِيدُ” Öyle Allah Teâlâ ki, zâtının bilinmesi için kullarının kalplerini hidâyete erdirenidir. Muazzam evliyâyı zâhiren ve bâtinen esbâb-ı rüşde hidâyet edendir.

“الصَّبُورُ” Öyle Allah Teâlâ ki, mü'minlerden âsi olanlara azap vermede acele etmeyip, erteleyendir. Başka bir ifadeyle kendine şirk ve isyân edenlerin cezasına kâdir iken acele etmeyip te'hîr edendir.⁴³²

Müellifimiz esmâü'l-hüsânın faydalarını ve mânâlarını eserinde açıkladıktan sonra konu hakkında son olarak; “ve bazıları demişlerdir ki; Allah Teâlâ'nın levh-i mahfûzda gizli bin ismi vardır. Bu isimler beşer âlemine gelmemiştir.”⁴³³ Sözleri ile bilinenlerin dışında binlerce esmâ-ı şerîf olduğunu belirtmiştir.

⁴²⁹ el-Kâdirî, s. 40.

⁴³⁰ el-Kâdirî, s. 42.

⁴³¹ el-Kâdirî, s. 43.

⁴³² el-Kâdirî, s. 44.

⁴³³ el-Kâdirî, s. 44.

3.3. ALLAH TEÂLÂ'NIN SIFATLARI

Arapçada sıfat, özellik, nitelik, vasıf kalite gibi anlamlara gelmekte, mevzuftan ayrılmayan şeye denmektedir.⁴³⁴

İnsanlar, Allah Teâlâ'nın zâtını, hakikat ve mâhiyetini bilememekte O'nu eserleri, eserlerinin delâlet ettiği sıfatları ve isimleri ile tanıyabilmektedir. Allah Teâlâ'nın eserleri; isimlerine, isimleri; sıfatlarına, sıfatları da zâtına delalet etmektedir. Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatları zâtı gibi ezeli ve ebedîdir. Zâtı ile birlikte olmakla beraber, sıfat ve isimleri zâtından ne ayrı ne de gayrıdır.⁴³⁵ İsm-i Âzam yüce yaratıcının en büyük ve en muazzam ismi lafza-ı celâldir. Mutlak ilâh olan Allah Teâlâ'ya haklı ve meşru olarak yalnızca ona kulluk edilip, tapıldığından hakiki ve yegâne mâbud denilmektedir.⁴³⁶

İslam'da iman esaslarının ilk ve en mühim şartı Allah Teâlâ'ya inanmaktır. Allah Teâlâ'ya inanmak ise; yalnız Allah Teâlâ'nın mücerret zât-ı ilâhîsine inanmakla olmamakta aynı zamanda o yüce varlığın kendisi hakkında vâcip olan “kemâl sıfatlarıyla”, “noksan sıfatlara”dan münezzeh olduğuna ve zâtı ilâhîsi hakkında inanılması câiz olan sıfatların tamamına ayrı ayrı olarak inanmakla gerçekleşmektedir.⁴³⁷ Allah Teâlâ'nın bazı sıfatlarla nitelendirilmesi öncelikle, inanan ve inandığına ibadet etmek isteyen insan için kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Çünkü bilinmeyene inanmak ve ibadet etmek mümkün değildir.⁴³⁸ İnsan ilminin, Allah Teâlâ (c.c.) ile alâkalı ve O' nu tanıma ile ilgili olması gerekmektedir. Zamanla ve zamanın gereğine göre yapılan zâhir ve bâtın işlerle alâkalı ilimler kul üzerine farz olmaktadır.⁴³⁹

Allah Teâlâ'ya ait sıfatların tasnifi yapılırken sünnî kelimeler kitaplarına bakıldığında en yaygın tasnife göre sıfatlar tenzihî, subûtî ve fiilî olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Tenzihî sıfatlar, Yüce Allah'tan nefyedilmesi gereken ve onun aşkınlığını ifade eden sıfatlardır. Subûtî sıfatlar ise Yüce Allah'a nispet edilmesi gereken ve onun yetkinliğini ifade eden sıfatlardır. Fiilî sıfatlara gelince ise bunlar, Yüce Allah'ın

⁴³⁴ Cebecioğlu, s. 640.

⁴³⁵ İsmail Karagöz, “Allah”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Yayınları, Ankara 2006, s. 23.

⁴³⁶ Uludağ, s. 37.

⁴³⁷ Cengiz Yağcı, “Allah'ın Sıfatları”, *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, Şâmil Yayınları, İstanbul 1990, I, 115.

⁴³⁸ Bekir Topaloğlu, “Allah'ın Sıfatları”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, XI, 471-498.

⁴³⁹ el-Hücvirî, *Keşfü'l-Mahcub*, (Haz. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul 1982, s. 92.

kâinatla olan ilişkisini daha açık şekilde ifade eden ve onun kâinatı yaratış ve idare edişini oldukça tafsîlatlı bir şekilde ifade eden kavramlardır.

1. Tenzîhî sıfatlar: Selbî kelimesiyle anılan bu sıfatlar Zâtullah akîdesini belirlemektedir. Ayrıca acz, eksiklik ve yaratılmışlık gibi ulûhiyete nispet edilmesi mümkün olmayan kavramlardır. Bu tür kavramların yüce yaratıcının zâtından uzaklaştırılmasıyla kendisi nitelendirilmektedir. Buna göre tenzîhî sıfatlar ile Yüce Allah Teâlâ'nın ne olmadığı anlatılmaktadır. Tenzîhî sıfatlar içerisinde bazı terimleri kelimciler Şûrâ Sûresinin 11. âyetinin ışığı altında ilgili naslardan faydalanarak tespit etmekte ve altı terimi seçerek belli bir liste oluşturmaktadır. Tenzîhî sıfatlar; vucûd, kıdem, bekâ, vahdâniyet, muhâlefetün li'l-havâdis, kıyam bi nefsihî isimlerini almaktadır. Bu sıfatlardan vucûd “yokluğu düşünülmemek”, kıdem “varlığının başlangıcı olmamak”, bekâ “varlığının sonu olmamak”, vahdâniyet “şerîki bulunmamak”, muhâlefetün li'l-havâdis “yaratılmışlara benzememek”, kıyam bi nefsihî “varlığı için başkasına muhtaç olmamak” mânâlarında kullanılmaktadır.⁴⁴⁰

2. Subûtî Sıfatlar: Varlığı zorunlu olan ve kemal ifade eden sıfatlara subûtî sıfatlar denmektedir. Bu sıfatlar müsbet (olumlu) ifadelerle Allah Teâlâ'yı tanıttığı için subûtî sıfatlar adını almaktadır. Subûtî sıfatlar; hayat, ilim, semî', basar, irâde, kudret, kelâm, ve tekvîn isimlerinden oluşmaktadır. Hayat “diri ve canlı olmak” yani Yüce Allah diridir ve canlıdır. İlim “bilmek” demektir, yani Allah Teâlâ her şeyi bilendir. Semî' “işitmek” demektir, yani Allah Teâlâ işiticidir. Basar “görmek” demektir, yani Yüce Allah her şeyi görücüdür. İrâde “dilemek” demektir, yani Allah Teâlâ dileyicidir. Kudret “gücü yetmek” demektir, yani Allah Teâlâ sonsuz bir güç ve kudret sahibidir. Kelâm “söylemek, konuşmak” demektir, Allah Teâlâ konuşandır. Tekvîn “yaratmak, yok olanı yokluktan varlığa çıkartmak” demektir, yani Yüce Allah yegâne yaratıcıdır.⁴⁴¹

3. Fiilî Sıfatlar: Esmâü'l-hüsnâ içerisinde Allah-kâinat ve Allah-insan ilişkisini ifade edenler fiilî sıfatları teşkil etmektedir. Bu çeşit sıfatların tümü “yapmak, yaratmak, oluşturmak” anlamına gelen tekvîn terimi ile ifade edilmektedir.⁴⁴²

⁴⁴⁰ Topaloğlu, II, 488.

⁴⁴¹ Hayreddin Karaman, Ali Bardakoğlu, Yunus Apaydın, (Haz. Heyet), *İlmihal İman ve İbadetler*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, I, 89-91.

⁴⁴² Topaloğlu, II, 492.

Sıfat kelimesi Kur'ân'ı Kerîm'de yer almamaktadır. Sıfat, Allah Teâlâ'nın zatına nispet edilen bir kavramdır. Kur'ân'ı Kerîm'de Allah Teâlâ'ya nispet edilen nitelikleri ifade eden birçok kavram bulunmaktadır.⁴⁴³

Kur'ân'ı Kerîm'de Yüce Allah Teâlâ'nın vücûd sıfatına delil olarak şöyle buyrulmaktadır: *“Sizi topraktan yaratması, O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Sonra bir de gördünüz ki siz beşer olmuş (çoğalıp) yayılıyorsunuz. Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır. Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da onun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır. Geceleyin uyumanız ve gündüzün onun lütfünden istemeniz de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda işiten bir toplum için ibretler vardır. Korku ve ümit kaynağı olarak şimşegi size göstermesi, gökten yağmur indirip, onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltmesi, onun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir toplum için elbette ibretler vardır.”*⁴⁴⁴ Bu ve bunu takip eden beş âyette Yüce Allah'ın kudret sıfatına delâlet eden açık işâretler bulunmaktadır. Dört âyetin sonunda, doğru düşünen, bilen, hakikatlere dikkat kesilen ve aklını kullananların bunlardan önemli sonuçlar çıkarabileceği, bu sayılanlardan da böyle kimselerin alacağı dersler bulunduğu belirtilmektedir.⁴⁴⁵

Kur'ân'ı Kerîm'de Yüce Allah'ın kıdem sıfatı şu âyette geçmektedir: *“O, ilk ve sondur. O Evveldir, Âhirdir, Zâhir ve Bâtın'dır. O, her şeyi hakkıyla bilendir.”*⁴⁴⁶ Âyette zikredilen “evvel, âhir, zâhir, bâtin” isimleri Hz. Peygamber'in, Allah'ın 99 isminin sayıldığı esmâü'l-hüsna ile ilgili hadîsinin yanı sıra, onun şu şekilde başlayan bir münâcaatında da yer almaktadır: *“Allahım! Sen evvelsin, senden önce olan yoktur; sen âhirsindir, senden sonra da hiçbir şey yoktur. Sen zâhirsindir, senden daha açık ve üstün olan yoktur; sen bâtinsin, senden daha gizli ve senden öte hiçbir şey yoktur”* buyurmuştur.⁴⁴⁷

⁴⁴³ Topaloğlu, II, 486,487.

⁴⁴⁴ Rûm, 30/20-24.

⁴⁴⁵ Karaman, IV, 302.

⁴⁴⁶ Hadîd, 57/3.

⁴⁴⁷ Müslim, Zikr, 61; Tirmizî, Daavât, 19.

Bekâ sıfatına delil olarak Kur'ân'ı Kerîm'de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *“Sen Allah ile beraber başka bir ilâha ibadet etme. Ondan başka hiçbir ilâh yoktur. Onun zâtından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz.”*⁴⁴⁸ Müfessirler bu âyet-i kerîme için, Yüce Allah'ın zâtından başka bâkî kalacak hiçbir şeyin olmadığını, mal ve makam, kuvvet ve kudret, hayat ve eğlence, yeryüzü ve yeryüzündekiler, gökler ve içindekiler, bu kâinat ve bildiğimiz ve bilmediğimiz herşeyin yok olacağını anlatmaktadır.⁴⁴⁹

Allah Teâlâ'nın vahdâniyet sıfatı Kur'ân'ı Kerîm'de mânâ itibarı ile şu âyette görülmektedir: *“Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilâhlar olsaydı kesinlikle ikisinin de düzeni bozulurdu. Demek ki, Arş'ın Rabbi Allah onların nitelemelerinden uzaktır, yücedir.”*⁴⁵⁰ Allah Teâlâ'nın vahdâniyetini anlamak için âlimler farklı açıklamalar yapmaktadır. Allah Teâlâ'dan başka ilâhlar olsaydı gökler ile yerin tedbiri hususunda, onların idaresi, idâmesi hakkında elbette ikisi de bütün göklerde ve yerde bunlarda olan şeylerde kâinatta hiçbir nizam ve intizam olamazdı. Allah Teâlâ müşriklerin attığı iftiralarındaki gibi şerîki olan ilâh değildir. Kâinâtın nizâmındaki mükemmellikte buna delil olmaktadır.⁴⁵¹

Yüce Allah Kur'ân'ı Kerîm'de muhâlefetün li'l-hâvâdis sıfatına delil olarak şöyle buyurmaktadır: *“O, gökleri ve yeri yaratandır. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da (kendilerine) eşler yaratmıştır. Bu sûretle sizi üretiyor. Onun benzeri hiçbir şey yoktur. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.”*⁴⁵² Hiçbir varlığın O'na benzer olamayacağı gerek insanlarda gerekse hayvanlarda açıkça görülen eşlilik olgusunu ve buna dayalı olarak işleyen üreme düzenini var edeni, daha da önemlisi onlara mekan olan gökleri ve yeri yoktan yaratmanın Yüce Allah olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵³

Kur'ân'ı Kerîm'de şu âyet Kıyam bi nefsihî sıfatına delil olarak görülmektedir: *“Ey insanlar! Siz Allah'a muhtaçsınız. Allah ise her bakımdan sınırsız zengin olandır, övülmeye hakkıyla layık olandır.”*⁴⁵⁴ Bu âyet ile Yüce Allah yarattığı insanı ve onun

⁴⁴⁸ Kasas, 28/88.

⁴⁴⁹ Seyyid Kutub, XI, 311.

⁴⁵⁰ Enbiyâ, 21/22.

⁴⁵¹ Bilmen, IV, 2136.

⁴⁵² Şûrâ, 42/11.

⁴⁵³ Karaman, IV, 733.

⁴⁵⁴ Fâtır, 35/15.

ihtiyaçlarını en iyi bilen olarak bütün beşeriyete yönelik bir uyarıda bulunmaktadır. Yüce Allah'a muhtaç olan insanlar iken Allah Teâlâ ise hiçbir şeye muhtaç değildir. Yarattıklarının üzerindeki sonsuz nimetlenmelerinden dolayı hamd edilmeye layık olan yalnızca Yüce Allah'tır. Bu uyarıdan, ibadetin insanın buna muhtaç olmasından dolayı emredildiği, bu sebeple din duygusunun ve Allah Teâlâ'ya ibadet etme isteğinin fitrî olduğu ve baskı yöntemleriyle yok edilmesinin imkansız olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵⁵

Kur'an'ı Kerim'de Allah Teâlâ'nın subûfî sıfatlarına işaret eden özellikleri ortaya koyan âyetler bulunmaktadır. Kur'an'ı Kerim'de Yüce Allah'ın hayat sıfatına delil olarak şöyle buyrulmaktadır: *“Allah kendisinden başka hiçbir ilâh olmayandır. Diridir, kayyûmdur. Onu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Gökyüzündeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. İzni olmaksızın onun katında şefaatte bulunacak kimdir? O, kulların önlerindeki ve arkalarındakileri (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü bütün gökleri ve yeri kaplayıp, kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek ona güç gelmez. O, yücedir, büyüktür.”*⁴⁵⁶ Sözlükte “Hayy” kelimesi “hayat sahibi” demek olup, ölüm ve cansızlığın tersi, irâdî his ve hareketi anlatan bir sıfattır. Denildi ki, Allah Teâlâ (c.c.) “hayy”dır demek; O, dâimdir, bâkidir, ölmesi ve fenâ bulması imkânı bulunmamaktadır. O ebedî ve ezeli bir hayata sahip olmaktadır. Mutlak Hayy, Allah'tır, gerçek hayat sahibi O'dur. Allah Teâlâ'nın dışında kalanların hayatı ise idrak ve fiillerine nispet bulunmaktadır. Kayyûm, kâim kelimesinin mubalağa sîgası şekli olup işleri çekip çeviren mânâsına gelmektedir. Yüce Allah (c.c.) Kayyûm'dur; bütün işleri düzenli bir şekilde yürütme, yaratma, rızıklandırma, layık oldukları kemal noktasına kavuşturup koruma bakımından daima kendisi ile kâim olmaktadır.⁴⁵⁷

Kur'an'ı Kerim'de Yüce Allah'ın ilim sıfatı ile ilgili şöyle buyrulmaktadır: *“Melekler, “Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin” dediler.”*⁴⁵⁸ Allah Teâlâ herşeyi öylesine bilmektedir ki, O'na hiçbir sır gizli kalmaz. Meleklerin cevaplarında “şüphesiz ben sizin bilmediğinizi bilirim” âyetinin

⁴⁵⁵ Karaman, IV, 458-459.

⁴⁵⁶ Bakara, 2/255.

⁴⁵⁷ Bursevî, II, 481.

⁴⁵⁸ Bakara, 2/32.

ne demek olduğunu kavradıkları anlaşılmaktadır. Yüce Allah buyurmaktadır ki: “*Sizin göklerde ve yerde ulaşamayacağınız sırları ancak ben bilirim.*” Allah Teâlâ’nın yüceliğine delil olması için bu âyeti daha kapsamlı bir şekilde getirmektedir. Bunun sebebi meleklerin gökler ve yeryüzü hakkında gizli ve açık olarak bildiği her şey Allah Teâlâ’ya malum olduğu gibi onların bilmedikleri de malum olmaktadır.⁴⁵⁹

Semî’ sıfatına delil olarak ise Kur’ân’ı Kerîm’de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Her kim işittikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı ancak onu değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*”⁴⁶⁰ Âyette Yüce Allah’ın “semî” olduğu, yapılan vasiyeti ve onun değiştirilmesini işittiği vurgulanmaktadır. Aynı zamanda âyette Allah Teâlâ’nın “alîm” sıfatının olduğu ve bu anlamda vasiyet sevabının, onu değiştirenin de cezasının ne olduğunu bildiği ve her birine hak ettiği karşılığı verdiği anlatılmaktadır.⁴⁶¹

Kur’ân’ı Kerîm’de Yüce Allah’ın basar sıfatı şöyle geçmektedir: “*Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin. Kendiniz için her ne iyilik işlemiş olursanız, Allah katında onu bulursunuz. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızı görür.*”⁴⁶² “*Muhakkak ki Allah, ne yaparsanız hakkıyla görendir.*”⁴⁶³ Az veya çok, hiç bir amel ona gizli kalmamakta; zikrolunan “amel”, hayır veya şer ile sınırlı olmayıp, her ikisini de içine dâhil etmektedir. Buna sebep olarak âyet hayırlı amellere teşviki, kötü amellerden de sakınmayı emretmektedir. Yüce Allah sıklıkla yapılan hayırlı amellerin mükâfatlandırmakta, en ufak bir hayırlı amelin de karşılığını vermektedir. Yine şerre de en büyüğünden en küçüğüne kadar, gerekli cezayı vermektedir. Allah Teâlâ’nın katında hiçbir kimsenin ameli boşa gitmemektedir.⁴⁶⁴

Kur’ân’ı Kerîm’de Allah Teâlâ’nın irâde sıfatı şu âyetle delillendirilmektedir: “*O, gökleri ve yeri örneksiz yaratandır. Bir işe hükmetti mi ona sadece “ol” der, o da hemen olur.*”⁴⁶⁵ “*Biz bir şeyin olmasını istediğimiz zaman sözümüz sadece, ona, “ol” dememizdir. O da hemen olur.*”⁴⁶⁶ İnkârcılar tekrar dirilmenin aklen mümkün olmadığını düşünmektedir. Bu dünyanın fizik kurallarına göre bir olayın imkânsız

⁴⁵⁹ Bursevî, II, 306-309.

⁴⁶⁰ Bakara, 2/181.

⁴⁶¹ Bursevî, II, 178.

⁴⁶² Bakara, 2/110.

⁴⁶³ Bakara, 2/237.

⁴⁶⁴ Bursevî, I, 557.

⁴⁶⁵ Bakara, 2/117.

⁴⁶⁶ Nahl, 16/40.

olduğunun düşünülmesi, onu gerçekleştirmeğe yeterli bir gücün bulunmaması anlamına gelmektedir. Hâlbuki Allah Teâlâ'nın gücü için yetersizlikten, bu sebeple imkânsızlıktan söz edilemez, bu sebeple âyette, “biz bir şeyi murâd ettiğimizde ol dememiz yeterlidir, o hemen oluverir” buyrulmaktadır. Zira bunun tersini düşünmek ulûhiyet kavramları ile çelişmektedir.⁴⁶⁷

Kudret sıfatına delil olarak Kur'ân'ı Kerîm'de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Onlara dünya hayatının örneğini ver: (Dünya hayatı), gökten indirdiğimiz yağmur gibidir ki, onun sebebiyle yeryüzünün bitkileri boy verip birbirine karışırlar. Fakat bütün bu canlılık sonunda rüzgârın savurduğu kuru bir çer çöpe döner. Allah, her şey üzerinde kudret sahibidir.”⁴⁶⁸ Allah Teâlâ, yoktan var etmek, yerine bırakmak, yok etmek ve diğer her şeye kâdirdir. O, burada anılanları ve benzerini yapmaya kemâliyeti ile güç yetirmektedir. Yüce Allah'ı hiçbir şey âciz bırakmamaktadır.⁴⁶⁹

Kur'ân'ı Kerîm'de Yüce Allah'ın kelâm sıfatına delil olarak şöyle buyrulmaktadır: “Eğer Allah'a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allah'ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı. Sonra da onu güven içinde olacağı yere ulaştır. Bu, onların bilmeyen bir kavim olmaları sebebiyledir.”⁴⁷⁰ İmam Eş'arî bu âyeti delil göstererek kadîm olan ilâhî kelâmın işitilmesinin câiz olduğunu söylemekte, İmam Maturîdî ise bunun imkânının olmayacağını söylemektedir. Maturîdî'ye göre “Allah'ın kelâmını işitip dinleyinceye kadar” demek “Allah'ın kelâmına delalet eden şeyi işitip dinleyinceye kadar” demektir. Nitekim “falanın ilmimi işittim” denilmektedir. Aslında ilmin hakikati işitilmemektedir. Bunun mânâsı “falanın ilmine delalet eden haberi duydum” demektir. Ve yine “Allah Teâlâ'nın kudretine bak” denilmektedir. Bunun anlamı ise “Allah Teâlâ'nın kudretine delalet eden şeye bak” demektir.⁴⁷¹

Yüce Allah'ın tekvîn sıfatıyla ilgili Kur'ân'ı Kerîm'de: “Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan ve Arş'a kurulan, geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan, Güneşi, Ayı ve bütün yıldızları da buyruğuna tabi olarak yaratan Allah'tır. Dikkat edin, yaratmak da, emretmek de yalnız

⁴⁶⁷ Karaman, III, 398.

⁴⁶⁸ Kehf, 18/45.

⁴⁶⁹ Bursevî, XI, 410.

⁴⁷⁰ Tevbe, 9/6.

⁴⁷¹ Bursevî, VII, 230, 231.

O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şânı yücedir"⁴⁷² buyrulmaktadır. Yüce Allah, kâdir ve yaratıcılık özellikleriyle gökleri ve yeri yoktan var etmektedir. Yaratma ve emir sadece Allah Teâlâ'ya mahsustur. Herşeyi yoktan vareden ve yarattığı herşeyde istediği şekilde tasarrufta bulunandır. Allah Teâlâ'nın vasıtasız olarak emri ile yarattığı şey "emir" dir. Vâsita ile yarattığı ise "halk" olmaktadır.⁴⁷³

Allah Teâlâ'nın sıfatları Kur'ân'ı Kerîm'de âyetler ışığında incelendikten sonra bu kavramla ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadîslerindeki tezâhürüne baktığımızda Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatlarının Hz. Peygamber dönemindeki sahâbe tarafından nasıl anlaşıldığına ait veriler bilinmemektedir. Ayrıca ilâhî sıfatlar ve kader konularının sahâbe döneminin sonundan itibaren gündeme geldiği görülmektedir.⁴⁷⁴ Allah Teâlâ'nın sıfatlarına delalet eden hadîs-i şerîfler bulunmaktadır. Cibrîl hadîsi olarak bilinen rivâyette İslam'ın ve imanın şartları açıklanırken, Allah Teâlâ'nın basar sıfatına da işaret edilmektedir.

Abdullah b. Ömer'in, babası Hz. Ömer'den naklettiği bu hadîs şöyledir: *"Bir gün Resûlullah (s.a.v.)'in yanında bulunduğumuz sırada aniden yanımıza, elbisesi bembeyaz, saçı simsiyah bir zât çıkageldi. Üzerinde yolculuk eseri görülüyor, bizden de kendisini kimse tanııyordu. Doğru Peygamber'in yanına oturdu ve dizlerini onun dizlerine dayadı. Ellerini de uylukları üzerine koydu. Ve: "Ya Muhammed! Bana İslâm'ın ne olduğunu söyle" dedi. Resûlullah (s.a.v.): "İslâm; Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın Resûlü olduğuna şehâdet etmen, namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, Ramazan orucunu tutman ve gücün yeterse Beyt'i hac etmendir" buyurdu. O zât: "Doğru söyledin" dedi. Babam dedi ki: "Biz buna hayret ettik. Zira hem soruyor, hem de tasdik ediyordu."*

"Bana imandan haber ver" dedi. Resûlullah (s.a.v.): Allah'a, Allah'ın meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve âhiret gününe inanman, bir de kadere, hayrına şerrine inanmandır" buyurdu. O zât yine:

"Doğru söyledin" dedi. Bu sefer:

"Bana ihsândan haber ver" dedi. Resûlullah (s.a.v.):

⁴⁷² A'râf, 7/54.

⁴⁷³ Bursevî, VI, 135, 138.

⁴⁷⁴ Topaloğlu, II, 486, 487.

"Allah'a O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Çünkü her ne kadar sen onu görmüyorsan da, O seni muhakkak görür" buyurdu. O zât:

"Bana kıyâmetten haber ver" dedi. Resûlullah (s.a.v.) "Bu meselede kendisine sorulan, sorandan daha çok bilgi sahibi değildir" buyurdular.

"O halde bana alâmetlerinden haber ver" dedi. Peygamber (s.a.v.):

"Câriyenin kendi sahibesini doğurması ve yalın ayak, çıplak, yoksul koyun çobanlarının bina yapmakta birbirleriyle yarış ettiklerini görmendir" buyurdu. Babam dedi ki:

Bundan sonra o zât gitti. Ben bir süre bekledim. Sonunda Allah Resûlü bana: "Ya Ömer! O soru soran zâtın kim olduğunu biliyor musun?" dedi. "Allah ve Resûlü bilir" dedim.

"O Cibrîl'di. Size dininizi öğretmeye gelmişti" buyurdular.⁴⁷⁵

Kur'ân'ı Kerîm'de "Sen Allah'ı görmüyorsan da O seni mutlaka görüyor" ifadesi pek çok âyette yer alan ilâhî gözetim ve denetimin kabulünü ortaya çıkarmaktadır. Allah Teâlâ'ya kullukta öne çıkmak tam olarak bu inceliğin bilincine ermekle mümkündür. İhsân kavramının Allah Teâlâ'yı görüyormuşçasına kulluk etmek şeklindeki tanımı, müslüman bireyin kalitesini açık olarak ortaya koymaktadır. Yüce Allah tarafından görülmek, O'nu görüyormuş gibi hareket etmek için yeterli sayılmaktadır. Kendi kendine denetim şuuru mü'min kulda bu şekilde süreklilik oluşturmaktadır. Kişinin ideal hayatı merkezinde ihsânın yer aldığı bir iman ve islam anlayışı ile oluşabilmektedir.⁴⁷⁶

Ebû Mûsâ (r.a.) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v) aramızda ayağa kalkıp şu beş cümleyi söyledi: Allah Teâlâ (c.c.) hazretleri uyumaz, zaten O'na uyku da yakışmaz. Kıstı (tartıyı, rızkı) indirir ve kaldırır. Geceleyin yapılan amel, gündüzleyin yapılandan önce; gündüzleyin yapılan amel de geceleyin yapılan amelden önce Allah'a yükseltilir. O'nun hicâbı nurdur. Eğer O perdeyi açacak olsa vechinin tecellîsi, basarının ihâta ettiği bütün mahlûkatını yakardı."⁴⁷⁷ Bu hadîs-i şerîfte yer alan sıfat kaynaklarda "uyumama sıfatı" olarak geçmektedir. Söz edilen sıfat, Yüce Allah'ın yaratılmışlar

⁴⁷⁵ Buhârî, İmân 37; Müslim, İmân, 1.

⁴⁷⁶ Kandemir, I, 298.

⁴⁷⁷ Müslim, İmân, 293.

(mahlûkat) üzerinde her an tasarrufta olduğunu anlatmaktadır. Bu ilâhî alakanın bir an kesildiğini düşünmek, tüm varlık âleminin yokluğa hapsolması anlamına gelmektedir.⁴⁷⁸

Ebû Hureyre (r.a.) anlatıyor: *Resûlullah (s.a.v) buyurdular ki; “Sizden biri kardeşiyle dövüşünce yüze vurmaktan sakınsın, zira Allah Âdem’i kendi sûretinde yaratmıştır.”*⁴⁷⁹ Hz. Enes (r.a.) anlatıyor: *Resûlullah (s.a.v) şu duayı çok yapardı: “Ey kalpleri çekip çeviren Allahım! Kalbimi dinin üzerine sabit kıl.” Ben bir gün kendisine: “Ey Allah’ın Resûlu biz sana ve senin getirdiklerine inandık. Sen bizim hakkımızda korkuyor musun? Dedim” Bana şöyle cevap verdi: “Evet kalpler, Rahmânın iki parmağı arasındadır. Onları istediği gibi çevirir.”*⁴⁸⁰ Kalbin farklı halleri bulunmaktadır. Bu hallere misal olarak; itaat-isyan, huzur-gaflet, iman-küfür verilebilir. Bu hadîs, Yüce Allah’ın kalp üzerindeki tasarrufunu bireyin bu hallerden dilediğine döndüreceğini göstermektedir. Allah Teâlâ ile ilgili bu inanç, İslam akâidinin zorunluluğu olmaktadır. Çünkü Yüce Allah’ın kudretine, tasarrufuna hiçbir sınır konamaz. Tersini düşünmek acz atfetmektir. Yüce Allah acz dâhil hiçbir eksik sıfatla muttasıf olamaz.⁴⁸¹

Allah Teâlâ’nın irâde sıfatına işaret eden hadîs-i şerîflerden biri şudur: *Ebû Hureyre (r.a.)’den rivâyet edildiğine göre: Resûlullah (s.a.v) buyurdular: “Sizden biriniz dua ederken: Allahım! Dilersen beni bağışla; dilersen bana merhamet et, demesin. Dilediğini kesin bir dille istesin. Çünkü Allah’ı zorlayan hiçbir kuvvet yoktur.”*⁴⁸² Allah Teâlâ dileyene dilediği şeyi vermektedir. Kesin sözlerle Yüce Allah’tan bir şey istemek asla O’nu zorlamak mânâsına gelmemektedir. Her şey Allah Teâlâ’nın elinde bulunmaktadır. O’nun verdiği mülkünden hiçbir şey eksiltmemektedir.⁴⁸³

Yüce Allah’ın, âhirette kullarına arada perde ve tercüman olmadan, hitap ve tecellî edeceği bilinmektedir. Bu durumu anlatan hadîs-i şerîf şöyledir: Adıyy b. Hâtim’den rivâyet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v) buyurdular: *“Sizin her biriniz ile tercümansız konuşacaktır. Kişi sağ tarafına bakacak, âhirette gönderdiklerinden başka bir şey göremeyecektir. Soluna bakacak, âhirete gönderdiklerinden başka bir şey*

⁴⁷⁸ Canan, X, 286.

⁴⁷⁹ Müslim, Birr, 112.

⁴⁸⁰ Tirmizî, Kader, 7.

⁴⁸¹ Canan, X, 289.

⁴⁸² Buhârî, Tevhîd, 31; Müslim, Zikr, 9.

⁴⁸³ Kandemir, VII, 294.

göremeyecektir. Önüne bakacak, karşısında cehennemden başka bir şey göremeyecektir. O halde artık bir hurmanın yarısı ile de olsa kendinizi cehennem ateşinden koruyun. Bunu da bulamayan güzel bir söz ile kendisini korusun.”⁴⁸⁴ Allah Teâlâ ile kul arasında tercüman veya bir perde bulunmadan meydana gelecek olan bu olayda herkes sağına soluna bakarak, işe yarayacak bir şeyler arayacak, fakat sadece önceden ne gönderdi ise ondan başkasını göremeyecektir. Önünde ise, cehennemi bulacak olduğu bildirilmektedir.⁴⁸⁵

Allah Teâlâ'nın semî' ve basar sıfatlarına işaret eden hadîs-i şerîfler bulunmaktadır. Bu hadîs-i şerîflerden birkaçı şunlardır:

Hz. Muhammed (s.a.v) şöyle buyurdular: “Allah tektir; tek olanı sever. Ey Kur’ân ehli siz de vitir namazını kılınız.”⁴⁸⁶

Ebû Hureyre (r.a.) anlatıyor: “Resûlullah (s.a.v.)’i: “Hiç şüphesiz Allah size emanetleri ehline teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz Allah işitir ve görür.”⁴⁸⁷ “Bu sırada Resûlullah (s.a.v.)’in başparmağını kulağına, onu takip eden (şehâdet) parmağını da gözünün üzerine koyduğunu gördük.”⁴⁸⁸ Resûlullah (s.a.v.), âyette geçen “Şüphesiz Allah işitir ve görür” ifadelerini bildirmekte, kulak ve gözüne işaret buyurmuş olmakta, böylece Allah’ın işitme ve görme fiillerine sahip olduğunu ikrar etmiş olmaktadır.⁴⁸⁹

Müellifimiz eserinde Yüce Allah’ın sıfatlarını açıklamak üzere âyet ve hadîslerden delil getirmektedir. Allah Teâlâ'nın sıfatlarına işaret eden ifadeleri aşağıda yer almaktadır.

el-Kâdirî, Yüce Allah’ın muhâlefetün li’l-havâdis sıfatıyla ilgili zikirleri şu şekilde açıklamıştır: “الَّذِي تَقَدَّسَتْ عَنِ الْأَشْبَاهِ ذَاتُهُ” Yüce zâtı benzersiz ve benzerliklerden son derece mukaddestir “وَتَنَزَّهَتْ عَنِ مُشَابَهَةِ الْأَمْثَالِ صِفَاتُهُ” Allah Teâlâ (c.c.) ezeli sıfatları emsale müşâbehetten son derece münezze ve mukaddestir. Zâtında ve sıfâtında

⁴⁸⁴ Buhârî, Zekat, 10; Müslim, Zekat, 97.

⁴⁸⁵ Kandemir, I, 488,489.

⁴⁸⁶ Ebû Dâvûd, Vitir, 1; Tirmizî, Vitir, 2.

⁴⁸⁷ Nisâ, 5/58.

⁴⁸⁸ Ebû Dâvûd, Sünnet, 19.

⁴⁸⁹ Kandemir, X, 291.

müteferrîd olup, halka benzemesi imkânsızdır.⁴⁹⁰ “لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ” Allah Teâlâ (c.c.) için bir benzer farz etsek bile benzerinin olması reddedilmiş olanın misli olması mümtenîdir.⁴⁹¹

Yüce Allah’ın bekâ sıfatını içeren zikirleri müellifimiz, şu şekilde açıklamıştır: وَ “شَهِدْتُ بِرُبُوبِيَّتِهِ مَصْنُوعَاتُهُ” “Mânâsı: Allah Teâlâ ve tekaddes hazretlerine yakarır ve niyaz ederim ki; âlemlerin Rabbi, varlığının sonu olmayan ve celâl sahibi olduğuna ilahî sanatları şehâdet eder ki âlemi ve içindeki her şeyi yaratan birdir. Zira her şeyle hakkın varlığı bilinir. Ezcümle hakkın varlığı dört bölük âyetle apaçıktır. Biri âfâkî âyetler ki; gök, yıldızlar, güneş ve ay gibi şeyler ile Allah Teâlâ’nın var olduğu ve kemâlatı bilinir. Nitekim âyette “إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَبْصَارِ” “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün ihtilafında akıl sahipleri için ibretler vardır”⁴⁹² buyrulmuştur. Yani tahkîkan gökleri ve yerleri yaratmakta, gece ve gündüzün birbirlerine ihtilaf etmelerinde akıl sahipleri için Allah Teâlâ’nın varlığına ve birliğine ve mükemmeliyetine ve eksikliklerden münezzehe olduğuna aklî deliller vardır. İkincisi süflî âyetler ki; yerler, ağaçlar, denizler, yabaniler, kuşlar ve saire ile de bilinir. Nitekim âyette; “وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ” “yakîn ehli için yerde deliller vardır”⁴⁹³ buyrulmuştur. Yani yerde basîret ehli için Allah Teâlâ’nın varlığına ve birliğine deliller vardır. Ezcümle yeryüzünden zuhûr eden nebatât ve çiçeklerin her birinin renk ve kokuları ve bir takım ağaçların ve meyvelerin beşer kudret ve kuvvetinin dışında şekil tat, koku ve zînet meydana getirmeleri ancak âlemi yaratanın birliğine, kuvvet ve kudret sahibi olduğuna şâhittir. Üçüncü nefsi âyetlerdir ki; bizi ahsen-i takvîmde yaratıp gözde görmek, kulakta işitmek, dilde söylemek, dimağda lezzet, burunda koklamak, elde tutmak, ayakta yürümek, ve saire âzânın yaratıcısıyla da bilinir. Nitekim âyette; “وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ” “kendinizde! Hâlâ görmüyor musunuz”⁴⁹⁴ buyrulmuştur. Yani bedeninizde Allah Teâlâ’nın varlığına ve birliğine deliller vardır. Bakıp düşünüp görmez misiniz? Mutasavvıflar “مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ” “kendini bilen rabbini bilir” dedikleri bu mânâyâ işaretir. Dördüncü tenzîlî âyetlerdir ki; Peygamberimize (s.a.v.) nâzil olmuş olan Kur’an-ı Kerim’de zât-ı ilahî ve sıfatları bilinir. Elhasıl bunlar ve diğer yaratılmışlar ile Allah Teâlâ’nın varlığı aşikârdır. Hakkın var olduğuna delil bile

⁴⁹⁰ el-Kâdirî, s. 46.

⁴⁹¹ el-Kâdirî, s. 60.

⁴⁹² Âl-i İmrân, 3/190.

⁴⁹³ Zâriyât, 51/20.

⁴⁹⁴ Zâriyât, 51/21.

lazım değildir. Nitekim âyette; “أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ” “Yerleri ve gökleri yaratan Allah’ın varlığından şüphe(niz) mi var?”⁴⁹⁵ buyrulmuştur. Yani gökleri ve yerleri yaratan Allah Teâlâ’nın varlığı, birliği, ulûhiyeti ve rubûbiyeti o kadar açıktır ki asla şüphe edilmeyi kabul etmez. Nitekim âyet-i kerîmede “قُلْ أَنْظَرُوا مَاذَا فِي السَّمَوَاتِ” “yerlerde ve göklerde olanlara bakın”⁴⁹⁶ buyrulmuştur. Yani ey benim Resûlüm ümmetine göklerde ve yerlerde olan acayip sanatlara bakınız ve görüp yaratıcının varlığını ve kemâlatını ve rubûbiyetini tasdik ve ikrâr ediniz de. Bu âyet nazil olduğunda Peygamber Efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki “vay bu âyeti okuyupta düşünmeyenlerin haline!”⁴⁹⁷ yani bu âyet-i kerîmeyi okuyup, mahlûkatta tefekkür etmeyenlerin vay haline. Şimdi, bu hadîs-i şerîf marifetullâhı bilmek için yaratılmışlara bakıp ve tefekkür etmek şer’i vâcib olduğuna delildir.”⁴⁹⁸

el-Kâdirî eserinde, Yüce Allah’ın vahdâniyet sıfatını anlatan zikirleri şu ifadelerle açıklamıştır: “وَدَلَّتْ عَلَى وَحْدَانِيَّتِهِ آيَاتُهُ” Allah Teâlâ’nın zâten ve sıfaten benzeri yoktur, birdir. Belki hakikaten birdir ki zâtında ve sıfatında ortak imkânsız olduğundan mutlak vahdeti gereklidir.⁴⁹⁹

Yüce Allah’ın kıyam bi nefsihî sıfatını içeren zikirleri müellifimiz, şu şekilde anlatmıştır: “وَمَوْجُودٌ لَأَمِنْ عِلَّةٍ” Allah Teâlâ’nın vücûdu kendindedir, zorunluluktan doğan ve başkasından neş’et eden vücûd değildir.⁵⁰⁰ “لَا يَنْسَبُ إِلَيْهِ الْبُنُونُ” Allah Teâlâ (c.c.) hazretlerine evlat nisbet olunamaz. Zira Allah Teâlâ (c.c.) zevce veya zevce olmaktan münezzehtir. Oğul veya kız evlat edinmekten münezzehtir.⁵⁰¹

Eserde müellifimiz Yüce Allah (c.c.)’ın sıfatlarını, “bilinmelidir ki bu esmâ-i şerîfelerin kimi zatî, kimi sıfatî, kimi fiilî, ve kimi sıfât-ı seb’â-i kadîmedir ki kitaplarda onlara sübûti sıfatlar denir”⁵⁰² şeklinde tasnif ettikten sonra bu sıfatlar ile halkın onu anmaya ve övmeye muhtaç olduğunu şu ifadelerle anlatmaktadır: “بِالْبَيْرِ مَعْرُوفٌ” Halka inâm, ihsân, rahmet ve ğufrân etmekle bilinen demek olur. “وَبِالْإِحْسَانِ مَوْصُوفٌ” Allah Teâlâ (c.c.) halka ihsân etmekle mevsûftur. Zira gerçekte halka ihsânda bulunan ancak zât-ı ecmel ve âlâdır. “مَعْرُوفٌ بِلَا غَايَةَ” Allah Teâlâ (c.c.) halk katında gayet ve nihayetiyle

⁴⁹⁵ Şûrâ, 42/11.

⁴⁹⁶ Yûnus, 10/101.

⁴⁹⁷ İbn Hibbân, II, 386.

⁴⁹⁸ el-Kâdirî, s. 46, 47.

⁴⁹⁹ el-Kâdirî, s. 48.

⁵⁰⁰ el-Kâdirî, s. 49.

⁵⁰¹ el-Kâdirî, s. 51.

⁵⁰² el-Kâdirî, s. 44.

değil, bütün kemâlât ve inayât ile bilinmiştir. “وَمَوْصُوفٌ بِأَنْهَاءِ” Allah Teâlâ (c.c.) mahlûklar lisânında sonsuz derecede mevsûftur. Halk, kimi lisân-ı hal ile kimi lisân-ı kâl ile yaratıcıyı tavsîf ve senâya mecbur ve onunla meşguldür.⁵⁰³

el-Kâdirî, Yüce Allah’ın kıdem ve bekâ sıfatlarına işaret eden zikirleri şu şekilde açıklamıştır:

“أَوَّلٌ قَدِيمٌ بِأَنْبِتَاءِ” Hiçbir mahlûk yok iken Allah Teâlâ (c.c.) vardı. Varlığının öncesi ve başlangıcı yoktur. Evvelde ve âhirden varlığıyla kadîmdir.⁵⁰⁴ “وَأَخِرٌّ كَرِيمٌ بِأَنْتِهَاءِ” Allah Teâlâ (c.c.) âhirdir yani bütün varlıklar fenâyâ gittikten sonra bile o bakîdir. Bekâsına bitiş ve nihayet yoktur. Kerîmdir, yani bedelsiz ve karşılıksız halka ikram edendir. Asla vaadinden dönmez.⁵⁰⁵ “وَلَا تُؤْهِنُهُ السُّنُونُ” Allah Teâlâ’yı yıllar ve yılların geçmesi yaşlandırıp tâkatten düşüremez.⁵⁰⁶

Allah Teâlâ’nın kudret sıfatı ile ilgili eserinde müellifimiz “كُلُّ الْمَخْلُوقَاتِ تَحْتَ قَهْرِهِ” “Mahlûkatın tamamı Allah Teâlâ’nın ilâhî ve büyük kahrı, şiddetli kudreti altındadır. Hiç bir kimse kendi başına buyruk ve müstakil değildir”⁵⁰⁷ şeklindeki kanaatini belirtir.

Allah Teâlâ’nın ilim sıfatına ait olan müellifimizin eserindeki görüşleri şunlardır: “İlim sıfatı mâlumda cebir ve tesîr etmez. Elhasıl Allah Teâlâ şöyle diledi ki; gelecekte filan vakitlerde, kullarımdan çok kimse cüzî ihtiyarlarını, kalbî irâdelerini hayrâta ve itaate sarfedeceklerdir. Biz de hayrâtı ve itaati yaratacağız. Onlar ehl-i saadetten olacaklardır. Çok tâife cüzî ihtiyarlarını kalbî irâdelerini şerre ve maasiyete sarfedeceklerdir. Biz de şerri ve mâsiyeti yaratacağız. Onlar ehl-i şekâvetten olacaklardır. Allah’a sığınırız. Bu durumda kulların cüz’î irâdeleri Allah Teâlâ’nın kazâsına, takdîrine ve icâdına sebep olur. Bu takdîrce asla cebir gerekmez. Kul fâil, muhtar ve kâsiptir. Allah Teâlâ yaratandır.”⁵⁰⁸

“وَعَلِمَ عَدَدَ أَنْفَاسِ مَخْلُوقَاتِهِ” “Allah Teâlâ (c.c.) göklerde ve yerlerde olan mahlûkatının sayısını, verdiklerinin miktarını bilir, onlardan hâsıl olan gizli sesi işitir. “بِعِلْمِهِ الْقَدِيمِ” Allah Teâlâ (c.c.) varlıkların adedini ezeli ilmiyle bilir. Zira ilim sıfatı ve

⁵⁰³ el-Kâdirî, s. 50.

⁵⁰⁴ el-Kâdirî, s. 50.

⁵⁰⁵ el-Kâdirî, s. 51.

⁵⁰⁶ el-Kâdirî, s. 52.

⁵⁰⁷ el-Kâdirî, s. 52.

⁵⁰⁸ el-Kâdirî, s. 41.

ilmin mâlumata taalluku ezelîdir, başlangıcı yoktur.”⁵⁰⁹ “مُحِيطٌ بِعَمَلِ الْعَبْدِ سِرِّهِ وَجَهْرِهِ”
 “Allah Teâlâ (c.c.) kullarının gizli ve açık amellerini bilendir.” “بِتَأْيِيدِهِ وَتَنْصُرِهِ” “O’nun
 te’yid ve ilâhî yardımıyla kıyâmet gününe değin onlara dâima metânet ve kuvvet ihsân
 eder. Zâhirde ve bâtında dahi onları din düşmanlarına karşı gâlip kılmaya keffildir.”⁵¹⁰
 “أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْئٍ عِلْمًا” “Allah Teâlâ (c.c.) bil cümle eşyayı ilim sıfatıyla kuşatmıştır. İlmi
 ilâhînin dışında bir zerre dahi kalmaz.”⁵¹¹

Yüce Allah’ın her şeyi görmesi olan basar sıfatına dâir el-Kâdirî eserinde şu
 ifadelere yer vermektedir: “وَيَرَى” “Allah Teâlâ (c.c.) basar sıfatıyla görür ve
 görmesinde görme gücüne muhtaç değildir.” “حَرَكَاتِ أَرْجُلِ النَّمْلِ” “Allah Teâlâ (c.c.)
 karıncanın ayaklarının hareketini dahi basar sıfatıyla görür. Ondan çıkan sesi semî’
 sıfatıyla işitir.” “فِي جَنْحِ اللَّيْلِ الْبَهِيمِ” “Allah Teâlâ (c.c.) kapkaranlık gecede karıncanın
 ayaklarının hareketini basar sıfatıyla görür.”⁵¹²

Yüce Allah’ın her şeyi duyması olan semî’ sıfatına dair el-Kâdirî eserinde şu
 ifadelere yer vermektedir: “وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ” “Yani Allah Teâlâ (c.c.) halkın gizli ve açık
 seslerini semî’ sıfatıyla eksiksiz işitir. Basarında görme duyusuna veya görme kuvvetine
 muhtaç değildir.”⁵¹³

Eserde el-Kâdirî Allah Teâlâ’nın irâde sıfatıyla ilgili şu bilgileri aktarmaktadır:
 “وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ” “Allah Teâlâ’nın emir ve irâdesiyle semâvât ve arzın
 direksiz Allah Teâlâ’nın istediği gibi kâim olmaları Allah Teâlâ (c.c.) alâim-i bâhire ve
 delâil-i zâhiresindendir.”⁵¹⁴ “إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ” “Ancak Allah Teâlâ (c.c.) diler.” “لِيَذُوبَ عَنْكُمْ
 الرَّجْسُ” “Günahı gidermeyi ister”⁵¹⁵, “Allah Teâlâ dilediği kimseleri dalalette koyar ve
 dilediği kimselere hidâyet eder. İsteddiğini yapar. Dilediği ve yaptığı işlerde nice
 faydalar ve hikmetler vardır ki insan akli onları idrakten âcizdir. Bu unutulmasın ki
 dalâlet ve hidâyet kulların irâdesiyle yaratılır. Her şey onun sebebiyle olur. Kullarda
 cüzî irâde vardır. Her varlık onun irâdesiyle vücûda gelmiştir. Kezâlik tabiiyyûn
 cahilleri sebepler yani ilaç bizaat kendisi şâfîdir. Zehir kendiliğinden yok edicidir, ateş
 ve kardaki özellikler ve tesirler kendiliğindedir. Kezâlik melekler, felekler, ins ve cin;

⁵⁰⁹ el-Kâdirî, s. 54.

⁵¹⁰ el-Kâdirî, s. 56.

⁵¹¹ el-Kâdirî, s. 57.

⁵¹² el-Kâdirî, s. 55.

⁵¹³ el-Kâdirî, s. 60.

⁵¹⁴ el-Kâdirî, s. 56.

⁵¹⁵ el-Kâdirî, s. 65.

şerre ve hayra; yarar ve zarara kendileri kâdirdirler demek su-i itikattır. Zira bütün bunlar Allah'ın irâdesine bağlıdır. Nitekim kâtibin elindeki kalem kendiliğinden yazıya kâdir olmayıp, kâtibin eline bağlı olduğu gibi, kâtibin eli de bizatihî yazıya bağımsız bir kudreti olmayıp, belki ilâhî ele yani kudret-i ilâhîyyenin emri altında olması gibi. Zira kâtibin yaratılışında Allah Teâlâ ona yazma kudretini de ihsân etmiştir. Sebeplerde asla tesir yoktur. Bunlar sadece sebeptir. Allah Teâlâ sebeplerde tesiri yaratır. Böyle âdet etmiştir. Eğer ilaçta şifâyı ve menfaati yaratmasa asla şifâ olmaz. Eğer zehirde helâkı ve zararı yaratmasa asla zehirde helâk olmaz. Dilese zehirde devâ, devâda zehir yaratır. Ateşte soğukluk ve karda sıcaklık yaratır. Nitekim Nemrût'un ateşi Hz. İbrahim (a.s.)'a gül, gülistan olduğu malûm-u cihandır. Eğer ateş bizatihî yakıcı ve o fiili bizzat kendisi yaratmış olsaydı Hz. İbrahim'i yakardı. Hâlbuki “يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ” “ey ateş İbrahim'e serin ve selametli ol”⁵¹⁶ yüce emriyle ateşin çok vakitte kesbetmiş olduğu şiddetli harareti bir anda yok olup, emre itaat ederek serin ve selâm oldu. Elhasıl ehl-i sünnet itikadında hayır ve şer; yarar ve zararı yaratan Hüdâ'dır. Kullar da irâdeleriyle onları işleyerek ecir veya cezasını alırlar. Ceza amelin cinsindedir bu tahkik ve açıklamamız güzelce müteâla edilip öğrenilsin”⁵¹⁷

Yüce Allah'ın her türlü eksikten ve noksandan uzak olduğunu, azîm ve azîz olduğunu; “سُبْحَانَكَ” “Ey Kerîm ve Rahîm olan Allah (c.c.) seni her türlü noksan sıfatlardan tenzîh ve takdîs edip cümle kemâlî sıfatlarla tavsîf ederim.”⁵¹⁸ “جَلَّ وَجْهُهُكَ” “Ya Rab zâtın celîl ve azîm oldu. “وَعَزَّ جَاهُكَ” Ya Rab sana ibadet ve taat ile yaklaşanların âli dereceleri azîz oldu, demektir”⁵¹⁹ sözleri ile ifade etmektedir.

Müellifimiz eserinde Allah Teâlâ'nın hayat sıfatını anlatırken “kayyûm” isminden faydalanarak “يَا حَيُّ” “Ey hayatı ebedî ile mevsûf olup mevt ve fenâ zâtına ve sıfatına mümkün olamayan Allah azimü'ş-şân sana yakarır ve niyaz ederim.” “يَا قَيُّوْمُ” “Ey cümle halkın işlerinin ve hallerinin idaresinde hıfz ve muhâfazasında mübâlağa ile kâim ve dâim olan Allah azimü'ş-şân, sana tazarrû ve niyaz ederim”⁵²⁰ sözleriyle ifade etmiştir."

Tekvîn sıfatına dair ise müellifimiz eserinde şu zikirleri vermektedir: “يَا بَدِيعُ”

⁵¹⁶ Enbiyâ, 21/69.

⁵¹⁷ el-Kâdirî, s. 42.

⁵¹⁸ el-Kâdirî, s. 61.

⁵¹⁹ el-Kâdirî, s. 62.

⁵²⁰ el-Kâdirî, s. 63.

“السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ” “Ey gökleri ve yerleri önceden benzeri yok iken benzersiz bir şekilde yaratan ve ihdâs eden Allah azîmü’ş-şân, sana tazarrû ve niyaz ederim. “يَا مَالِكُ الْمَلِكِ” Ey cümle kulların mâliki ve sahibi olan Allah azîmü’ş-şân, sana tazarrû ve niyaz ederim. Ya ze’l-celâli ve’l-ikrâm ey celâl ve ikrâm sahibi olan Allah azîmü’ş-şân, Sen azîmü’ş-şâna tazarrû ve niyaz ederim ki”⁵²¹ ifadeleri ile aktarmaktadır. Müellif, bu virdleri şerh ederken büyük bir kısmında âyet-i kerîmeleri delil olarak zikretmiştir. Konuyla ilgili görüşlerini ifade ederken Allah Teâlâ’nın Sıfatlarını sınıflandırırken;⁵²² zatî, sıfatî, fiilî, ve sübûti sıfatlar olarak tasnif etmiştir.

3.4. SALAVÂT

Salavât kavramı Arapça, “dua” anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’e dua olmak amacıyla düzenlenmiş ve bir kısmı bestelenen ibarelere de “salavât” denilmektedir. Süleyman Cezûlî’nin eseri olan Delâil-i Hayrat’ta, terkip edilen salavât sayısı yüz yirmiye aşmaktadır. Mü’min kişilerin üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)’e dua etmek bir görev olmaktadır.⁵²³ Adı geçen bu eser Türkler arasında Osmanlı döneminde ilgi görmüş ve sevap kazanma, Hz. Peygamber’in şefaatine ulaşma, çirkin huylardan vazgeçip, güzel huylarla süslenme, maddî sıkıntılardan ve günahlardan kurtulma gibi niyetlerle çokça okunmuştur.⁵²⁴ “Dua, ta’zim, rahmet” gibi mânâlara gelen salât ile (çoğulu salavât) “esenlik” anlamındaki selâm kavramlarından meydana gelen salâtü selam, “aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm” veya “sallâllahû aleyhi ve sellem” şeklindeki dua cümlelerinin yerine daha çok Osmanlı Türkçesi kullanılmıştır. Bu şekilde dua etmeye “salavât getirme”, Arapça’da ise aynı işe “tasliye” denmektedir. “Salvele” kısaltması, bu duadan söz edilirken kullanılmaktadır.⁵²⁵ Salavât aynı zamanda tebrik, tezkiye, dua, Peygamberimiz (s.a.v.)’e yapılan dua, istiğfar, rahmet gibi anlamlara gelmektedir.⁵²⁶ Hz. Peygamber için okunan ve Allah Teâlâ’nın rahmet ve selâmının O’nun üzerine olması niyetiyle okunan duâlara denmekte ve genellikle “Allahümme salli” diye

⁵²¹ el-Kâdirî, s. 63.

⁵²² el-Kâdirî, s. 43, 44, 45.

⁵²³ Cebecioğlu, s. 616.

⁵²⁴ Mehmet Suat Mertoğlu, “Salât-ü Selam”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, XXXVI, 23-24.

⁵²⁵ Mertoğlu, *DİA*, XXXVI, 23, 24.

⁵²⁶ “Salât-Salavât”, *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yayınları, İstanbul 1990, V, 331-332.

başlamaktadır.⁵²⁷ Bu niyetle okunan ve “Allahümme salî” diye başlayan salavâtın, bir kısmı bestelenmiştir.⁵²⁸

Allah Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'e salavât getirme ile ilgili emri Ahzâb Sûresi 56. âyette yer almaktadır. “*Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin.*”⁵²⁹ Bu âyette, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e saygıda bulunma anlatılmaktadır. Salât konusunun mü'minlere yönelik hususunda ise öncelikle Yüce Allah onlara merhamet etmekte, daha sonra ise melekler de bu hususta Allah Teâlâ'ya uymaktadır. Bu ifadelerden anlaşılan şudur ki, Melekler, Hz. Peygamber'e salât getirme konusunda, onlara vâcib veya mendub olacak şekilde kesinti olmadan salât getirmektedirler. Fakat, mü'minler hakkında konu böyle olmamaktadır. Hz. Peygamber'e yapılan salât, Peygamber'in o salâta olan ihtiyacı olduğundan yapılmamaktadır. Aksi halde Peygamber'e Allah Teâlâ salât-ü selâm edince, meleklerin de salâtına gerek kalmamaktadır. Bu salât, Hz. Peygamber'e hissedilen saygıyı göstermek içindir. Nitekim Yüce Allah hiç ihtiyacı yokken, mü'minlere, O'nu zikretmeyi farz kılmaktadır. Bu durum, Cenâb-ı Hakk'ın yapılan zikirden dolayı bize mükâfat vermesi için ve de bize bir şefkat ve merhamet olsun diye, mü'minlerden Peygamber'e duyulan saygıyı meydana çıkartmak içindir. Allah Teâlâ, Peygamber (s.a.v.)'i, mü'minlerin kendisine getirmekte olduğu salât-ü selâmın minneti altında bırakmamaktadır. Buna karşılık, Hz. Peygamber'in de ümmetine salâta bulunmasını emrederek, karşılıklıta bulunmasını sağlamaktadır. Ve şöyle buyurmuştur: “*Onlara salât, duâ et. Çünkü senin salâtın, duân onlar için sükûnettir.*”⁵³⁰ Bir emir olarak “Tam bir teslimiyetle de selâm verin” ifadesi görülmektedir. Şu halde selâm vâcib olmaktadır. Halbuki, namazın dışında vâcib yani farz değildir. Sonuç olarak selâm, namazda farz olmakta, bu da bizim teşehhüddeki, “es-selâmü aleyke eyyühe'n-nebiyyü”, yani “selâm sana ey Peygamber” şeklindeki sözümüz ile gerçekleşmektedir. Söz konusu durum, selâmın vâcib olmadığını söyleyenlere karşılık onların aleyhine bir delil haline gelmektedir.⁵³¹ Hz. Peygamber'e salât-ü selâmda bulunmanın müstehap olduğu zamanların birkaçı şunlardır; namazların dışında Hz. Peygamber'in adı anılınca, ezân dinlenirken, cuma günü, mescide girince, cenaze namazında ve benzeri durumlarda

⁵²⁷ Mehmet Canbulat, “Salavât”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Yayınları, Ankara 2006, s. 575.

⁵²⁸ Uludağ, s. 306.

⁵²⁹ Ahzâb, 33/56.

⁵³⁰ Tevbe, 9/103.

⁵³¹ Fahrüddîn er-Râzî, XVIII, 90-91.

Hız. Muhammed (s.a.v.)’den başka diğer Peygamberlere de salât-ü selâmda bulunulması, bazı âyet ve hadîslerden hareketle tavsiye edilmektedir. Ehli Beyte veya sahâbeye Resûl-i Ekrem’e salâtü selâmın arkasında ve ona tabi olarak salâtta bulunmak câiz olsa dahi, onlara özel bir şekilde salât ifadesi kullanılması genellikle uygun görülmemektedir.⁵³²

Müfessirler, bu âyette Yüce Allah’ın Peygamber’e salâtının ona rahmet etmesi ve onu melekleri yanında övmesi, meleklerin salâtının Hız. Peygamber için istiğfar etmeleri ve mü’minlerin salâtının da Allah Teâlâ’dan Hız. Peygamber’in kendi katındaki makâmını yüceltmesi için dua etmeleri anlamına geldiğini ifade etmektedir.⁵³³ Allah ve melekleri Peygamber’in şânını bu âyette yüceltmektedirler. İbn Abbâs’tan gelen bir rivâyete göre aynı âyetin mânâsı; “Şüphesiz ki Allah Peygamber’e rahmet etmekte, melekleri ise ona dua ve istiğfarda bulunmaktadırlar”, şeklinde olmaktadır.⁵³⁴

Bazı âlimlerin yorumlarına göre ise bu âyette, Hız. Peygamber’e yapılan dualar “salavât” ona mânevî bir destek olmaktadır. Âyette yer alan destek emri sadece söz ile gerçekleştirilen bir destek olarak düşünülmemekte, “fiilî” destek anlamına da gelmektedir. Hız. Peygamber’e yapılacak fiilî desteğin onunla aynı zamanda yaşayanlar için var olduğu bilinmektedir. O’nunla aynı zamanı paylaşamayan mü’minler için ise, Hız. Peygamber’in misyonunu desteklemek ve örnekliliğini yaşatmak mânâsına gelmektedir. Yüce Allah’tan getirdiği vahye ve o vahyi hayata sergileme tarzına verilecek her destek, O’na yapılmış gerçek bir “salât” ve “selâm” olabilmektedir.⁵³⁵ Bu görüşlerin yanında âyetten anlaşılması gereken anlam ile beraber sahih rivâyetlerle salavâtın sözlü olarak nasıl yapıldığı, bizzat Hız. Peygamber’in öğrettiği dualar şeklindeki rivâyetlerin var olması, “salât”ın sözlü duayı da içine aldığı göstermektedir. Bunun sebebi, Ahzâb Sûresindeki bu âyet nazil olduktan sonra sahâbi, bu âyetin mânâsını bizzat Peygamber’den sormuş ve sözlü duâ şeklindeki salât etme işini bizzat Hız. Peygamber’in kendisinden öğrenmiştir.⁵³⁶

⁵³² Mertoğlu, XXXVI, 23-24.

⁵³³ Mertoğlu, XXXVI, 23-24.

⁵³⁴ Ebû Cafer Muhammed b.Cerir Et-Taberi, *Câmiü’l-Beyân an Te’vîli’l-Kur’ân*, Dâru’l Meârif, Mısır 1954, XXII, 43.

⁵³⁵ Mustafa İslamoğlu, *Üç Muhammed*, Düşün Yayınları, İstanbul 2004, ss. 111-114.

⁵³⁶ Şaban Banaz, “*Hız. Peygambere Salâvat Getirmek*”, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2006, s. 43.

Yüce Allah (c.c.) rahmetiyle, verdiği nimetlerle, melekler istiğfarları ve hizmetleri ile Hz. Peygamber'e sürekli ikram etmektedir. Bunun sonucunda *“Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkartmak için, üzerinize melekleri ile beraber rahmetini gönderen Allah'tır”*⁵³⁷ buyurulduğu üzere mü'minlere ilâhî feyz inmektedir. Bu âyet ile anlaşılmaktadır ki Hz. Peygamber'e salavât getirmek farzdır. Fakat salavâtın tekrarına değinilmemiştir. Sahih olan şu ki, ismi anıldıkça salavât getirmek vâcib olmaktadır.⁵³⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de salavât kavramı bir başka âyette “bağışlanma” anlamında kullanılmaktadır. *“İşte Rableri katından rahmet ve merhamet onlarıdır. Doğru yola ulaştırılmış olanlar da işte bunlardır.”*⁵³⁹ Âyet-i kerîmede geçen “salavât”ın mânâsı “bağışlamalar” demektir. Çünkü Allah'ın kullarına salâtı ise kullarını bağışlaması, onların günahlarını affetmesi demektir.⁵⁴⁰

Salavât'ın getirilmesi gerektiği ve nasıl yapılacağını Hz. Peygamber bizzat sahâbilerin soruları üzerine verdiği cevaplarda anlatmaktadır. Bu anlatımların yer aldığı hadîs-i şerîflerden biri şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.v.)'e *“Ya Resûllallah, biz sana nasıl salâtü selâm getireceğiz?”* Denildi de, o da bunun üzerine *“Allah'ım, İbrahim (a.s.)'e ve İbrahim'in âline salât, merhamet ettiğin gibi Muhammed'e ve Muhammed'in âline de merhamet, salâtü selâm et ve İbrahim'i ve İbrahim'in âlini mübârek kıldığın gibi, Muhammed'i ve Muhammed'in âlini de mübârek kıl. Çünkü sen Hamîd'sin, yani her zaman hamde layıksın; Mecîd'sin yani her zaman övgüye layıksın, deyiniz”* buyurdu.⁵⁴¹

Resûlullah'ın hadîslerinde sadece salavâtın nasıl getirileceği değil, bu işin mü'minlere olan faydası da açıklanmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) *“Kim bana tek bir defa salâtü selâm getirirse, Allah Teâlâ da ona on misli merhamet eder.”*⁵⁴² Hz. Peygamber bu hadîste kendisine salât ve selâm edilmesini istemekte ve aslında Ahzâb Sûresi 56. âyette görüldüğü üzere bu işi mü'minlerden Allah Teâlâ istemektedir. Yüce Allah'ın emrini Peygamber tekrar hatırlatarak dile getirmektedir. Aynı hadîsin bazı rivâyetlerinde, Hz. Peygamber'e bir salât getirene Allah Teâlâ'nın on defa rahmet

⁵³⁷ Ahzâb, 33/43.

⁵³⁸ Yazır, VI, 333.

⁵³⁹ Bakara, 2/157.

⁵⁴⁰ H. Mehmet Soysaldı, “Kur'an Semantiği Açısından Salât Kavramı”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: I, 1996, s.14.

⁵⁴¹ Müslim, Salât, 65-69.

⁵⁴² Müslim, Salât, 70; Darimî, Rikâk, 58.

edeceği müjdesine ek olarak on günahının bağışlanacağı, manevî derecesinin on derece daha artacağı da haber verilmektedir.⁵⁴³

Hız. Peygamber kendisine salavât getirmenin ne kadar faziletli olduğunu hadîs-i şerîflerinde anlattığı gibi, bunun tersi olarak ismi anıldığı zaman salavât getirmeyenlerin durumunun vehâmetini de pek çok hadîste açıklamaktadır. Bu hadîslerden ilki şöyledir: Peygamber (s.a.v.) buyurmuştur ki: *“Yanında adım zikrolunup da bana salâvat getirmeyen kimsenin burnu sürtsün.”*⁵⁴⁴

Bir başka hadîste ise aynı konuda Hız. Peygamber (s.a.v.) buyurmuştur: *“Allah Teâlâ (c.c.) benim için iki melek görevlendirmiştir. Ben bir müslümanın yanında anıldığımda bana salâvat getirdiğinde, mutlaka o iki melek ona Allah seni bağışlasın derler. Allah Teâlâ (c.c.) ve diğer melekleri de o iki meleğe cevap olarak âmin derler. Bir müslümanın yanında adım zikrolduğunda da bana salavât getirmediğinde, mutlaka o iki melek: “Allah seni bağışlamasın” derler. Yüce Allah ve öteki melekleri de o iki meleğe cevap olarak âmin derler.”*⁵⁴⁵

Hız. Peygamber’in adı zikrolunduğu zaman, salavât getirmeyen kişinin hali de hadîste şu şekilde görülmektedir. Hız. Ali’den rivâyet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Cimri, yanında adım anıldığı halde bana salât ve selâm getirmeyen kimsedir.”*⁵⁴⁶ Bu hadîs-i şerîflerden anlaşıldığı üzere Hız. Peygamber’e salât okumayan, dinin ümmete ulaşmasında kesin ve mühim görevi olan Hız. Peygamber’e karşı nankörlük etmiş, bu sebeple içinde yer aldığı dinin de kıymetini bilmemiş demektir. Bunun sonucunda gerçek ve hükmi bir dinsizlik olmasa da dinin kıymetini bilmediğinden dolayı, sanki o dinden nasibi olmadığı ve neticede de bu yüzden elinden kaybedebileceği anlaşılmaktadır.⁵⁴⁷ Hız. Peygamber (s.a.v.) kendisine salâtü selâm getirmenin fazileti ile ilgili şöyle buyurmuştur: *“Kıyâmet günü insanların bana en yakını bana en çok salavât okuyandır.”*⁵⁴⁸

Ashâb-ı kirâmdan Ebû Talha el-Ensârî’nin anlattığına göre bir gün Resûlullah (s.a.v.) mütebessim bir çehreyle ashâb-ı kirâmın yanına geldi ve Cebrail (a.s.)’in

⁵⁴³ Banaz, Agm., s. 67-68.

⁵⁴⁴ Tirmizî, Daavât, 100; Ahmed b. Hanbel, II, 254.

⁵⁴⁵ Buhârî, Enbiyâ, 10; Müslim, Salât, 65.

⁵⁴⁶ Tirmizî, Daavât, 110; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 201.

⁵⁴⁷ Hüseyin Güllüce, *Salât ve Selâm Sana Ey Nebi*, Akif Yayınları, Ankara 2007, s. 115.

⁵⁴⁸ Tirmizî, Vitir, 21.

kendisine şu müjdeyi getirdiğini haber verdi: “*Muhammed! Ümmetinden biri sana bir salât getirdiğinde, benim onun günahlarının bağışlanması için on defa istiğfar etmem, o kimsenin sana bir selâm getirmesi halinde benim ona on selâm vermem seni sevindirmez mi?*”⁵⁴⁹ Hz. Peygamber’e salât ve selâm getirmek, hem Allah Teâlâ’nın rahmetini hem de meleklerin dua ve istiğfarını kazanmaya vesîle olduğuna göre, bu imkânı ve fırsatı iyi değerlendirmek gerekir.⁵⁵⁰ Evs İbn Evs (r.a.)’den rivâyet edildiğine göre Resûlallah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Günlerinizin en faziletlisi cuma günüdür. Bu sebeple o gün bana çokça salât ve selâm getiriniz, zira sizin salâtü selâmlarınız bana sunuluyor*” buyurunca, ashâbı kirâm:

- *Ya Resûlullah! Vefat ettiğin ve senden hiçbir eser kalmadığı zaman salâtü selâmlarımız sana nasıl ulaşır? Diye sordular. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Allah Peygamberlerin bedenlerini çürütmeyi toprağa haram kıldı”* buyurdu.⁵⁵¹

Hz. Peygamber’in kendisine yapılacak salavâtın karşılıksız kalmayacağını ve bu salavâta cevap vereceğini farklı hadîslerinde anlatmaktadır. Ebû Hureyre (r.a.)’den rivâyet edildiğine göre; Resûlallah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Kabrime bayram yeri haline çevirmeyiniz. Bana salât ve selâm getiriniz. Zira nerede olursanız olunuz sizin salâtü selâmlarınız bana ulaşır.*”⁵⁵² Aynı konu hakkında Hz. Peygamber salâtların kendisine ulaştığını ve cevap vermesi içinde rûhunun kendisine iâde edildiğini şu sözleri ile ifade etmektedir: Ebû Hureyre’den rivâyet edildiğine göre Resûlallah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Bir kimse bana salât ve selâm getirdiği zaman, onun selâmını almam için Allah Teâlâ rûhumu iâde eder.*”⁵⁵³

Dualar içerisinde salavâtın gerekliliğini anlatan hadîs ise şöyledir; Fudale İbn Ubeyd (r.a.) şöyle dedi: *Resûlallah (s.a.v.) namazdan sonra Allah’a hamd etmeden Peygamber’e salât ve selâm getirilmeden duâ eden bir adamı işitti, bunun üzerine: “Bu adam acele etti”* buyurdu. *Sonra adamı yanına çağırdı. Ona veya bir başkasına şöyle buyurdu: “Biriniz dua edeceği zaman önce Allah Teâlâ’ya hamd-ü senâ etsin, sonra Peygamber’e salât ve selâm getirsin. Daha sonra da dilediği şekilde dua etsin.*”⁵⁵⁴

⁵⁴⁹ Nesaî, Sehih, 55.

⁵⁵⁰ Banaz, Agm., s. 68.

⁵⁵¹ Ebû Dâvûd, Salât, 201; İbn Mâce, İkâmet, 79.

⁵⁵² Ebû Dâvûd, Menâsik, 97.

⁵⁵³ Ebû Dâvûd, Menâsik, 96; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 527.

⁵⁵⁴ Ebû Dâvûd, Vitir, 23.

H.z. Peygamber'e salavât getirmenin gerekliliği, fazileti, ismi anıldığında salavât getirmeyenlere yapılan uyarılar ve salavâtlara O'nun nasıl karşılık verdiği yukarıda geçen hadîslerde incelenmeye çalışılmıştır.

Müellifimiz eserinde salâvat-ı şerîfeleri verirken öncelikle Ahzâb Sûresi 56. âyeti kerîmeyi řu şekilde açıklamaktadır: “إِنَّ اللَّهَ” Gerçekten Allah Teâlâ H.z. Muhammed (s.a.v.) üzerine daima salât eder. “وَمَلَائِكَتُهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ” Allah Teâlâ'nın cümle melekleri Allah Teâlâ'nın emriyle daima H.z. Muhammed (s.a.v.) üzerine salât ederler. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا “Ey iman şerefi ile şerefyâb ve irfan nûru ile feyzyâb olan kullarım. “صَلُّوا عَلَيْهِ” Siz de H.z. Peygamber (s.a.v.) üzerine salât edin. Yani çok çeşitli ta'zimi ve esnâf-ı terkîmi içeren dualar ile dua edin.⁵⁵⁵ “وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا”⁵⁵⁶ H.z. Peygamber (s.a.v.) üzerine selâm edin.⁵⁵⁷

H.z. Peygamber (s.a.v.) kendisine nasıl salavât getirileceğini soran ashâba cevap olarak salli-bârik duâlarını okuyabileceklerini söylemiştir.⁵⁵⁸ Müellifimiz eserinde salli-bârik duâlarının salavât olduğunu zikrederek anlamlarını řu sözlerle açıklamaktadır: “اللَّهُمَّ” Mânâsı Ya Allah demektir. Bir kimse “اللَّهُمَّ” dediğinde ism-i âzamı zikrettiğinden diğer bütün esmâü'l-hüsnâyı zikretmiş olur ve cümle esmâ ile Allah Teâlâ'ya tazarrû ve niyaz etmiş olur. “صَلِّ” Yani Ya Allah sen azîmü'ş-şân, bizzat salât eyle. “عَلَى سَيِّدِنَا” Mânâsı bizim seyyidimiz üzerine demektir. Peygamberimiz (s.a.v.) bütün mahlûkattan daha yüce olduğundan ism-i saadetlerine seyyîd denildi.⁵⁵⁹ “مُحَمَّدٌ” Hâsılı mânâ Ya Rab Muhammed (s.a.v.) üzerine bize salât ve selâm getirmeye ve ta'zîme emir buyurdun. Biz de emr-i âline imtisâlen salât ve selâm ile ta'zîm murâd ettik. Lakin Habib-i Ekrem'inin kadr-i âlîsine münâsip ve layık olan salât ve selâma kudretimiz olmayıp, âciz olduğumuzdan sen azîmü'ş-şân'a tazarrû ve niyaz ederiz ki bizzat kendin seyyidimiz H.z. Muhammed üzerine kadr-i âlisine münâsip salât ve selâm eyle demek olur. “وَعَلَى آلِ سَيِّدِنَا” Dahi Ya Rab envâ-ı ta'zîmat ve esnâf-ı tekrîmatını seyyidimiz H.z. Muhammed (s.a.v.) âli üzerine yani kendini tasdîk eden ashâb ve etbâ dahi cümle ümmetleri üzerlerine eyle. “كَمَا صَلَّيْتَ” Evvele göre mânâ Ya Rab nitekim senin salât ettiğin gibi demek olur. Saniye göre mânâ Ya Rab sen salât ettiğin için demek olur.⁵⁶⁰ “عَلَى إِبْرَاهِيمَ”

⁵⁵⁵ el-Kâdirî, s. 65.

⁵⁵⁶ Ahzâb, 33/56.

⁵⁵⁷ el-Kâdirî, s. 66.

⁵⁵⁸ Müslim, Salât, 65-69.

⁵⁵⁹ el-Kâdirî, s. 67.

⁵⁶⁰ el-Kâdirî, s. 68.

Hz. İbrahim (a.s.) üzerine envâ-ı ta'zîmat ve esnâf-ı tekrîmatını ihsân ettiğin gibi veya ettiğin için bizim seyyidimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) ve âli üzerlerine de ihsân eyle. Şimdi Peygamberimiz (s.a.v.) üzerine getirilen salâtü selâmlarda Hz. İbrahim'i (a.s.) özellikle zikretmekte sır ve hikmet budur. Hz. İbrahim Allah'a aşkından Allah Teâlâ'ya tazarrû ve niyaz ederek dedi ki; Ya Rab beni Ümmeti Muhammed'in lisanlarında hayır ile yâd ettir ki onların dillerinde daima zikredileyim. “وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ” Ya Rab Hz. İbrahim'in âli üzerine ettiğin salât gibi Hz. Muhammed'in ve âlinin üzerlerine de salât eyle. “وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ” Ya Rab Hz. Muhammed'e (s.a.v.) bereketler indir. “وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ” Hz. Muhammed (s.a.v.)'in âli, ashâbı ve ümmetleri üzerine yüce feyiz ve nimetlerini devam ettir ve amellerine ziyâde sevap ve daima hayır ile bereket ihsân eyle. “كَمَا بَارَكْتَ عَلَى كَمَا بَارَكْتَ عَلَى” Nitekim Hz. İbrahim'in (s.a.v.) âlî tabileri üzerlerine hayır ve ecir ihsân ettiğin gibi.⁵⁶¹ “إِنَّكَ حَمِيدٌ” Ya Rab gerçekte sen kullarını ibadet ve taate tevfiğ ve irşâd etmekle onları medhü senâ edensin. “مَجِيدٌ” Ya Rab senin mâlumun olan mahlûkatının adedince ki dünyanın evvelinden bu ana dek var olmuş ve bundan ta kıyâmete dek var olacak canlı ve cansız ne kadar mahlûkatın varsa cümlesinin adedince seyyidimiz Hz. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) ve âlinin üzerlerine ta'zîmat ve tebrikâtını ihsân eyle.⁵⁶²

Eserde müellifin salavât-ı şerîfeleri açıklarken üzerinde durduğu diğer bir konu da bu salavâtın adedince dua edilmesi gerektiğidir. Bu konuda müellifimiz şu ifadeleri kullanmaktadır: “وَرِضَاءَ نَفْسِكَ” Ya Rab seyyidimiz Resûl-i Ekrem (s.a.v.) ve âlinin üzerlerine layık olan salavât-ı şerîfe ile salât etmeye zât-ı ilâhînin razı olduğu adet miktarınca salât eyle.⁵⁶³ “وَوِزْنَ عَرْشِكَ” Ya Rab Resûl-i Ekrem (s.a.v.) üzerine getirilen salavât-ı şerîfenin adedi senin arşının zineti kadar olsun ki arş-ı âzam ile vezin olduğunda aynı gelecek miktarda salâtle salât eyle. “كُلَّمَا ذَكَرَكَ الذَّاكِرُونَ” Zâkirler sen azîmü'ş-şân'ı her zikrettiğinde Efendimize salât eyle. “وَوَغْفَلَ عَنِ ذِكْرِكَ الْغَافِلُونَ” Ya Rab gâfiller senin zikrinden gaflet ettiği her vakitte de Efendimize salât eyle. “عَدَدَ مَعْلُومَاتِكَ” Ya Rab senin malûmâtının adedi kadar.⁵⁶⁴ “وَمِدَادَ كَلِمَاتِكَ” Ya Rab senin kelimâtının adedi ve çokluğu kadar eşref-i mahlûkat ve efdal-i mevcûdat seyyidimiz Resûl-i Ekrem üzerine âli ve ashâbı üzerine efdâl-i salavât ve ekmel-i tahiyâtını indir. “عَبْدِكَ” Öyle Muhammed (s.a.v.)'e ki senin has ve merğub kulundur. Yani kulluğunda kâim, taat ve

⁵⁶¹ el-Kâdirî, s. 69.

⁵⁶² el-Kâdirî, s. 71.

⁵⁶³ el-Kâdirî, s. 71.

⁵⁶⁴ el-Kâdirî, s. 72.

ibadetine müdâvim ekrem-i ibâdındır. “وَنَبِيِّكَ” Dahi öyle Muhammed (s.a.v.) ki senin şâni Yüce Nebîn'dir. “وَحَبِيبِكَ” Öyle Muhammed (s.a.v.) ki senin habîbin ve mahbûbundur. “وَرَسُولِكَ” Öyle Muhammed (s.a.v.) ki tüm insanlara ve cinlere gönderdiğin Resûlündür. Bu mânâ ancak bizim Peygamberimiz'e (s.a.v.) hastır.⁵⁶⁵ “عَدَدَ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ” Yani daha önce bahsi geçen salât ve selâmını yerlerde ve göklerde olan mahlûkât miktarınca eyle. “وَمَا بَيْنَهُمَا” Semâvât ve arzın arasında olan mahlûkât adedi miktarınca eyle. “وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ” Dahi seyyidimiz Resûl-i Ekrem'in âl ve ashâbı üzerlerine salât ve selâm eyle ve cümle mekrûhâtta onlara selâmet ihsân eyle. “وَعَدَدَ مَا كَانَ” Dahi bundan sonra kıyâmet saati vücûda gelecek ne kadar mahlûkât var ise adedi sayısınca. “وَعَدَدَ مَا يَكُونُ” Dahi Ya Rab ne kadar senin ilminde vücûda gelmiş ve gelecek mahlûkâtına, gerek canlı ve cansızın, gerek ne kadar cevher ve araz var ise onların adedi sayısınca seyyidimiz Resûl-i Ekrem âl ve ashâbı üzerlerine salavât-ı şerîfe ve teslîmât-ı celîlerini ihsân eyle.⁵⁶⁶

Müellifimizin eserinde aktardığı salavât-ı şerîfede Hz. Peygamber'e dualar bulunmaktadır. Bu dua içeren salavât-ı şerîfeden bazıları şunlardır: “أَفْضَلُ صَلَوَاتِكَ” Salâtın ve tekrimâtın en faziletlisi ve en hayırlısı ile salât eyle. “عَلَى أَشْرَفِ مَخْلُوقَاتِكَ سَيِّدِنَا” Senin bütün mahlûklarının en şerefli, en efdali ve en hayırlısı olan seyyidimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) üzerine salavâtını indir. “وَعَلَى آلِهِ” Dahi efdal-i salavâtını seyyidimiz Resûl-i Ekrem'in âli, ashâbı, etbâ-ı ve cümle icâbette olan ümmetlerinin üzerine indir. “وَصَحْبِهِ” Cümle ashâb-ı kirâm hazretlerinin üzerlerine indir. Hz. Resûl-i Ekrem ile musâhabât (görüşüp) edip iman ile müşerref olup ve iman üzere vefat edenlere ashâb denir. “وَسَلِّمْ” Ya Rab seyyidimiz Resûl-i Ekrem (s.a.v.) ve âli ve ashâbını cümle mekrûhattan ve şerîf ahlakına muhâlif olan şeylerden selâmet ihsân eyle.⁵⁶⁷ “عَلَى عَيْنِ” Birkaç mânâ arasında müşterektir. Aynü's-şey denir, bir şeyin zât ve nefsi kastedilir. Buna göre mânâsı Ya Rab salât, selâm ve berekâtı cümle halka ayn-i inâyet olan Hz. Resûl-i Ekrem'in üzerine indir demek olur. Bir de aynü'l-mâ'i denir. Suyun çıktığı menbâ kastedilir. Buna göre mânâsı Ya Rab bütün inâyetlerin, lütûf ve keremlerin çıkış yeri olan Hz. Resûl-i Ekrem üzerine salât, selâm, bereket ve ihsânını inzâl eyle demek olur. “وَرَبِّ الْقِيَامَةِ” Ya Rab salât selâm ve berekâtını kıyâmet gününde halkın en ziyâde zînetli ve hayırlısı olan Resûl-i Ekrem üzerine inzâl eyle demek olur.

⁵⁶⁵ el-Kâdirî, s. 73.

⁵⁶⁶ el-Kâdirî, s. 75.

⁵⁶⁷ el-Kâdirî, s. 72.

“كَنْزٍ وَ كَنْزِ الْهَدَايَةِ” Ya Rab ta'zîmât ve tekrîmâtını halkın hidâyetine sebep olan Hz. Resûl-i Ekrem üzerine inzâl eyle. “وَ طِرَازِ الْخَلَّةِ” Ya Rab insanın ezeli muhabbetinin süs ve ziyneti olan Resûl-i Ekrem üzerine ta'zîmâtını inzâl eyle demek olur.⁵⁶⁸ “ وَ عَرُوسِ الْمَمْلَكَةِ ” Ya Rab semavât ve arzın kıyâm ve sebâtına ve bütün halkın metânet ve istikâmetlerine vesîle olan Hz. Resûl-i Ekrem üzerine inzâl eyle demek olur. “ وَ شَمْسِ الشَّرِيعَةِ ” Yıldızların doğuşu güneşten önce olup güneşin doğuşuyla yıldızların ve ayın ışığından bir eser kalmadığı için şeriat-ı Ahmediyye ve tarikat-ı Muhammediyyeden önce ne kadar şeriatlar varsa hepsini neshetmiş ve onların güneşi olmuştur.⁵⁶⁹ “ وَ لِسَانِ الْحُجَّةِ ” Ya Rab ta'zîmât ve tekrîmâtını senin vahdâniyetine ve kemâl-i kudretine; âcizlikten, noksanlıktan, şüpheli ve benzerlikten münezzehtliğine delil olan burhânları beyân eden ve Zât-ı Muhammediyesinin de nübüvvetini, kendisine nâzil olan Kur'ân-ı Kerîm'in hakikatini şerâitin hükümlerini ilâhî emirleri kullara getiren ve açıklayan Hz. Resûl-i Ekrem üzerine inzâl eyle demek olur. “ وَ شَفِيعِ الْأُمَّةِ ” Ya Rab kıyâmet gününde ümmetine ve geçmiş ümmetlere şefa'at eden Hz. Resûl-i Ekrem üzerine inzâl eyle demek olur. “ وَ إِمَامِ ” Ya Rab envâ-i ta'zîmât ve tekrîmâtını bütün peygamberlerin ve mürselinin imamı Hz. Resûl-i Ekrem üzerine inzâl eyle demek olur. “ وَ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ ” Envâ-i tazîmât ve tekrîmâtını vücûd-ı saâdeti rahmet pınarı ve bütün âleme rahmet olarak gönderilen Nebiyy-i Muhterem üzerine inzâl eyle.⁵⁷⁰ “ عَلَى رُوحِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ ” Bizim seyyidimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) rûh-ı şerîfleri üzerine. “ عَلَى جَسَدِهِ ” Seyyidimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in cism-i pâkleri ve cism-i enverleri üzerine. “ فِي الْأَجْسَادِ ” Toprak altında cism-i pâklerini bâkî kıldığı enbiyâ cisimlerini, evliyâ cisimlerini, sâlihîn, ecsâd-ı ulemâ-i âmilîn, meşâyihîn-i vâsilîn ve şühedâ-i mazlûmîn arasında Resûl-i Ekrem'in cism-i bî-misâlini muazzam ve mükerrem eyle. “ عَلَى قَبْرِهِ ” Seyyidimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in efdal ve şerefli olan, her gün ve her gecede yetmiş bin melekğin ziyaret ettiği münevver kabrine ta'zîmât ve tekrîmâtını inzâl eyle. “ فِي الْقُبُورِ ” Diğer enbiyâ, mürselîn, sâdikîn, şühedâ ve sâlihîn kabirleri içinde. “ فِي الْأَسْمَاءِ ” Diğer Peygamberlerin isimleri ve mürselîn arasında seyyidimizin ism-i saâdetini muazzam ve muhterem eyle.⁵⁷¹ “ صَاحِبِ ” Muhammed (s.a.v.) ki şefa'at-i uzmâ sahibidir. “ وَ الْكَرَامَةِ ” Muhammed (s.a.v.) ki nübüvvetten önce kendinden sudûr eden hârika haller ki ona delildirler. Bütün o

⁵⁶⁸ el-Kâdirî, s. 88, 89.

⁵⁶⁹ el-Kâdirî, s. 90, 91.

⁵⁷⁰ el-Kâdirî, s. 91, 92.

⁵⁷¹ el-Kâdirî, s. 75, 76.

hallerin sahibidir.⁵⁷² ”صَاحِبِ النَّبُوءَةِ وَالرِّسَالَةِ“ Öyle Muhammed (s.a.v.) ki nübüvvet ve risâlet sahibidir. Peygamberimiz (s.a.v.) yaratılmışların en faziletlisi olduğundan nübüvvet şerefi ve risâlet derecesini kendinde toplamakla ism-i saâdetine sahibü'n-nübüvvet ve'r-risâlet denildi.⁵⁷³ ”الَّذِي“ Öyle Muhammed (a.s.) ki. ”هُوَ أَهْبَى“ O Muhammed (s.a.v.) ziyâde pahalı ve parlaktır. ”مِنَ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ“ Güneş ve aydan. Yani Mustafa (s.a.v.) cemâli ile ay ve güneşin ışığı karşılaştırılsa, onların nûrlarının ışığı cemâlinin yanında kara bez gibi kalır. Şems ve kamerin nûrundan nice yüz bin derece Mustafa nûru daha parlaktır. Lisanlar onun tarif ve tavsîfinden âcizdir.⁵⁷⁴

el-Kâdirî, eserinde Peygamberimize (s.a.v.) salavât getirirken dört halifenin hasenâtı adedince salât selâm getirilmesinin gerektiğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra pek çok peygamberin de adının anıldığı ve kendilerine de dua edildiği zikirler aktarmaktadır. Dört halifenin ve birçok peygamberin isminin anıldığı zikirler şu şekildedir: ”عَدَدَ حَسَنَاتِ أَبِي بَكْرٍ“ Hz. Abdullah b. Ebû Kuhâfe ki Ebûbekir künyesiyle bilinir. Onun hasenâtı adedince salât ve selâm eyle.⁵⁷⁵ ”وَعُمَرَ“ Dahi Ya Rab Ömer b. el-Hattâb (r.a.)'ın hasenâtı adedince seyyidimiz Resûl-i Ekrem üzerine salât ve selâm eyle. ”وَعُثْمَانَ“ Dahi Hz. Osman b. Affân (r.a.)'ın hasenâtı adedince seyyidimiz Resûl-i Ekrem üzerine salât ve selâm eyle.⁵⁷⁶ ”وَحَيْدَارَ“ Dahi Ali b. Ebî Tâlip (r.a.) hasenâtı adedince Efendimiz Resûl-i Ekrem üzerine salât ve selâm eyle. Haydar, İmam Ali (r.a.)'nin künyesidir. Arslan demektir. ”عَدَدَ نَبَاتِ الْأَرْضِ“ Yerlerde ki nebât adedi kadar. ”وَأُورَاقِ الشَّجَرِ“ Dahi ağaçların yaprakları adedi kadar Efendimiz Resûl-i Ekrem üzerine salât ve selâm eyle.⁵⁷⁷ ”وَعَلَى أَخِيهِ مُوسَى الْكَلِيمِ“ Dahi Ya Rab ta'zîmât ve tekrîmâtını Resûl-i Ekrem'in kardeşi ve samimi seveni Hz. Mûsâ kelîmullâh üzerine inzâl eyle.: ”وَعَلَى رُوحِ“ Hz. İsa Rûhullâh üzerine inzâl eyle. ”وَعَلَى عَبْدِكَ وَنَبِيِّكَ سُلَيْمَانَ“ Senin ibadet ve tââtınla saltanat süren ve azâmete mâlik büyük peygamberin Hz. Süleyman (a.s.) üzerine inzâl eyle. ”وَأَبِيهِ دَاوُدَ“ Hz. Süleyman'ın babası Hz. Dâvûd (a.s.) üzerine. ”وَعَلَى“ ”وَعَلَى أَهْلِ طَاعَتِكَ“ Bütün peygamberler (a.s.) üzerlerine inzâl eyle. Senin tâat ve ibâdetin üzere olan kullarının üzerlerine.

⁵⁷² el-Kâdirî, s. 76, 77.

⁵⁷³ el-Kâdirî, s. 78.

⁵⁷⁴ el-Kâdirî, s. 79.

⁵⁷⁵ el-Kâdirî, s. 79.

⁵⁷⁶ el-Kâdirî, s. 80.

⁵⁷⁷ el-Kâdirî, s. 81.

“أَسْعَدِنَا مُحَمَّدٌ”⁵⁷⁸ Rahmet Peygamberi bizim en mesudumuz, en şerefimiz ve en efdalimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)’dır demek olur. “وَعَلَىٰ آدَمَ” Ya Rab envâ-i ta’zîmât ve tekrîmâtını ve esnâf-ı teslîmât ve tebrîkâtını insanlığın babası Hz. Âdem (a.s.) üzerine inzâl eyle.⁵⁷⁹ “وَنُوحٍ” İnsanlığın ikinci babası Hz. Nûh (a.s.) üzerine inzâl eyle. “وَإِبْرَاهِيمَ الْخَلِيلِ” Peygamberimizin yüce atası Halil’in İbrahim (a.s.) üzerine inzâl eyle. “وَعَلَىٰ أَخِيهِ مُوسَىٰ” Hz. Resûl-i Ekrem’in sadık kardeşi Allah’la konuşan Hz. Mûsâ (a.s.) üzerine inzâl eyle. “وَعَلَىٰ دَاوُدَ” Hz. Dâvûd (a.s.) üzerine inzâl eyle. “وَسُلَيْمَانَ” Hz. Süleyman (a.s.) üzerine inzâl eyle. “وَيَحْيَىٰ” Hz. Yahyâ (a.s.) üzerine inzâl eyle. “وَشُعَيْبَ” Hz. Şuayb (a.s.) üzerine inzâl eyle. “وَعَلَىٰ آلِهِمْ” zikri geçen enbiyâ’nın âli ve etbâları üzerine inzâl eyle.⁵⁸⁰

Peygamber (s.a.v.) Efendimize getirilen salâvat-ı şerîfenin bazısında O’nun yüce vasıflarını içeren zikirleri müellifimiz şu şekilde vermektedir: “النَّبِيُّ الْمَلِيحُ” Öyle Resûl-i Ekrem ki zât ve neseb olarak ve güzel ahlak ve kemâl-i hüsn ile muttasıftır. “صَاحِبِ الْمَقَامِ” Öyle Resûl-i Ekrem ki makam-ı âlâ ve büyük şefaât sahibidir. Makâm-ı âlâ’dan kasıt makâm-ı mahmûd’dur ki Allah Teâlâ (c.c.) onu bizim Peygamberimize mahsûs kılmıştır. “وَاللِّسَانِ الْفَصِيحِ” Dahi öyle Resûl-i Ekrem ki fesâhat ve belâgat sahibidir.⁵⁸¹ “الَّذِي جَاءَ” Öyle Resûl-i Ekrem ki cümle halka peygamber olarak geldi. “بِالْحِكْمَةِ” Yani herşeyi hakikatle bilerek geldi. “وَالْمَوْعِظَةِ” Öyle Resûl-i Ekrem ki âlemlere nasihat ve öğüt etmek ve doğru yola çağırmaq için geldi. “وَالرَّأْفَةِ” Öyle Resûl-i Ekrem ki cümle halka şefkat ve merhamet etmek için geldi.⁵⁸² “وَالرَّحْمَةِ” Dahi öyle Resûl-i Ekrem ki cümle halka Allah Teâlâ (c.c.)’den rahmet ve inâyet etmek üzere geldi. “أَفْضَلُ صَلَوَاتِكَ” Ya Rab türlü ta’zîmât, tekrîmât, tahiyât, teslîmât, eşref-i tebrîkâtının fazl ve şeref cihetinden efdal ve eşrefî ziyâdesiyle salât ve selâm eyle “جَمَعْتَ الَّذِي بِهِ” Öyle şanı yüce kulun ki sen azîmü’ş-şân bizi onun hürmetine cem eyledin. “أَشْتَاتِ النَّفُوسِ” Ya Rab sen azîmü’ş-şân kulun Resûl-i Ekrem hürmetine bâtil dinlerde bulunan insanları hak bir din üzere topladın. “وَالنَّبِيِّكَ” Resûl-i Ekrem ki senin emir, yasak ve ahkâm-ı ilâhiyeni kullarına tebliğ edendir. “الَّذِي نَوَّرْتَ بِهِ” Öyle Nebiyy-i Ekrem ki sen azîmü’ş-şân onun hürmetine dünyayı aydınlattın ve süsledin. “ظِلَامِ الْقُلُوبِ” Kalplerin zulmet ve kasvetlerini

⁵⁷⁸ el-Kâdirî, s. 87.

⁵⁷⁹ el-Kâdirî, s. 92.

⁵⁸⁰ el-Kâdirî, s. 93.

⁵⁸¹ el-Kâdirî, s. 81.

⁵⁸² el-Kâdirî, s. 82.

Zira kalplerin iman nûruyla aydınlanmış ve hidâyetle zinetlenmiş olması Resûl-i Ekrem hürmetindedir. “وَحَبِيبِكَ” Dahi öyle Resûl-i Ekrem ki senin mahbûbun ve habîb-i muhtârındır. “الَّذِي اخْتَرْتَهُ عَلَىٰ كُلِّ حَبِيبٍ” Öyle mahbûb ki sen azîmü’ş-şân onu cümle dostlarına tercîh eyledin ve üstün kıldın. Resûl-i Ekrem üzerine salât ve selâm eyle.: “الَّذِي جَاءَ بِالْحَقِّ الْمُبِينِ” Öyle Resûl-i Ekrem ki ahkâmı ve delâleti açık kitab ile bu ümmete peygamber olarak geldi. “وَأَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ” Ya Rab sen azîmü’ş-şân Resûl-i Ekrem’i on sekiz bin âleme rahmet olarak gönderdin. “وَشَفِيعًا لِّلْمُذْنِبِينَ” Sen azîmü’ş-şân Resûl-i Ekrem’i günahkârlara şefaathane olarak gönderdin. “يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ” Bütün insanlar huzûr-ı izzete durup toplandıkları günde.⁵⁸³ “كَمَا يَنْبَغِي بِشَرَفِ نُبُوَّتِهِ” Şânına ve peygamberliğine lââyık, kadrine münâsîp, müstehak salâtle salât eyle. “وَلِعَظْمِ قَدْرِهِ الْعَظِيمِ” Ya Rab Hz. Resûl-i Ekrem’in senin yanında olan kadr-i seniyyesinin mikdârı kadar ve şerefine lââyık salâtle salât eyle ve bizlere o kadar salât etmiş gibi sevap ve ecir nasip eyle demektir. “حَقِّ قَدْرِهِ وَمِقْدَارِهِ الْعَظِيمِ” Yani Resûl-i Ekrem’in senin yanında olan büyük şânına lââyık ve yüce kadrine muvâfık salâtle salât eyle.⁵⁸⁴

Salavât-ı şerîfeyi müellifimiz eserinde açıklarken Hz. Peygamber (s.a.v.)’in vasıflarına ait şu ifadeleri kullanmaktadır: “الرَّسُولِ الْكَرِيمِ” Öyle Hz. Muhammed ki Resûl-i Kerîmdir. Yani umûma hayır ve faydası çoktur. Şânı bürhânı yücedir. İlim, hilm ve insanları bağışlamada ve muhtaçlara sorgusuz sualsiz vermede bütün insanlardan daha cömerttir. “الْمُطَاعِ” Yani öyle Resûl-i Ekrem ki bütün halk katında kendisine itaat edilmiştir.⁵⁸⁵ “الْأَمِينِ” Öyle Resûl-i Ekrem ki risâletten önce ve risâletten sonra emin ve sâdik olarak bilinmiştir. “الْحَبِيبِ” Habîb, Muhammed (a.s.)’in övülen özel sıfatlarından. “الْخَلِيلِ” Halil, İbrahim (a.s.)’in özel sıfatıdır.⁵⁸⁶ “يَا سَيِّدِي” Ey benim ve cümle halkın seyyidi olan Resûl-i Ekrem. “يَا رَسُولَ اللَّهِ” Ey Resûl-i Kibriyâ “يَا سَيِّدِي” Ey benim ve cümle halkın mûtemedi (emin olunan). “وَيَا مَلَاذِي” Ey benim ve cümle halkın melce-i (sığınulan). “وَدُّخْرِي” Ey benim ve cümle halkın şeref âlîsi ki sen bizlere ilâhî nimetleri ve ilâhî lütûfları getirensin.⁵⁸⁷ “إِبْرَاهِيمَ خَلِيلُ اللَّهِ” Hz. İbrahim (a.s.) senin Halil’indir. “يَا صَاحِبَ الْوَقْتِ” Ey eşyânın hakikatine vâkıf ve mutasarrıf-ı âlem ve müdebbir-i ümem sürûr-ı kâinât ve mefhâr-i mevcûdât. “يَا غَوْثَ الزَّمَانِ” Zamanın gavsı (medet umulan) mânâsındadır. Yani ey bütün halkı küfür ve dalâletten kurtarıp, hakkın

⁵⁸³ el-Kâdirî, s. 83, 84.

⁵⁸⁴ el-Kâdirî, s. 85.

⁵⁸⁵ el-Kâdirî, s. 85.

⁵⁸⁶ el-Kâdirî, s. 86.

⁵⁸⁷ el-Kâdirî, s. 98.

rahmetine ve feyyâz rızasına mazhâr eden Resûl-i Ekrem. “وَيَاخُلَاصَةَ الْأَنْبِيَاءِ” Ve ey Enbiyâ-i Kirâm ve Rûsûl-i Âzam’ların güzîdesi olan Resûl-i Ekrem. “يَا جَوْهَرَ الْكَوْنَيْنِ” Ey dünyanın ve ukbânın yahut âlem-i gayb ve şehâdetin cevheri. Yani rûhu ve hakikati olan Resûl-i Ekrem.⁵⁸⁸ “يَا رَافِعَ الدُّرَى” Ey gâfil kalplerden gaflet hicâbını kaldıran Resûl-i Ekrem sana. “يَا مَلْجَأَ الْفُقَرَاءِ” Ey cümle muhtaçların ve çaresizlerin melce-i olan Resûl-i Ekrem sana tazarrû ve niyâz ederim. “وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَرَى” Sen azîmü’l-kadr cümle halkın gözlerinin karasında görülen nokta menzilesindesin. “يَا صَاحِبَ الْعَوْنَيْنِ” Yani ey dünya ve ukbâda herkesin yardımcısı sana tazarrû ve niyâz ederim.⁵⁸⁹ “جَعَلْتُ مَدْحَ رَسُولِ اللَّهِ مُعْتَمِدِي” Yani ben Resûl-i Ekrem’in medhü senâsını mûtemed edindim. “إِذَا أَتَانِي” Bana geldiği vakitte beşîr sorgu meleği ki ona münker derler. “وَالَّذِي مَعَهُ” Onunla beraber olan sorgu meleği ki ona nekîr derler. “بِفَضْلِهِ” Benim için telkînat edildiğinde fazlıyla beni karşılar demektir. “عِنْدَ تَلْقَائِي يُلَاقِينِي” Yani Hz. Resûl-i Ekrem fazl ve ihsânı, merhamet ve ikrâmı ile ben bîçâre kula telkîn vaktinde erişir.⁵⁹⁰ “سَيِّدُ الْمُرْسَلِينَ” Öyle Ahmed-i Muhtâr ki büyük resûllerin ve enbiyâ-i kirâmın efendisidir. “وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ” Envâ-i ta’zîmât ve tekrîmât Hz. Resûl-i Ekrem’in âli ve ashâbının cümlesi üzerlerine olsun.⁵⁹¹

“وَطِرَازُ الْخُلَّةِ” “Hz. Resûl-i Ekrem dünya ve âhirette her şeyin süs ve zîyneti olup, Allah Teâlâ onun sebebiyle bütün âlemin vücûdunu ve herşeyin hakikatini onunla tezyîn eylemiştir. Bu takdirce Peygamberimiz bütün âlemin rûhu, sürûru, güzelliği ve zînetidir. Eğer Peygamberimiz olmasa idi hiçbir şeyde süs ve zînet meydana gelmezdi.”⁵⁹²

Peygamberimizin (s.a.v.) şefaati için şunları ifade eder; “صَاحِبُ الشَّفَاعَةِ” Kavl-i şerîfinde “صَاحِبٌ” Muhammed’in sıfatıdır. “الشَّفَاعَةُ” de ال eğer ahd için olursa murâd büyük şefaattir ki o ehl-i mahşerden şiddeti def’i husûmeti hızlandırmak içindir. Buna büyük şefaattir ve Makam-ı Mahmûd denir ki bizim Peygamberimize mahsûstur. Eğer lâm-ı tarif cins için olursa cümle şefaattir murâd olmuş olur. Meselâ şefaati-uzmâ (büyük şefaattir) bir tâifeye hesapsız bir şekilde cennete girmeleri için şefaattir etmek gibi. Cehennem müstahak olanları da cehenneme girmemeleri için şefaattir etmek gibi. Cehenneme giren asî mü’minlerin cehennemden çıkmalarına şefaattir etmek gibi. Bazılarının yüksek cennetlere derecelerinin yüksek olmasına ve bazı itaât ehlinin

⁵⁸⁸ el-Kâdirî, s. 99.

⁵⁸⁹ el-Kâdirî, s. 100.

⁵⁹⁰ el-Kâdirî, s. 101.

⁵⁹¹ el-Kâdirî, s. 103.

⁵⁹² el-Kâdirî, s. 89.

işledikleri günahların affına şefa'at etmek gibi."⁵⁹³

Müellif, Hz. Peygamberin (s.a.v.) diğer peygamberlere üstünlüğünü şu sözleriyle dile getirir: "Öyle Muhammed (s.a.v.) ki tüm insanlara ve cinlere gönderdiğin Resûlündür. Bu mânâ ancak bizim Peygamberimize (s.a.v.) hastır. Zira inse ve cine gönderilen Peygamberimiz'den (s.a.v.) başka nebî yoktur. Nebiyyü's-Sakaleyn ve İmamü'l-Harameyn ancak odur. Ama Hz. Süleyman (a.s.)'ın cinlere hükmettiği sadece saltanat cihetiyledir. Cinlere peygamber olmak yoluyla değildir. Nûh (a.s.)'un tûfan zamanında gemideki hayvanlara hükmettiği onları zabt etmek sebebiyledir. Nübüvvet cihetiyle değildir. Amma bizim Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) inse, cinne ve bütün halka ve peygamberlere dahi peygamber olmuştur. Resûl-i Kâinat'tır, cümlelerin seyyididir. Eğer sorulursa ki *abd* ism-i şerîfi nebî, habîb ve Resûl ism-i şerîflerinden önce olmasına sebep nedir? Cevapta denir ki: Resûl-i Ekrem Efendimiz'in eşref-i esmâsı *abd* ism-i şerîfidir."⁵⁹⁴

Hz. Peygamberin (s.a.v.) mucizelerinden şöyle bahseder: "صَاحِبُ الْعَلَامَةِ" Öyle Muhammed (a.s.) ki doğmadan evvel ve doğduğu vakitte, zuhûr eden olağan üstü haller ki *fil ashâbının helâkı, o sene azîm bolluk olması gibi doğumundan sonra nübüvvetten önce zuhûr eden harika haller; mübârek göğsünün yarılması, nübüvvet geldikten sonra sayısız mucizeleri ve nübüvvetine delâlet eden bâriz işaretlerin sahibidir. وَالْعَمَامَةِ*" Bundan kasıt beyaz bir buluttur ki; Hazret-i Resûl-i Ekrem'in nübüvvetine delâlet edip, ona bakarak ehl-i kitâb ve ehl-i ilim olanlar Peygamberimizin (s.a.v.) âhir zaman peygamberi olduğunu bilirler ve anlardı. Resûl-i Ekrem her nereye yönelirse o bulut katiyyen üzerinden ayrılmaz idi. Efendimizi güneşten muhâfaza ederdi. Onun için ismi saadetine sahibi'l-gamâmeti denildi."⁵⁹⁵

"Tasavvuf dilinde; *kulun sırrı, beşerî sıfatlardan fenâsıdır*" diyen müellif yine bu sırra ulaştıracak kaynağın Hz. Peygamber (s.a.v.) olduğunu şöyle ifade eder: "عَلَى" "السِّرِّ الْعَظِيمِ" Sırr-ı azîm sahibi Resûl-i Ekrem üzerine olsun. Bilinsin ki sır şuur ile idrâk edilemeyen bir emr-i hafîdir. O bâtni rûh diye tâbir edilir. Kul ile Hakk arasında mektûm bir hâlettir. Hakikatini Allah Teâlâ bilir."⁵⁹⁶

⁵⁹³ el-Kâdirî, s. 77.

⁵⁹⁴ el-Kâdirî, s. 73.

⁵⁹⁵ el-Kâdirî, s. 76.

⁵⁹⁶ el-Kâdirî, s. 103, 104.

Müellif, Hz. Peygamberin (s.a.v.) yanı sıra Hz. İbrahim, Hz. İsâ, Hz. Süleyman, Hz. Dâvûd, Hz. Nûh, Hz. Âdem, Hz. Zekariyyâ, Hz. Yahyâ, Hz. Şuayb'ı, diğer tüm peygamberleri, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali'yi salât ve selâmlarla zikretmiştir. Eserdeki salavât bölümünde, Hz. Peygamberi (s.a.v.) tâzîm ve tebcîl ifade eden virdleri; “kerîm, emîn, sâdık, ilâhî lütûf ve nimetleri getiren, eşyanın hakîkatine vâkîf, medet umulan, dünya ve ukbânın cevheri, muhtaçların yardımcısı, büyük şefaât sahibi, dünya ve âhiretin zîneti” gibi ifadelerle açıklamıştır.

Müellifimiz, salavâtın mânâ ve ehemmiyetini açıkladıktan sonra kelime-i tevhîdin anlamını ve faydalarını zikrederek bitiş duasıyla şerhine son vermiştir.

SONUÇ

Çalışmamızda, Abdü'l-Kâdir el-Kâdirî'nin "*Vesîle*" adlı eserini inceleyerek kendisi ve görüşleri hakkında bilgi sahibi olmaya çalışılmıştır. Abdülkâdir el-Kâdirî, mahlukâtın efendisinin şefaatine nâil olabilmek için yazdığını ifade ettiği eserini "*Vesîle*" olarak adlandırmıştır.

el-Kâdirî, Osmanlı devletinin siyasî askerî, sosyal alanda bozulduğu birçok müesseselerin işlevini yitirdiği bir dönemde, bozulmuşluktan tasavvuf da nasibi almış olmasına rağmen tasavvufun inceliklerini yaşamaya ve yaşatmaya çalışmıştır. el-Kâdirî, "*Vesîle*"yi yaşadığı yüzyılın lisanına uygun anlaşılır bir şekilde şerh etmiştir.

Müellifimiz eserinde yüzyıllar boyunca pek çok kez tartışma konusu olmuş ve halen üzerinde yorum yapıp söz söylenen; zikir, esmâü'l-hüsna, Allah Teâlâ'nın sıfatları ve salavât konularını işlemiştir. Bu kavramları izah ederken ehli sünnetin görüşlerine, klasik tasavvufî eserlerdeki çerçeveye uygun olarak açıklamıştır. Adı geçen kavramlara, kendisinden önceki mutasavvıflara göre, bir yenilik getirmemiştir.

el-Kâdirî'nin eserinde bir evrâd şerhi olması sebebiyle zikrin önemine, faydalarına sıkça değinmiştir. el-Kâdirî'ye göre bir an Allah Teâlâ'nın zikriyle meşgul olmanın, dünyadan ve içindeki her şeyden daha sevimli olmasını, ehli ihlâsın bir vasfı olarak zikretmektedir. Zikrin, anlamına vâkıf olmanın sonucunda; faydasının kapsamlı olacağını, kalplerin Allah Teâlâ'nın zikriyle mutmaîn ve rûhlar mârifetiyle sâkin olacağını, mâsivâdan kalbini elden geldiği kadar uzaklaştırıp zikretmekle, sâlikin ilâhi feyizlere nâil olacağını açıklamıştır. Kâmil bir insanın zâhirî rızkını elde etmeğe çalıştığı gibi bâtınî rızkını da elde etmeye gayret etmesi gerektiğini aktarmaktadır. Hakikat yolunda gayret gösteren sâlihlerin gönüllerini takvâ ile aydınlatıp ve süsleyeceğini dile getirmektedir. Allah'ı zikretmek onların nefislerinin gıdası bedenlerinin kuvveti ve rûhlarının rahatıdır, şeklinde ifade etmektedir.

Müellifimiz, Rasûlullâh'a salavât getirmenin önemine işaret ederek pek çok salavâta eserinde yer vermiştir. Bunun yanında Yüce Allah'ı sevmenin ancak onu daha iyi tanımaktan geçeceği düsturuyla, Allah'ın sıfatlarına da genişçe yer vermiş, ehli sünnet itikad inançları çerçevesinde deliller göstererek açıklamıştır. el-Kâdirî, dil ile yapılan zikrin, kalp ile yapılan zikri kazanabilmek için bir vesîle; kalp ile yapılan zikrin de Cenab-ı Hakk'ın huzurunda bulunma duygusuna, huzurun murâkabeye, murâkabenin

de müşâhadeye vesîle olduğu görüşündedir. Müellifin, bu görüşleri çerçevesinde kalbî zikrin (hafî) dil ile yapılan zikirten (cehrî) daha üstün olduğunu ancak yeni başlayan sâlike cehrî zikrin daha faziletli olacağı şeklinde değerlendirdiğini anlıyoruz.

el-Kâdirî, tasavvuf kavramını bütün güzel ahlakî özelliklerle donanmak Allah'ın ipi olan Kur'ân'a sarılmak ve sünnet doğrultusunda yaşamak her türlü çirkin davranışlardan uzak durmak ve kalben Allah'ı zikretmek olarak tanımlamaktadır. Müellifimiz ihsân derecesinde ve her an Allah Teâlâ'nın murâkabesi altında yaşamak bilinci ile bir hayatın önemine vurgu yapmaktadır. Bu hayatın önderleri olarak şunları sıralamaktadır: Şeriatî ve Peygamberin (s.a.v.) sünnetini Müslümanlara; âlimler, şeyhler ve tasavvuf büyükleri öğretip telkîn ettiler.

Müellif eserinde pek çok âyeti açıklarken tefsir kaynaklarından yararlanmış, özellikle de tasavvufî tefsir olan “*Rûhu'l-Beyân*”dan yararlanmış, bazı sûrelerin nüzul sebeplerini de açıklamıştır. Eserinde konularla ilgili âyetleri aktardıktan sonra hadîslerle delillendirmek sûretiyle görüşlerini desteklemiştir. Hadîslerin kaynaklarına baktığımızda çoğu Kütüb-ü Sitte ve İbn Hanbel'in “*Müsned*”inde bulunmaktadır. Diğer kısmı ise Darimî ve Taberânî gibi kaynaklarda yer almaktadır. Yaptığımız araştırmalar sonucunda hadîslerin çoğunun kaynağına ulaşılmıştır. Eserin geneline baktığımızda kullandığı hadîsler sahih hadîslerden oluşmaktadır. Tasavvufî kaynaklardan ise Cüneyd-i Bağdâdî (v. 911), Kuşeyrî (v. 1072), İmam-ı Gazalî (v. 1111), İbn Arabî'den (v. 1240) ve faydalanmıştır.

Yaratılış hakikatleri, yaratılış gayesinden soyutlanan günümüz insanına bir örnek olması amacıyla eserini ve tasavvufî görüşlerini incelemeye çalıştığımız Abdülkâdir el-Kâdirî gibi yazarları tanınmalı ve eserlerinden faydalanılmaya çalışılmalıdır. İnsanlığın içinde bulunduğu maddî manevî sıkıntıları ancak onun gibi değerlerden istifade ederek ve onları örnek alarak aşılabileceği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzilü'l-ilbâs ammâ'ste-herâ mine'l-ehâdis alâ Elsineti'n-Nâs*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1405/1984.
- Ali el-Muttaki, *Kenzü'l-Ummal fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Efâl Müessesetü'r-Risâle*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1989.
- Arık, Selim, *Laleler ve Güller Esmâ-i Hüsnâ İle 99 Ehadîs-i Büşra Şerhi*, Payitaht Yayınları, İstanbul 2006.
- Ateş, S., "Zikir", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1966, 14, 235-244.
- Aybars, Ergun, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1988.
- Aynî, Mehmet Ali, *Tasavvuf Tarihi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000.
- Banaz, Ş., *Hz. Peygambere Salavat Getirmek*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2006.
- Beydilli, K., "Mahmud II", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, II, 352-357.
- Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Mektebetü Dâru'l-Bâz, Mekke 1414/1994.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınları, İstanbul 1992.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh*, (Neş. Mustafa Dib el-Bugâ), Dâru İbn Kesîr, Beyrût 1987.
- Bursevî, İsmâil Hakkı, *Tenvirü'l-Ezhan min Tefsiri'l-Rûhi'l-Beyân*, (Thk. Muhammed Ali Sabûnî), Dâru'l-Kalem, Dımaşk 1137/1988.
- _____, *Rûhü'l-Beyân*, (Çev. H. Kamil Yılmaz, Ömer Çelik, Süleyman Derin, Mehmet Toprak, Murat Sülün), Erkam Yayınları, İstanbul 2005.
- Butrus, A., 19.Yüzyıl Başlarında Osmanlı'da Nakşî-Müceddîdilik, (Çev. Hür Mahmut Yücer), *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2004, 5 (12), 265-291.

- Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1989.
- Canbulat, Mehmed, “Salavat”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Yayınları, Ankara 2006.
- Cebecioğlu, E., *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yayınları, Ankara 1997.
- Çelebi Z., *Tasavvuf Tarihinde vird-hizb Geleneği ve İsmail Hakkı Bursevî'nin “Serhi-salavât-ı Mesîsiyye” isimli eseri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.
- Çelik, İsa, “Tasavvuf Tarihinde Ârif Kavramı”, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2004, 5 (12), 25-52.
- Çetin, O., “Esmâü'l-Hüsna”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yayınları, İstanbul 1994, II, 118-122.
- Darimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behram, *Sünenü'd-Dârimî*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût 1407.
- Dursun, Davut, *Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*, İşaret Yayınları, İstanbul 1989.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. Es'as es-Sicistânî el-Ezderî, *Sünen*, (thk. Kemal Yusuf el-Hût), Müessesetü'l Kütüb es-Sakâfiyye, Beyrût 1988.
- Ebû Talib El-Mekkî, “*Kutu'l-Kulûb*” *Kalplerin Azığı*, (Çev. Yakup Çiçek), Ümran Yayınları, İstanbul 1998.
- Ebû Ya'la, Ahmed b. Ali, “*Müsnedü Ebî Ya'la*”, Dâru'l-Me'mûn, Dimaşk 1984.
- Ebu'l-Alâ Afîfî, “*Sevretü'r-Ruhiyye fi'l-İslam*”, *Tasavvuf İslam'da Manevî Hayat*, (Çev. Ekrem Demirli, Abdullah Kartal), İz Yayınları, İstanbul 1996.
- Ebu'l-Hasan Data Gencbahş Ali b. Osman b. Ali Hücvirî, *Keşfü'l-Mahcub*, (Haz.), Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 1990.
- el-İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût 1405.
- el-Kuzâî, Sellame b. Cafer, *Müsnedü's-Şihâb*, Beyrût 1986.

- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatler*, Marmara İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2008.
- Fîrûzâbâdî Ebu't-Tâhir, *el-Okyânusü'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul 1305.
- Gazâlî, İmam-ı, “*İhyâu Ulûmi'd-dîn*”, (Çev. Ahmed Serdaroğlu), Bedir Yayınları, İstanbul 1975.
- Gazâlî, İmam-ı, *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*, (Çev. M. Ferşat), Ferşat Yayınları, İstanbul 2005.
- Gülen, M. Fethullah, *el-Kulûbu'd-Dâria*, Define Yayınları, İstanbul 2010.
- Güllüce, Hüseyin, *Salât ve Selam Sana Ey Nebî*, Akif Yayınları, Ankara 2007.
- Gündoğdu, C., “XVII. Yüzyıl Osmanlısında İki Farklı Sûfî Tipi: Abdülmecîd-i Sivâsî ve İdrîs-i Muhtefî”, *İLAM Araştırma Dergisi*, İstanbul 1997, II (2), s. 21-40.
- Gündüz, İrfan, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Yayınları, İstanbul 1984.
- Gürer, Dilaver, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 1999.
- Hâris el-Muhâsibî, “*er-Riâye*”, *Nefs Muhâsebesinin Temelleri*, (Çev. Şahin Filiz, Hülya Küçük), İnsan Yayınları, İstanbul 2009.
- İbn Arabî, Muhyiddîn, *Fütûhât-ı Mekkiye*, (Çev. Ekrem Demirli), Litera Yayınları, İstanbul 2010.
- İbn Atâullah el-İskenderî, “*Hikemü'l-Atâiyye el-Muhkem fî Şerhi'l-Hikem*”, *Tasavvufî Hikmetler*, (Haz. Selahattin Hacıoğlu), Kurtuba Kitap, İstanbul 2009.
- _____, *Tasavvufî Hikmetler*, (Trc. Mustafa Kara), Dergah Yayınları, İstanbul 1990
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1982.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Hanbel. *Müsned*, Mektebü'l-İslâmî, Beyrût 1997.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Ahmed Ebû Hâtem et-Temimî, *Sahihu İbn Hibbân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1414/1993.

- İbn İsa Saruhani, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, (Haz. Numan Külekçi), Akçağ Yayınları, Ankara 1995.
- İbn Mâce, *Sünen*, Dâru İhyai't-Türâsi'l Arabî, Beyrût tsz.
- İsfahâni, Râgıb b. Muhammed, *el-Müfredât fî Gâibu'l-Kur'ân*, (Nşr. Muhammed Seyyid Gilânî), Dâru'l-Ma'rife, Beyrût tsz.
- İslamoğlu, Mustafa, *Üç Muhammed*, Düşün Yayınları, İstanbul 2004.
- İz, Mahir, *Tasavvuf*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1990.
- Kahveci, İ., *Kur'ân'da Zikir Kavramı ve Boyutları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995.
- Kandemir, Muhammed Yaşar, Çakan, İsmail Lütfi, Küçük, Raşit, “*Riyâzü's Sâlihîn*” *Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2006.
- Kara, Mustafa, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Sır Yayınları, İstanbul 2004.
- _____, *Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006.
- _____, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
- Karagöz, İ., “Allah”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Yayınları, Ankara 2006.
- _____, *Âyet ve Hadislerin Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları Esmâ-i Hüsnâ*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.
- _____, “Evrâd”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, XI, 533-534.
- _____, *Kur'ân'ı Anlamak Kırk Ayet ve Yorumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2008.
- Karaman, Hayreddin, Bardakoğlu, Ali, Apaydın, Yunus, (Haz. Heyet), *İlmihal I İman ve İbadetler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004.
- Karaman, Hayrettin, Çağrı, Mustafa, Dönmez, İbrahim Kâfi, Gümüş, Sadrettin, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.

- Kâşânî, *Letâifü'l-A'lâm fî İşârâti Ehli'l-İlhâm*, (Çev. Ekrem Demirli), İz Yayınları, İstanbul 2004.
- Katip, Muhammed, İbn, İbrahim, Muallim, *Kimyâü'l-Ginâ fî Şerhi'l-Esmâü'l-Hüsnâ*, Kitaphane-i Küdkân, Rebeze 1132.
- Kayıklık, Hasan, *Tasavvuf Psikolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2009.
- Kızılabdullah, Ş., *Hakim Seyyid Mehmed Efendi Hayatı, Eserleri ve Manzum Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.
- Koloğlu, O., "Esmâ-i Hüsnâ'da Tevkîfîlik – Kıyâsîlik Problemi: Fahreddîn er-Râzî Örneği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, 13 (2), 231-251.
- Konevi, Sadreddin, *Esmâ-i-Hüsnâ Şerhi*, (Çev. Ekrem Demirli), İz Yayınları, İstanbul 2002.
- Kuşeyrî, Ebû Kâsım Abdulkerim b. Hevazin, *Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyrî Risâlesi*, (Haz. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul 1991.
- _____, *et-Tahbîr fi't-Tezkîr Şerh-i Esmâ-İllahi'l-Hüsnâ*, 465/1072, (Thk. Abdülvaris Muhammed Ali), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1999/1420.
- Kutub, Seyyid, *Fî zıllali'l-Kur'ân*, (Çev. Bekir Karlığa, M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler), Hikmet Yayınları, İstanbul 1968.
- Küçük, Cevdet, "Abdülmeccid", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, I, 259-263.
- Lapidus, İra M., *Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası*, (Çev. Safa Üstün), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1996.
- Manzur, İbn, Cemâleddin M. b. Mükrim, Ebu'l-Fadl, *Lisânü'l-Arab*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1956.
- Mertoğlu, Mehmet Suat, "Salat-ü Selam", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009.
- Münâvî, Abdurrauf, *Feyzü'l-Kadîr*, el-Mektebetü't-Ticâriyetü'l Kübrâ, Mısır 1356/1937.

- Müslim, Ebû Hüseyin Müslim b. Haccé, *Sahih*, (Thk. Muhammed Fuât Abdülbâkî), Dâru İhyâi't-Turâsi'l Arabî, Beyrût tsz.
- Nasr, Seyyid Hüseyin, *Tasavvufî Makaleler*, (Çev. Sadık Kılıç), İnsan Yayınları, İstanbul 2007.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Suayb b. Ali, *Sünen*, Dârü'l Besâiri'l İslâmiyye, Beyrût 1988.
- Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Ezkarü'n-Neveviyye*, (Thk. Kâsım Nuri Ali Şerbeci), Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1992.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınları, İstanbul 2006.
- Öztuna, Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1994.
- Paksoy, Kadir, "Allah'ın Doksan Dokuz İsmiyle İlgili Rivayetin Tahlili", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2011, 11 (1), 91-111.
- Rabbânî, İmam-ı, Ahmed Fârûkî Serhendî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, (Çev. Abdulkâdir Akçiçek), Merve Yayınları, İstanbul 1996.
- Râzî, Fahreddin, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin et- Temimî, *Mefâtihi'l-Ğayb*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2000.
- _____, *Tefsirü'l-Kebîr*, (Trc. Heyet), Akçağ Yayınları, Ankara 1991.
- Sarı, Mevlüd, *el-Mevârid li't-Tullâb*, Bahar Yayınları, İstanbul 1982.
- Seyyid Cafer Seccadi, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, (Çev. Hakkı Uygur), Ensar Yayınları, İstanbul 2007.
- Soysaldı, H. Mehmet, "Kur'an Semantiği Açısından Salat Kavramı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1996, (1), 1-20.
- Suad el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, (Çev. Ekrem Demirli), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2005.
- Sühreverdî, Ebû Hafs Sihâbuddin Ömer, "Avârifü'l-Meârif", *Gerçek Tasavvuf*, (Çev. Dilâver Selvi), İstanbul 2008.
- Şener, H. İbrahim, "Âsâr-ı Kemal'de Yer Alan Esmâü'l Hüsna", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (4), 1987, 227-240.

- Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb Ebû'l-Kâsım, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, (Thk. Hamdi Abdülmecid Selefi), Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 1984/1404.
- _____, *el-Mucemu'l-Evsat*, (Thk. Mahmûd b. Ahmed Tahhan), Mektebetü'l-Maârif, Riyad 1985/1405 .
- _____, *el-Mu'cemü's-sağır*, (Thk. Abdurrahman Muhammed Osman), el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1968/1388.
- Taberî, Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesîr b. Ğâlib el-Amilî et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân fi't-Te'vili'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 2000.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünen*, (Thk. Ahmed Muhammed Şakir Mustafa el-Babi el-Halebi), Kahire 1937.
- Topaloğlu, B., "Esmâ-i Hüsna", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, XI, 404-418.
- _____, "Allah'ın Sıfatları", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, XI, 471-498.
- Tunç, C., "İslam Dininde Zikir ve Duâ", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1988, 5, 31-42.
- Turgay, N., "Zikir", *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yayınları, İstanbul 1994.
- Tûsî, Ebû Nasr Serrâc, "*el-Lüma*", *İslam Tasavvufu*, (Çev. Hasan Kamil Yılmaz), Altınoluk Yayınları, İstanbul 1996.
- Türer, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat, İstanbul 1995.
- Uludağ, S., "Zikir" *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, XIII, 561-564.
- Uludağ, S., *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2001.
- Ünal, Ali, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, Nil Yayınları, İzmir 1999.
- Ünan, Fahri, *Osmanlı Medreselerinde Din Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu*, (4-6 Aralık 1998- İzmir), Ankara 1999.
- Ünlü, S., "İlk Türkçe Kur'an Tercümelerine göre Esmâ-i Hüsna", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 2007, 215-285.

- Yağcı, Cengiz, “Allah”, *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, Şâmil Yayınları, İstanbul 1994, I, 112-123.
- Yaman, V., *İtikâdî Açından Zikir Kavramı*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dili Kur’ân Dili*, Feza Gazetecilik, İstanbul 1992.
- Yıldırım, Ali, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, TDV Yayınları, Ankara 2000.
- Yılmaz, A., “Esmâ-i Hüsnâ Şârihi İbn-i İsâ-yı Saruhânî”, *Diyanet İlmî Dergi*, 30 (2), 1994, 19-29.
- Yılmaz, Hasan Kamil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.
- Yücer, Hür Mahmut, “Tarikat Geleneğinde Salavât-ı Şerîfe ve Müstakimzâde’nin Şerh-i Evrâd-ı Kâdirî Adlı Eseri”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2005, 6 (15), ss. 253-288.
- Yücer, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Sedef SERTYAY
Doğum Yeri ve Tarihi	Bursa/ 20.10.1977
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce-Arapça
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	sedefsertyay@hotmail.com
Tarih	